Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:
https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

J Kinch

Den danske Adels Udspring

1875

OM DEN DANSKE ADELS UDSPRING FRA THINGLID.

AF J. KINCH.

I. Indledning.

Til de Fremtoninger i vor ældre Middelalder, i hvis Opfattelse der har hersket megen Usikkerhed, hører Fremtrædelsen i det 12te og 13de Århundrede af den danske Herremandsstand, af hvilken igjen umiddelbart den senere Middelalders og den nyere Tids Adel er fremgået. Den rette Forståelse af denne i så mange Århundreder mægtige Stands Fremkomst er dog af stor Betydning for Opfattelsen af dens oprindelige Stilling og Forhold, såvel til Kongen som til det øvrige Folk, og jeg vil derfor søge efter Evne at oplyse denne Sag, idet jeg strax skal bemærke, at Grunden til, at man hidtil ikke har kunnet komme til noget bestemt Resultat, efter min Mening er den, at man ikke har villet anerkjende, hvad der dog synes bestemt at fremgå af alle samtidige Efterretninger og Udtalelser, nemlig at Herremandsstanden er udgået fra Knud den Stores Thinglid.

Vor fortrinlige Historiker Allen fremstiller i sit Ungdomsskrift »Håndbog i Fædrelandets Historie« (2den Udg., S. 145 fl.) Sagen omtrent således: »Den af Knud den Store oprettede første stående Hær i Danmark, Thinglid, forfaldt under de følgende Konger; den blev vel fornyet under Knud den Sjette, men blev Kongerne for kostbar at underholde. Den var heller ikke mere hensigtssvarende,

idet Rytteriet nu var blevet den vigtigste Del af Hæren. Denne Forandring var allerede tidligere foregået i Tydskland. Siden Kong Niels's Tid havde mange danske Prindser opholdt sig i dette Land og der lært den nye Kampmåde at kjende; de efterlignede den da efter deres Hjemkomst til Fædrelandet. Erik Emun vandt Slaget ved Fodvig ved Hjælp af en Hob tydske Ryttere og blev derefter den første danske Konge, som førte Heste over Havet. Den kostbare Ryttertjeneste kunde ikke pålægges Nogen uden Vederlag; tillige var det almindelige Folk, hvis krigerske Ånd efterhånden tabte sig, uvilligt til at følge Kongerne (hvorved må tænkes på Valdemar den Store og hans Sönner) på deres Erobringstog til fremmede Lande. Kongerne indførte da Lensvæsenet, idet de udstykkede dels Konningelevet, dels Almindinger, dels øde og forbrudt Gods som en Mængde oprindelig personlige (ikke arvelige) Len til deres Vasaller (»Mænd«), som derimod forpligtede sig til Krigstjeneste tilhest. Mange, som selv havde Ejendomme, påtoge sig en lignende Forpligtelse, uden at modtage noget Len, imod Fritagelse for de almindelige Krigsbyrder, næmlig Inne, Stud og Leding, hvortil også snart kom Retten til at oppebære en Del af deres Fæsteres Sagefald. Af denne Institution opstod senere Fødselsadelen.« — Denne Fremstilling er uforandret gået over i de senere Udgaver af Håndbogen.

Ved denne Fremstilling må det utvivlsomt betragtes som en Fejl, at Herremandsvæsenet antages i sin Oprindelse fornemmelig, om end ikke udelukkende, at være begrundet på Len. Ved dette Punkt vil jeg dog ikke opholde mig længe, da det virkelige Forhold, hvorefter Herremandsvæsenet hvilede på den Skattefrihed, der tilstodes Herremændene for deres private Ejendomme, fremgår så bestemt, navnlig af Jydske Lov, og derhos er fremstillet så rigtigt og udtömmende af Stemann (»Den danske Retshistorie«, S. 95 fll.) og Joh. C. H. R. Steenstrup (»Studier til K. Vald. Jordebog«, I, S. 105 fll.), at enhver derimod stridende Fremstil-

ling må betragtes som gjendreven derved. Men jeg vil dog fremhæve et Punkt, som vistnok indeholder en uovervindelig Vanskelighed ved Allens Fremstilling, jeg mener herved Besvarelsen af det Spörgsmål, hvad der da er blevet af det store Antal af Gårde, som Kongen skulde have dannet for dermed at lönne sine Ryttere. At disse Gårde ikke kunde være ubetydelige, af Störrelse som almindelige Bøndergårde, følger af den Fordring, som stilledes til deres Brugere, især da det må stå fast, at disse sidste ikke vare bestemte til at være simple Rytterknegte, men til at udgjöre en höjere Stand, der lige fra Begyndelsen af fremtræder som en Mellemklasse mellem Rigets Herrer og det menige Folk. — Vedel Simonsen, som rigtignok i dette Punkt går ud fra aldeles urigtige Forestillinger, mener («Udsigt ov. Nationalhist. æ. og v. Per.», III, 1, S. 145 fl.), at Gårdene senest i Valdemar Sejers Tid alle vare gåede over til at blive arvelige Len, og Allen siger selv (anf. Skr., S. 223), at vel ikke alle, men dog en stor Del af dem ved Arveadelens Opkomst kom i Adelens bestandige Besiddelse. Störstedelen af de gamle adelige Hovedgårde, måske tillige en Del af Adelens Bøndergårde, skulde altså være oprettet i det 11te og 12te Århundrede (efter Vedel Simonsen) eller i det 12te og 13de (efter Allen) som personlige Len og derfra være gåede over først til arvelige Len, hvilket strider mod Alt, hvad vi vide om dansk Lensret, (når vi ikke tage Hensyn til enkelte Landskabslen) og derfra igjen til private Ejendomme, og denne dobbelte Overgang skulde være sket så hurtigt, at den ikke alene var fuldbyrdet i samme 12te og 13de Århundrede, men samtidig endog Erindringen om disse Ejendommes rette Natur forsvunden, såvel hos Ihændehaverne som hos Kongerne; thi, såvidt jeg ved, findes der i Alt, hvad der berettes om adelige Hovedgårde og andet adeligt Gods allerede i de nævnte Århundreder, ikke den mindste Antydning af, at Kronen dengang skulde have haft eller ment at have nogensomhelst Ejendomsret til

dem. Ellers vidste man dog allerede på Valdemar Sejers Tid nok og førte Bog over, hvad der hørte til Konningelevet. — Hermed skal det naturligsis ikke være modsagt, at Kongerne overdroge deres Riddere större eller mindre Forleninger, men kun, at det var på disse, at Herremands-Institutionen var grundlagt. Det er derfor egentlig aldeles urigtigt at betegne den gamle danske Adel som en Lensadel.

Derimod er der et andet Punkt, hvori Allens Fremstilling endnu synes at finde Tilslutning, nemlig det, at Thinglid efterhånden skulde være gået tilgrunde, og Herremændene være en ganske ny Institution, som opstod, på en Måde i dets Sted og for at afløse det. Det forekommer mig, at Allen derved kommer i Strid med sig selv. Han siger, at Knud den Sjette fornyede Thinglid, men mener, at dette Korps blev Kongerne for kostbart og desuden var mindre brugbart; men til at dette skulde vise sig, behøvedes vel nogen Tid, så at Herremandsstanden derefter først kunde tænkes oprettet i Valdemar Sejers Tid; men ved Siden deraf omtaler han, at Rytteriet, som han gjör identisk med Herremændene, var langt ældre i Danmark, ligesom det da også af Saxe er sikkert nok, at Valdemar den Stores Riddere ere ganske de samme som det 13de Århundredes Herremænd. — Hans Anskuelse deles dog endnu af J. E. Larsen (»Saml. Skr.« I, 1, S. 76), Worsaae (»Den da. Erobr. af England og Norm.«, S. 313, Anm. 1), og, som det synes, af Stemann (»Den da. Retsh.«, S. 91), og dog har den i Virkeligheden Intet at støtte sig til og står dertil i Strid med Svend Ågesens Ord, når han i sin Historie om Vederlagsretten, Kap. 5, siger, at Medlemmerne af Thinglid endnu på hans Tid kaldtes »milites«.[1]) Altså vare Thingmændene

[1]) »Qui et nunc militari censentur nomine«. — Også Saxe betegner Knud den Stores Thinglid ved Navnet »ordo militaris« og stiller den derved åbenlyst sammen med sin Tids »milites«.

endnu til på hans Tid og vare de Samme, som da kaldtes »milites«, og at »milites« på Svend Ågesens Tid vare de Samme som Jydske Lovs »Herremænd«, derom kan der, som nylig bemærket, ikke være nogen Tvivl.

De Grunde, som Allen og J. E. Larsen anføre for, at Thinglid og Herremændene Intet kunne have med hverandre at gjöre, ere aldeles uholdbare. Den Første er, som vi have set, af den Mening, at Thingmændene udgjorde et Fodfolk; da nu Herremændene tjente tilhest, måtte de nødvendigvis være forskjellige fra hine. Det Samme anfører Stemann. Jeg vil ikke tale om, at denne Forskjel ikke er så væsentlig, at den alene kunde bevise Noget; en sådan Forandring kunde nemlig foregå i et Korpses Tjenestemåde, og Korpset dog vedblive at være det samme. Men det Mærkeligste er, at vi netop vide, at Thingmændene ikke udgjorde et Fodfolk, men et Rytteri, hvilken Omstændighed dog allerede tidligere var fremhævet af Flere, så at det er forunderligt, at Allen kar kunnet overse den. — Den anden Grund, som J. E. Larsen er ene om at anføre, er, at Thinglid »kun existerede i England«. Det er ubegribeligt, hvorledes han har kunnet skrive dette, da vore gamle Kilder, navnlig den fornyede Vederlagsret og Svend Ågesens Historie om Vederlagsretten, fortælle os så Meget om Thinglids Historie i Danmark. Se herom Mere i det Følgende.

Andre Grunde mod Herremandsstandens Oprindelse fra Thinglid end disse 2, som ere åbenlyse Fejltagelser, har jeg ikke set anførte. At bevise dens Oprindelse derfra vil naturligvis ikke være så let, som det har været at gjendrive Grundene mod den. Beviset må, foruden i Svend Ågesens nylig anførte bestemte Udsagn derom, fornemmelig bestå i en Eftervisning af, at Forskjellen mellem disse 2 Institutioner ikke er af en anden Art, end at Tidsforholdene ligesom med Nødvendighed måtte føre fra den ene til den anden, og tillige i Eftervisningen af, at Sporene af Institutionen og dens Udvikling kan forfølges gjennem Tiderne

således, at der intetsteds bliver noget Spring i denne, men den historisk bekræftede Sammenhæng helt igjennem lægges for Dagen.

2. Hovedkilderne om Thinglid og dets Love.

Det er mærkeligt, hvor godt Erindringen om Knud den Stores Thinglid og om de Love, som han havde givet det, havde holdt sig indtil Svend Ågesens og Saxes Tid, især når man dermed sammenligner den Dunkelhed, som allerede dengang havde lagt sig over alle andre Begivenheder og Forhold i samme Konges Regjeringstid, som dog i enhver Henseende var så mærkelig. Allerede dette tyder på, at både Korpset og dets Lovgivning endnu bestode på den Tid og havde Betydning for det virkelige Liv.

Efter Svend Ågesens Beretning i Fortalen til hans Historie om Vederlagsretten havdes denne dog ikke opskreven, förend Ærkebiskop Absalon lod den optegne på Dansk i en meget forkortet Form, efter først at have overvejet Sagen meget omhyggeligt med sin Fostersön, Kong Knud den Sjette[1]). Når vi betragte denne Lovtext, som heldigvis er bevaret, må vi først afvise en Mening, som Kolderup-Rosenvinge (»Saml. af gl. da. Love«, V, S. IX) og N. M. Petersen (»Bidrag til d. da. Litt. Hist.« I, S. 17) opstille som aldeles sikker, at nemlig det Bevarede kun skulde være et Brudstykke, som den Første, eller et Uddrag, som den Anden siger, af Texten. Til en sådan Antagelse er der efter

[1]) »Hanc equidem temporis vetustas prorsus antiquasset, utpote raris admodum hucusque existentibus, qui res superiorum seculorum, quamvis illustres, memoriæ litterisque commendarent, nisi si totius regni Danici illustris et maximus antistes Absalon consveta curiositate circumspectaque ac provida deliberatione cum nutricio suo, Kanuto rege, Waldemari primi, Daniæ regis, filio, mature habita atque instituta, in exiguum quoddam volumen. velut in matriculam, eam contulisset.«

min Mening ingen Grund. For det Første passer Textens nuværende Omfang særdeles vel til Svend Ågesens Udtryk om den »exiguum quoddam volumen, velut matricula.« For det Andet savnes der i Loven, hvor kort den end er, Intet, som ikke nok til Nød kan undværes. Overhovedet tror jeg, at det ved en Sammenligning af Lovtexten og Svend Ågesens Bearbejdelse vil vise sig, at den første ikke har været længere, end vi nu have den.

Også den Hensigt, i hvilken Absalon og Knud den Sjette lod Vederlagsretten optegne, opfatter N. M. Petersen (anf. Skr., S. 15 fl.) ganske sikkert urigtigt. Han mener, at Vederlagsretten ikke gjaldt mere på den Tid, og at Absalon derfor kun lod den optegne »som en Oldtidslevning«.[1]) At det ikke var Meningen, at den skulde gjælde som Lov for Fremtiden, fremgår efter hans Mening deraf, at den ikke siger: »så skal være« — men kun beretter: »så skulde være«. — Hvad for det Første angår Påstanden om, at Loven ikke gjaldt paa den Tid, så støtter han dette på Saxes Ord S. 535, at hans Tids Fyrster ikke havde skammet sig ved at afskaffe denne krigerske Tugts Sædvane (»hanc militaris disciplinæ consvetudinem abrogare«). Hertil må bemærkes, at Saxe ikke siger, at Loven afskaffedes, men »Lovens Sædvane«, hvilket nærmest betyder den almindelige og regelmæssige Overholdelse af Loven. At dette er Saxes Mening, bestyrkes derved, at han giver Borgerkrigen Skylden herfor; thi det er naturligt, at en Lov som Vederlagsretten umuligt kunde overholdes regelmæssigt, når Folket var delt i 2 kjæmpende Partier, hvorimod der ikke heri kunde ligge nogen Grund til en formelig Ophævelse af Loven. Endnu bestemtere fremgår dog denne Saxes Mening af det, som han strax iforvejen har sagt, at Disciplinen på hans Tid var svækket (»solutis hebetatisque pristinis militiæ nervis«),

[1]) Af samme Mening synes forresten også Dahlmann at have været (»Gesch. v. Dänn.« I, S. 148).

og at Vederlagsmændene (»commilitones«, d: e. Thingmændene) begik værre Ting imod hverandre indbyrdes, end der blev begået imellem Fremmede. I disse Ord siges ligefrem, at Thinglid endnu bestod, og når dette bestod, er det en Umulighed at antage, at de særlig for det givne Love skulde være ophævede; thi uden Love kunde det ikke godt være. Andre Vidnesbyrd om, at Vederlagsretten bestod og blev anvendt i Valdemar den Stores Tid, ville senere blive anførte. — Bemærkningen om, at Lovbuddene stå i Fortid, ikke i Nutid, er heller ikke ganske rigtig. Tvertimod stå de allerfleste af dem i Nutid. Grunden til, at nogle af dem stå i Fortid, er simpelthen den, at de indledes med: (»Knud den Store) satte det som den første Bestemmelse, at« osv. Hensigten med at give Loven denne Form var upåtvivlelig at lade den optræde med større Myndighed som så gammel og som given af en så berömt Konge, hvortil dog måske også kom, at det var Meningen at gjenindføre et Par af Lovens oprindelige, i Tidernes Løb forandrede, Bestemmelser. Når uagtet Anvendelsen af denne Form Fortiden dog i de fleste Bud har måttet vige for Nutiden, viser dette netop, at Loven var bestemt til at gjælde for Fremtiden.

Hvorledes skulde fremdeles den Mening, at Absalon kun havde handlet i historisk Interesse, kunne forenes med Svend Ågesens Ord, at Ærkebiskoppen havde ladet Loven optegne »ifølge sin sædvanlige Omhyggelighed, efter itide at have holdt og anstillet en omsigtsfuld og betænksom Overvejelse med Kongen.« I hvilken Hensigt skulde Statens 2 første Mænd have forenet sig til en så alvorlig og omhyggelig Overvejelse, når der ikke havde været Tale om Andet end om en kort historisk Optegnelse? Udførelsen af en sådan vilde Ærkebiskoppen naturligvis have overladt til en af sine Undergivne, som da i Indledningen vilde have omtalt, efter hvis Opfordring han havde udført dette lille Arbejde. — Nej! Det var en Lovrevision, som skulde foretages, og det til Skjærpelse af de gjældende Bestemmelser

imod Landets Adel; derfor måtte Sagen så nöje overvejes mellem Statens 2 styrende Mænd. — At Loven har fået en lille historisk Indledning om Vederlagsrettens første Oprindelse og en lidt större Efterskrift om dens senere Skjæbne, må ikke vildlede os i Opfattelsen af dens rette Karakter; det viser i det Höjeste, at der foruden det praktiske Formål tillige har været en historisk Interesse tilstede.

Vi vende os nu til Svend Ågesens Historie om Vederlagsretten. Efterat han i Indledningen til denne har fortalt om Absalons Lovrevision, siger han, at han vil oversætte dennes danske Text på Latin[1]); men Udførelsen svarer ikke ganske hertil. I Virkeligheden har han i höj Grad udvidet Texten efter den mundtlige Overlevering, som man let ser ved at sammenligne hans Skrift med den danske Lovtext. For denne Udvidelse af hans Plan, for hvilken vi må være ham særdeles taknemmelige, aflægger han da også selv Regnskab i Slutningen af sit Skrift, hvor han siger, at han har meddelt så Meget om Vederlagsretten, som han har kunnet erfare ved omhyggelig at udspörge de Gamle. Man

---

[1]) Det er en Misforståelse, når Kofod Ancher (»Lov-Historie« I, S. 22 fl.) mener, at Vederlagsretten ifølge Sv. Ågesens egne Ord dog må have været opskreven för hans Tid. De »constitutiones, nostra vernacula et quidem succincta brevitate conscriptas«, som han i det Følgende siger, at han havde for sig, ere netop Absalons Redaktion af Loven. Kofod Ancher mener rigtignok tillige, at det i og for sig er rimeligt, at Knud den Store har ladet Vederlagsretten opskrive ligesom sine øvrige Love; men Grunden, hvorfor han ikke gjorde det, er udentvivl den, at Loven ifølge Thingmændenes aldeles overvejende Nationalitet måtte have været affattede på Dansk, ikke som Knuds øvrige bevarede Love paa Angelsachsisk; men dengang havde man endnu intet Forsøg gjort på at affatte Skrifter i det danske Sprog og turde derfor neppe indlade sig derpå. — N. M. Petersen har rimeligvis misforstået Sv. Ågesens Ord på samme Måde som Kofod Ancher; thi han siger også, at Knud den Stores Vederlagsret var affattet på Dansk.

kan derfor aldeles ikke med N. M. Petersen af den Omstændighed, at Sv. Ågesens Oversættelse indeholder Meget, som nu ikke findes i den danske Lovtext, slutte, at denne ikke er bevaret os fuldstændig (smlg. S. 252 fl.). — I nogle Partier følger han dog, tildels endogså meget nöje, den danske Text; men i andre afviger han stærkt fra den, idet han ikke blot udvider den, men også i Meget forandrer den, idet han på flere Steder ikke fremstiller Loven i den Form, som Absalon havde givet den, men i den, som den havde för dennes Revision. Se f. Ex. Kap. 9 Slutn. og Kap. 12. — De mange Bidrag til Kundskaben om den ældre Vederlagsret, som Svend Ågesen, og ligeledes Saxe, har hentet fra Traditionen, vise, at der er en Del Overdrivelse i den Førstes Ytring om, at Mindet om den vilde være gået aldeles tabt, hvis Absalon ikke havde ladet den optegne; endnu på hans Tid var der idetmindste ikke overhængende Fare derfor.

Svend Ågesen har vistnok selv været Medlem af Vederlaget. Vel har man almindelig antaget ham for en gejstlig Mand; men dette er neppe rigtigt; thi når han i Slutningen af sit Skrift om Vederlagsretten tillægger sig selv »phalerata dictio«, kan dette neppe betyde Andet end »en Ridders Skrivemåde«.[1]) At han var en så velstuderet Mand, er ikke noget afgjörende Bevis herimod. Arnold siger jo, at danske Stormænd sendte deres Sönner til Paris for at studere, og det ikke blot dem, som vare bestemte for den gejstlige Stand, men også til Oplærelse i verdslige Sager. Et med Svend Ågesen ganske samtidigt Exempel på en lærd Lægmand[2]) have vi i den »Matthæus, vir generosus, literatus,

[1]) Smlg.: »Qui nobis cum dextrariis serviunt phaleratis« — om Adelen. Svensk Diplom af År 1302 (Dipl. Sv. II, S. 363 fl.).

[2]) Som Exempler for det følgende Århundrede anfører man Erik Plovpenning og Kong Abels Søn Valdemar, som begge havde studeret i Paris; men også Christofer den Første har besiddet et ikke saa ringe Kjendskab til Latinen, som man ser af

militaris tamen«, som deltog i Søtoget til det hellige Land 1191 (?) (Scr. Rer. Dan. V, S. 349). At Svend kalder Saxe sin »contubernalis«, må upåtvivlelig betyde, at de have tjent samtidigt i Absalons Gård, han som Ridder (tillige måske som Staller eller i en lignende overordnet Stilling), Saxe derimod som en ung Klerk. Om end Svend Ågesen må antages at have været noget ældre end Saxe (se Velschow i hans »Prolegomena« til Saxe, S. XVII, XIX), behøver Forskjellen ikke at have været större, end at et sådant Forhold nok kunde have fundet Sted. At de ikke stode i noget meget nært Forhold til hinanden, ses deraf, at Svend Ågesen havde sin Kundskab om Saxes Arbejde på Fædrelandets Historie, ikke fra ham selv, men fra Ærkebiskoppen. Havde de begge dengang været Kanniker i Lund Domkapitel og bot sammen i Kannikeklosteret, måtte Svend Ågesen derfra have kjendt Saxes Virksomhed, og da måtte han have kaldt ham sin »frater« (se f. Ex. Ribe gamle Bispekrønike), ikke sin »contubernalis«. — Svend Ågesen røber også i det Hele et mere praktisk og pålideligt Kjendskab til Vederlaget og dets Love end Saxe, som dog også var af en gammel Ridderslægt.

Svend Ågesens Behandling af Vederlagsrettens Historie er egentlig ikke et ganske selvstændigt Skrift, men et Tillæg til hans Danmarks-Historie, hvilket han har bebudet under Beskrivelsen af Knud den Stores Regjering. — I Fortalen

---

det Citat af Virgil (»tarde venere bubulci«), hvormed han i Nyborg modtog Jakob Erlandsen. Allerede i det 11te Århundrede må Svend Estridsen have haft nogle Kundskaber i samme Sprog, dersom Saxe fortæller Begivenheden med Svend Norbagge, med hvis Uvidenhed i Sproget de lærdere Gejstlige dreve Spøg, rigtigt, og når Skalden Markus siger om Erik Ejegod, at han i sin Ungdom lærte mange Sprog, kan der neppe være Tvivl om, at Latin var imellem dem (Knytl.-S., Kap. 73). Rimeligvis var det ogsaa i et latinsk Exemplar af Davids Psalmer, at Knud den Hellige og senere Valdemar den Store læste (smst., Kap. 55. 119).

udtrykker han sig med stor Beskedenhed om sit Skrift, hvis Mangler i Fremstillingen han erkjender, hvorfor han kun vil have det betragtet som et Stof, han har samlet til Behandling af en bedre Stilist. Om han herved har tænkt på Saxe er ikke sikkert, skjönt den lignende Måde, hvorpå han i Kap. 5 af sin Danmarks-Historie omtaler sin Forfattervirksomhed i Modsætning til Saxes sirlige Stil, taler derfor. Såmeget er derimod sikkert, at Saxe virkelig har benyttet Svend Ågesens Skrift om Vederlagsretten under sin Behandling af samme Gjenstand ved Knud den Stores Historie. Herpå tyder den gjennemgående Overensstemmelse i Behandlingen, og aldeles sikkert bliver det ved den Lighed i Udtrykket, som finder Sted på flere Steder og på enkelte bliver så stor, at der ikke kan være Tale om, at den skulde være tilfældig[1]); thi at det ikke omvendt er Svend Ågesen,

---

[1]) De mærkeligste Exempler herpå ere, såvidt jeg har bemærket, følgende:

Sv. Ågesen, Kap. 3: adversum effrenes concitatique ingenii tyrones severitate potius quem nimio favore ac profusa indulgentia utendum duxit. — Saxe, S. 535: Quippe adversum effrenes concitatique ingenii tirones severitate potius quam nimio favore ac profusa indulgentia utendum est.

Sv. Ågesen, Kap. 3: clientelam, sermone, moribus et ingeniis valde dissimilem ac dissentientem. — Saxe, S. 525: quos — natione, lingvis, ingeniis quam maxime dissidentes.

Sv. Ågesen, Kap. 14: si quisquam commilitonum, uno saltem comite aut telo superior, ei postmodum occurrerit etc. — Saxe, S. 532: Si quis autem ei postmodum commilitonum, uno telo aut comite superior, obvio pepercisset etc.

Man vil her let gjenkjende den Måde, hvorpå Saxe på så mange Steder benytter ældre Forfattere, navnlig Valerius Maximus.

Endelig vil jeg anføre et Sted, hvor det også forekommer mig sikkert, at Saxe har udskrevet Svend Ågesen, men hvor han, hvis det er Tilfældet, må have misforstået ham. Sv. Ågesen siger i Kap. 12: »Sin autem actor reum testibus convincere non valuerit, generali constitutione decretum est, ut is, qui calumniatur, cum sex commilitonibus suam aboleat

som har benyttet Saxes Bearbejdelse, følger af hans ovenanførte Ytringer om Kilderne til hans Skrift og om hans Hensigt med dette, medmindre vi ville beskylde ham for grov Usandfærdighed.[1]) — Saxe indskrænker sig dog ingen-

---

infamiam.« Meningen er, at når Anklageren ikke kunde overbevise den Anklagede ved Hjælp af Vidner, skulde han selv ved 6 Mededsmænd værge sig mod Beskyldningen for falsk Anklage. Som vi senere skulle se, kommer denne Bestemmelse igjen i Forordningerne fra det 13de Århundrede (se Afsnit 10). — Saxe skriver derimod S. 532: »Quod si reus ab actore testimonio superari nequiret, sex secum commilitonibus in jusjurandum accitis, culpæ, quæ objiciebatur, alienum se fuisse monstrabat«. Både selve Ordene og den Omgivelse, hvori disse Sætninger forekomme, tyde sikkert på, at Saxe har skrevet dette efter Svend Ågesen; men Meningen er bleven en ganske anden, nemlig at den Anklagede i det nævnte Tilfælde kunde fri sig ved 6 Mededsmænd. Uagtet dette også forekommer for nogle Sagers Vedkommende i det 13de Århundredes Forordninger, gjaldt det på Saxes Tid ikke i den Almindelighed, hvori Ordene her stå, eftersom der idetmindste i visse Sager i dette Tilfælde fordredes Jærnbyrd af den Anklagede. Saxe synes altså at have misforstået Sv. Ågesens Ord »is, qui calumniatur« og trot, at de betøde den Anklagede,

[1]) Når dette er uimodsigeligt, og Saxe altså, da han skrev om Vederlagsretten, kjendte Absalons og Knud den Sjettes Fornyelse af denne, bliver det rigtignok meget påfaldende, at han ikke nævner denne vigtige Begivenhed, hvor han taler om det Forfald, hvori Overholdelsen af Vederlagsretten var kommen ved Borgerkrigene (S. 535). — Endnu forunderligere er det dog, at han på samme Sted taler, som om han skrev under Borgerkrigene eller idetmindste strax efter disses Ophør, og skjærer alle sin Tids Fyrster (»nostri temporis principes«) over 1 Kam som dem, der ikke overholdt Vederlagets Love. Og Saxe kan dog først have begyndt sin Forfattervirksomhed mod Slutningen af Valdemar den Stores Regjering (se Velshow: anf. Skr., S. XXXIV fl.), under hvilken der allerede må være indtrådt en væsentlig Forandring heri. Vi have nylig set, at dette Afsnit om Vederlagsretten endogså først er skrevet i Knud den Sjettes Tid, og efterat denne Konge havde bevist sin Interesse for denne Lov ved at forny

lunde til at meddele, hvad der fandtes dels i den danske Lovtext, dels hos Svend Ågesen; han tilföjer atter efter den mundtlige Overlevering Meget, som ikke findes hos Sidstnævnte, medens han da også på den anden Side udelader Adskilligt, som findes hos ham, og på flere Steder er der nogen Uoverensstemmelse mellem deres Angivelser. Begge Dele ere yderligere Beviser på, at Traditionen endnu paa den Tid var både levende og fyldig, om end, som naturligt, ikke fuldkommen sikker i Enkelthederne.[1])

Vi kunne naturligvis ikke stole på, at alle de Bestemmelser af Vederlagsretten, som Svend Ågesen og Saxe synes at henføre til Knud den Store, virkelig skrive sig fra dennes Tid. I flere Henseender se vi dog, at Traditionen har lagt Mærke til, hvad der hørte til Lovens oprindelige Bestemmelser, og hvad der var senere Forandringer; men det vilde være for Meget forlangt, at den i alle Punkter skulde have fastholdt denne Forskjel. Det er fortrinsvis i 1 Henseende, at den har mærket sig Udviklingen, fordi den betragtede den som både væsentlig og karakteristisk, nemlig i den gjennemgående Formildelse af Bestemmelserne om Rettergangsmåden og om Straffene, og Svend Ågesen har omhyggelig optegnet, hvad der hørte herhen. Derimod har Traditionen udentvivl mindre mærket sig den Udvikling og

---

og skjærpe den. — Mon Saxe paa denne Måde har villet skjule, at han havde hentet en Del af sit Stof og af sine Udtryk fra en samtidig Forfatter?

[1]) Jeg vil benytte Lejligheden til at rette enkelte Fejl i Svend Ågesens Text, som, hvor åbenbare de end ere, dog hidtil ere gåede igjennem alle Udgaver. Kap. 3: ut armaturæ imbellis non afficerentur inopia. Læs: in bellis. — Kap. 7: Statuit —. experti militis — duos commilitones — ablegandos esse. Læs: ex parte militis. — Kap. 9: jus venditionis. Sammenhængen og Jævnførelsen med den danske Lovtext (»løghum nermeer«) vise, at der skal læses: jus vindicationis. — Kap. 13; Decet enim honeste v i v e r e et clari sangvinis viros etc. Læs enten »viventes« eller »vite« (»honeste vite« i. e. »honestæ vitæ«).

Omdannelse af Institutionen, der ligesom kom af sig selv, idet den var en Følge af Forholdenes Forandring, ikke af en Forandring i Lovene. Vi må derfor ikke undre os over, at ikke Alt, hvad der berettes, som om det var samtidigt, synes at passe til samme Tid eller samme Forhold.

3. Om Thinglids Oprettelse og Beskaffenhed.

Thinglid bestod efter nogle islandske Kilders Beretninger (Jomsvikinge-Saga, Kap. 50. 51. Snorre Sturlesen, Kap. 297. 298) allerede i Svend Tveskjægs Tid som et Slags stående dansk Hær i England eller, måske rettere sagt, som en dansk Besætning i et Par engelske Byer. Efter Knytlinge-Saga blev det først oprettet af de Danske i England efter Svend Tveskjægs Død. De danske Kilder udtrykke sig, som om Knud den Store var den første Stifter af Korpset; men Islændernes Angivelser ere for omstændelige og bestemte, til at de kunne forkastes. I ethvert Tilfælde må det dog have været Knud, som gav Korpset den Indretning, som var Grunden til dets senere store og vedvarende Betydning, og de Love, som vi endnu, om end ufuldstændigt, kjende.

Svend Ågesen (Vederl.-R. Hist., Kap. 2) kalder Korpset Thinglid; men det er også, såvidt jeg ved, det eneste Sted, hvor dette Navn forekommer i et dansk Kildeskrift; derimod have Islænderne ofte Navnet i en lidt anden Form »Thingmannalid«. I Danmark synes det egentlige Navn Thinglid snart at have veget Pladsen for Benævnelsen »Vederlag«, som rimeligvis er sammensat af det oldnordiske »viðr« = við (vort Forholdsord »ved«) og »lag« i Betydning Samfund. »Viðr« bruges næmlig ofte i Sammensætninger = »sam«, f. Ex. i viðrátta, viðrskipti, viðrræda, så at »Vederlag« betyder »Samlag« eller omtrent det Samme som det blotte »Lag«.[1]) — I den danske Text af Veder-

[1]) Endnu i det 15de Århundrede brugtes »Vederlag« paa Dansk

lagsretten kaldes Thinglid stadig med Navnet »Vederlag«, som når der i Kap. 3 tales om, at Kongen vil »komme« (ɔ: udstøde) Nogen af Vederlaget, eller at Nogen taber Vederlaget. Det er upåtvivlelig også dette Navn, som Svend Ågesen vil udtrykke, når han på Latin kalder Korpset »societas militaris« (Fortalen) eller »militare collegium« (Kap. 10. 14). — Ved Siden af »witherlagh« forekommer i Indledningen til Lovtexten og på 2 Steder hos Svend Ågesen Formen »witherlogh«, som egentlig er en Flertalsform dertil, oldnordisk »viðrlög«. Da Flertallet »lög« i Oldnordisk betegner det Vedtagne, Fastsatte, derfor »Loven«, må »vidrlög« egentlig betyde »det, som er vedtaget med Hensyn til Noget«, men bruges navnlig om Straffebestemmelser, og således også i gammelt Dansk, som når der i Jydske Lov III, 5 står: »witæ (Bøde), sum withær er lagh«, og i Indledningen til samme Lov: »höfthings ræslæ oc landæns withær logh for fangæ them at göræ illæ«. — Navnet Vederlag

i Betydning af Kompagniskab mellem Kjøbmænd, som i Forordningerne af 1475 og 1490 (Geh.-Ark. Årsberetn., V, S. 72. 77). hvor der siges, at ingen Borger måtte tage fremmede Kjøbmænds Penge eller have Vederlag med dem. Ganske det samme Udtryk findes i et Kongebrev af 1477 til Borgmestre, Råd og Menighed i Kjøbenhavn (Kbhns. Diplom. I, S. 212). I samme Betydning står Ordet vistnok også i Odense Kjøbmandsgildes Skrå af 1490, når der siges, at en begyndende Kjøbmand idetmindske skal eje 30 Mk. »uden Gjæld og Vederlag, som er hans eget Gods«. Om samme Betydning af Ordet i Svensk se Ihres »Glossarium« II, S. 26. Deraf kommer Benævnelsen »Vederlagssvend«, udentvivl en Svend, som er i Kompagniskab med Husbonden (»Jydske Saml.« II, S. 151. — »Kortvending«, Linie 3127), og i Lighed dermed er det vel også, at Povl Eliesen kalder Kristus en »Vederlagsmand« mellem Gud og Menneskene (»Da. Skr.« I, S. 359).

[1]) Se Kold.-Rosenvinges »Saml. af gl. da. Love« V, S. 579, hvor Forfatteren først har gjort opmærksom paa Forskjellen mellem »Vederlag« og »Vederlog«, og Molbechs Glossarium.

vedblev Thinglid at bære på Dansk lige ned i det 13de Århundrede, hvorfor jeg også herefter fortrinsvis vil benytte mig af dette Navn; thi uagtet det efter den af mig givne Udledning lige godt kunde betyde ethvert Samfund eller Broderskab, må det dog meget snart være blevet brugt særligt om Thinglid, siden dettes Love allerede af Svend Ågesen uden nogetsomhelst bestemmende Tillæg kunde kaldes Vederlagsretten. — Nysnævnte Forfatter betegner undertiden også Samfundet ved det latinske Ord »curia«, som når Udstødelsen af Vederlaget i Kap. 11 betegnes ved Udtrykket »e curia eliminari«, og når i samme Kapitel »totius curiæ assensu« betyder »med hele Vederlagets Samtykke«. »Curia« står næmlig ikke her, som man måske kunde mene, simpelthen i Betydningen («Kongens) Gård« eller »Hof«; thi dette benævnes hos ham stadigt »aula« (se Kap. 1. 2. 4). Den samme Forskjel mellem »curia« og »aula« iagttager også Saxe i det Afsnit af sit Værk, som handler om Vederlagsretten (se S. 526. 532. 535).

Medlemmerne af Vederlaget kaldes af Islænderne »Thingmænd«; men af denne Benævnelse findes i selve de Lande, i hvilke det bestod, neppe noget Spor. Den oprindelige Benævnelse synes simpelthen at have været »Kongens Huskarle«, hvilken Benævnelse jo også i Norge, navnlig i den ældre Tid, omfattede alle Kongens Tjenestemænd (se navnlig »Kongespejlet«, Kap. 25 fl.). Vi se derfor, at Medlemmernes Forsamling bar Navnet »Huskarlestævne« (Vederl.-R. § 3. 6 — Sv. Ågesen Kap. 8) eller »Huskarledom« (Vederl.-R. § 7). I England holdt denne Benævnelse sig; thi indtil Vilhelm Erobrerens Tid og endnu senere forekommer hyppigt og udelukkende Navnene »Huskarle« og »danske Huskarle« (se Langebek: Scr. Rer. Dan. II, S. 454 tillige-med Anm. d. — III, S. 144, Anm. c. — Suhm: Hist. af Danm. IV, S. 17. 45. 67. 129). — I Danmark forekommer dette Navn dog kun i de ovenfor nævnte Sammensætninger, hvorimod selve Medlemmerne i Lovtexten, altså på Absalons

Tid, benævnes efter det Samfund, hvortil de hørte, nærmlig »Vederlagsmænd«[1]). Svend Ågesen og Saxe gjengive denne Benævnelse på Latin ved »commilitones«. Mere betegnende er egentlig Navnet »curiales« (afledt af »curia«), hvormed Svend Ågesen på et enkelt Sted (Kap. 5) betegner dem, og som også anvendes af Ælnoth, idet han fortæller, at Knud den Hellige på sin Flugt fra Jylland til Fyn blev ledsaget af sine »curiales«.[2]) Ofte benævner både Svend Ågesen og Saxe dem også som »milites«, hvilket Ord jo ligefrem kan betyde Krigere, men ved hvilket det dog må bemærkes, at det er det samme Navn, hvormed deres egen Tids Vederlagsmænd eller Riddere så ofte særlig benævnes.

Både i Fortalen og i § 1 af den danske Lovtext af Vederlagsretten kaldes Vederlaget en Hird, og i Knud den Stores Tid har det ganske Karakteren af en sådan, bevarer den idetmindste for en Del også i den følgende Tid; men hvis vi ved en Hird må forstå en Krigerskare, hvis Hverv det fornemmelig var at omgive og forsvare Kongens Person, så svarer det, som Islænderne fortælle om Thinglid i Svend Tveskjægs Tid og i Tiden mellem dennes Død og Knud den Stores Ankomst til England (se S. 261), ikke til Forestillingen om en Hird. Efter deres Beretninger synes det højst rimeligt, at det er Jomsvikingernes Samfund, som har tjent til Forbillede for denne Skare, eller måske rettere sagt, disse Skarer, hvis Formål ligesom hines var at danne faste Poster i et fremmed, fjendtligt Land; det er idetmindste en mærkelig Overensstemmelse, som finder Sted mellem Jomsvikingernes Love og de Regler, som i hine ældste Tider

---

[1]) I Lovtexten forekommer Ordet oftere i Formen »withirlagaman«; men et Par Gange står der »withirlaxman«. Den første Form er afledt af Flertallet »vitherlog« (vidrlög), den anden af Enkelttallet »witherlag«.

[2]) Den samme Benævnelse anvendes om Væringerne i Konstantinopel i Beretningen om de 5 danske Stormænds Søtog til det hellige Land omtr. 1101 (Scr. Rer. Dan. V, S. 362).

gjaldt blandt Thingmændene, således som begge anføres i Jomsvikinge-Saga. Begge Steder måtte Ingen udbrede usikre Rygter, Ingen måtte være borte fra Borgen om Natten, og, som det synes, måtte hos Thingmændene ligesålidt som hos Jomsvikingerne nogen Kvinde bo i Borgen. Hertil kunne endnu föjes 2 Ligheder mellem Jomsvikingernes Love og Knud den Stores Vederlagsret, at Medlemmerne skulde betragte hverandre som Bordfæller og Brödre, og at Hovedstraffen for alle Forseelser var Udstødelse af Selskabet. — P. A. Munch har allerede bemærket Overensstemmelsen mellem Jomsvikinge-Samfundets og det ældste för Knud den Store bestående Thinglids Love; men han går vistnok for vidt, når han tildels paa Grund deraf antager, at det sidste egentlig er en ligefrem Fortsættelse af det første. Han fremstiller næmlig først med stor Sikkerhed (se »Det no. Folks Hist.« I, 2, S. 470 smlg. 109) Thorkel den Höjes Tog til England og Færd derovre fra År 1009 af som et Foretagende af Jomsvikinge-Samfundet som sådant. Herfor er der dog vistnok ingen tilstrækkelig Hjemmel, idetmindste anfører Munch ingen sådan. Om end rimeligvis nogle forhenværende Jomsvikinger fulgte Thorkel, er denne dog vistnok kommen til England som Svend Tveskjægs Mand, der rigtignok senere neppe viste sig fuldkommen tro. — Dernæst mener Munch, at Thinglid skulde være blevet oprettet, dengang Thorkel 1012 sluttede sin Overenskomst med Kong Ethelred, hvorved han blev dennes Landeværnsmand, og at det blev dannet af Levningerne af Jomsvikinge-Samfundet, for at træde i den angelsachsiske Konges Tjeneste. Denne sidste Antagelse er dog meget vovelig, da alle vore Kilder tvertimod gå ud på, at det var dannet til Forsvar for den danske Magt i England. — Også Væringe- og Vareg-Samfundene i Konstantinopel og Rusland kunne i flere Henseender have været Forbilleder for Thinglid.

En Egenskab ved Vederlaget, som ikke må overses, er det Samfunds- og Broderskabs-Bånd, som sammenknyttede

såvel Medlemmerne indbyrdes, som dem og Kongen. Vederlaget har egentlig nærmest Karakteren af et Gilde, hvis faste Oldermand Kongen var, men hvis Anliggender ikke afgjordes af ham alene, men af alle Medlemmerne i Forening, dog således, at Kongen i Alt, hvad der angik Tjenesten, kunde fordre ubetinget Lydighed (Lovtextens § !. Sv. Ågesen, Kap. 6). Med Hensyn til det Broderskabsbånd, som skulde sammenknytte Medlemmerne, kan især mærkes Svend Ågesens noget vidtløftige Formaning i Kap. 3: »Intet sömmer sig mere for hæderlige Vederlagsmænd («commilitones«), end at de uden al Strid og indbyrdes Kjævleri med lige Iver tjene 1 Herre og, uden at lade sig besmitte af Tvedragt og gjensidig Misundelse, i enig Samdrægtighed som 1 Hoveds Lemmer og som tro Følgesvende, frie for uheldig Mistanke til hverandre, med 1 Sind adlyde 1 Konges Befalinger«; — fremdeles hans Ord i Slutningen af Kap. 4, at Kongens (Knud den Stores) fornemste Bestræbelse gik ud paa, at et broderligt Kjærlighedsbånd («fraterna dilectionis compago«) skulde forene de Mænds Sjæle, som brændte af den samme Kamplyst. Det Samme udtrykker Saxe (S. 526) således: Han avede Krigernes urolige Ånd ved en broderlig Kjærlighed («fraterna caritate«). Også i Kap. 8 taler Svend Ågesen om den broderlige Forbindelse («fraterna unio«), som burde finde Sted imellem Vederlagsmændene. Den Hjælp og Beskyttelse, som Brödrene skyldte hverandre, fremhæves på en mærkelig Måde i den Bestemmelse, som Svend Ågesen anfører i Kap. 5, at dersom Nogen på Grund af gjentagne Forseelser skulde sidde nederst ved Bordet og spise for sig selv, kunde Kongen fritage ham herfor ved at sætte ham ved sin egen Side («eum sibi collateralem constituere«); men han skulde da betragtes som udtrådt af Vederlaget og være berøvet al Beskyttelse af Vederlagsmændene, ligesom han på den anden Side skulde være løst fra sine tidligere Forpligtelser imod disse.

Medlemmernes Medbestemmelsesret i Vederlagets An-

liggender ses for det Første deraf, at det ikke var Kongen, men hele Samfundet, som havde den egentlige dömmende Myndighed i Sager vedkommende Forseelser imod Vederlaget. Kongen skulde være tilstede ved Rettergangen, optrådte tillige som Anklager, hvis Forbrydelsen var rettet imod ham selv, og udtalte først Dommen, som dog derefter skulde stadfæstes derved, at Forsamlingen tiltraadte den (Lovtext, § 3. Sv. Ågesen, Kap. 8. 9. Saxe, S. 527. 529. 530. 531). Da Kong Knud den Store selv havde dræbt et Medlem af Vederlaget, betragtede derfor dette efter Svend Ågesens Fremstilling, som vistnok er pålideligere end Saxes, sig uden Videre som Kongens Dommer, og Kongen underkaster sig ubetinget dets Dom. For mindre Forseelser kunde Kongen dog 3 Gange eftergive Straffen (Saxe, S. 527). — Endnu bestemtere fremtræder Vederlagsmændenes Medrådighed i Samfundets Anliggender i den Måde, hvorpå de dele den lovgivende Magt med Kongen. Hovedstedet herom findes hos Svend Ågesen i Kap. 11, hvor der siges, at en Forandring i Lovene foretoges med hele Vederlagets Samtykke og med Kongens Tilladelse («totius curiæ assensu, regis conniventia»); hermed kan sammenlignes, hvad der fortælles i Slutningen af Kap. 10, hvor Kongens Samtykke ikke engang nævnes. — Vel hedder det, at Lovene oprindelig bleve givne af Knud den Store, uden at der tales om, at Thingmændene vedtoge dem; men idetmindste i Absalons Redaktion få de dog Karakteren af en Kontrakt derved, at den første Paragraf (smlg. Sv. Ågesen, Kap. 6) ligesåvel indskjærper Kongen hans Pligter imod hans Mænd som omvendt. Hermed stemmer det også, at det i samme Redaktions historiske Efterskrift hedder, at Vederlaget blev troligen »taget« mellem Herren og hans Mænd i 8 Kongers Tid. — Samfundets Selvstændighed ligeoverfor Kongen fremtræder også i den Bestemmelse, som nylig er anført efter Sv. Ågesens Kap. 5 (se forr. Side).

Vederlaget har således i flere Henseender Karakteren

af et Broderskab eller Gilde. Det er også utvivlsomt, at det har været idetmindste et af Forbillederne for de ældste Gilder[1]), de såkaldte kongelige eller, som man også kunde kalde dem, politiske Gilder, som igjen danne Grundlaget for vore ældste Kjøbstad-Kommuner (se Wilda: »Das Gildenwesen im Mittelalter«, S. 77). De Punkter, hvori Overensstemmelsen mellem Vederlaget og hine ældste Gilder viser sig, ere følgende, hvoraf de fleste ere såmeget betydningsfuldere, som de vise en fælles Afvigelse fra de almindelige Retsforhold: 1. Det vigtigste Punkt af alle er Undtagelsen fra den almindelige Jurisdiktion i alle Sager, som rejses mellem Samfundets Medlemmer indbyrdes. Ligesom sådanne Sager mellem Vederlagsmændene afgjordes på deres Huskarlestævne (se blandt andre Steder Vederl.-R., § 6. Sv. Ågesen, Kap. 8. 9), således afgjordes de for Gildebrödrene på deres »Gildestævne« (Skrå for Knuds-Gildet i Odense, 6; — for Eriks-G. i Ringsted, 21. 22). I nöje Forbindelse hermed står, at der i disse Samfunds Love kun bestemmes Straf for Forbrydelser, som det ene Medlem begår mod det andet. — 2. Det almindelige Bevismiddel var 2 Medbrödres Vidnesbyrd, fra hvilket den Anklagede ikke, som efter den almindelige Lovgivning, kunde fri sig ved Mededsmænd eller på anden Måde. (Vederl.-R., § 3. 6. 7. Sv. Ågesen 8. 9. 12. Saxe, S. 529. — Knuds-G., 5. 9. Eriks-G., 5; dette sidste sætter endog i enkelte Tilfælde 1 Vidne som tilstrækkeligt.) Endogså Bestemmelsen i Vederlagsretten (§ 7. Sv. Ågesen, Kap. 9) om, at visse mindre Sager skulde sfgjöres ved de 2 Brödres Ed, som sade nærmest, hver på sin Side, gjenfindes i Eriks-Gildets Skrå, § 16. — 3. Når Klageren ingen Vidner kunde føre, kunde den Anklagede fri sig ved 6 Mænds Ed af Samfundet, medens den almindelige Lovgivning fordrede 12 Mænds Ed.

[1]) Også fremhævet af F. Wedel i hans Skrift »Gilder og Laug i Flensborg«, S. 6.

(Vederl.-R., § 3. Sv. Åg., Kap. 9. 12. 13. — Knuds-G., 5. 9. Eriks-G., 5. 6. 12. 17.) I enkelte Tilfælde skjærpedes dog denne Bestemmelse, idet Vederlags-Retten (§ 3) i Forræderisager fordrer Jærnbyrd, og Gildeskråerne i Horsager 12 Mænds Ed (Knuds-G., 35. Eriks-G., 39); i andre Tilfælde formildes de endmere, idet Vederl.-R. i enkelte mindre Sager kun fordrer 3 eller 2 Mænds Ed (Sv. Åg., Kap. 13), Knuds-Gildets Skrå 3 Mænds Ed eller endog kun personlig Ed (14. 23). — 4. Den störste Straf for Forbrydelse mod Samfundet (eller Kongen) er Udstødelse af dette med Niddingsnavn, hvortil dog Vederlags-Retten föjer Fredløshed. (Vederl.-R., § 5. 8. Sv. Åg., Kap. 10. 11. — Knuds-G., 3. 5. 34. 36. Eriks-G., 4. 5. 7. 14. 39.) — 5. For Forbrydelser mod et enkelt Medlem af Samfundet bødedes ikke blot til den Fornærmede, men også til hele Samfundet, idet dette i dets Helhed tillige betragtedes som krænket. En sådan Bestemmelse fandtes vel ikke i den oprindelige Vederlagsret, da denne, såvidt vi vide, ikke kjendte til Bøder; men da Knud den Store havde dræbt en Vederlagsmand, betalte allerede han efter Saxes Beretning (S. 534) Bøder saavel til Kongen (altså her til sig selv) som til Vederlagsmændene og til den Dræbtes Slægtninge. (Den førstnævnte Del overgav han så igjen til Gejstligheden og de Fattige.) Da der dernæst i Kong Niels's Tid bestemtes, at den, som havde såret (eller dræbt) en Medbroder i Vederlaget, skulde for Fremtiden kunne afsone denne Forbrydelse ved Bøder, fastsattes det ligeledes, at han skulde bøde baade til Kongen, Broderskabet og den Fornærmede (Vederl.-R., § 8. Sv. Åg., Kap. 11). På samme Måde bestemme Gildeskråerne, som bekjendt, i mange Tilfælde, at der skal bødes til Oldermanden, den Fornærmede og Brödrene. — 6. Ligesom der i Vederlaget var strenge Bestemmelser mod den, som vilde bemægtige sig en Andens Plads ved Bordet (Saxe, S. 526), således findes en lignende Bestemmelse i Eriks-Gildets Skrå, § 31. — 7. En mere

ydre, men derfor ikke mindre påfaldende Lighed er der i den Måde, hvorpå såvel Vederlagets som Gildernes Medlemmer skulde ledsage den Fredløse til Stranden eller Skoven og forsyne ham med visse bestemte Midler til at komme bort. (Sv. Åg., Kap. 14. Saxe, S. 530 fl. — Knuds-G., 1. 2. Eriks-G., 5.) Dette Følgeskab fremtræder rigtignok med et temmelig forskjelligt Formål i Vederlaget og i Gilderne: i det første er Hensigten at vise den Skyldige på Dören og ved samme Lejlighed på en höjtidelig Måde at udtale Forbandelse og Fredløshed over ham, i de sidste er den derimod at hjælpe ham bort; men Overensstemmelsen er dog så stor, at der ikke kan tvivles om, at Vederlagsretten i dette Punkt har været Gildeskråernes Kilde. — 8. Af stor Betydnivg er også Overensstemmelsen i Navnet; thi ligesom »Vederlag« er en Sammensætning af «Lag», således var »Lag« Gildernes oprindelige Navn. S. Knuds Gilde i Slesvig kaldtes »Hedslag«[1]); endnu i Jydske Lov (II, 144), i Haderslev Stadsret (af 1292) og i Åbenrå Skrå (af 1335) kaldes et Gilde »Lag«, medens dog i Flensborg Stadsret (af 1284) begge Benævnelserne afvexle. I Absalons Vederlagsret (§ 5) kaldes Vederlaget endogså ligefrem et Lag (»off annar brydir i laghit»), hvilket Ord vistnok også her står i ganske samme Betydning som »Gilde«.

Efter disse mange Overensstemmelser kan der vistnok ikke være nogen Tvivl om, at de omtalte ældste Gilder i mange Punkter ere dannede i Lighed med Vederlaget og have haft det til Forbillede, skjönt tilvisse i andre Henseender også de gamle angelsachsiske Gilder have tjent dem til Forbilleder (se Wilda, S. 38. 43. 65). Forholdet kan

[1]) Mon dette Navn ikke kommer af »heit«, et Løfte, på Grund af det edelige Løfte, som Medlemmerne måtte aflægge ved Optagelsen. Det stemmer med, at Gildebrödene i Slesvigs Stadsret kaldes »fratres conjurati«.

vistnok betegnes således, at netop de Ejendommeligheder, som adskille de kongelige eller politiske Gilder fra de øvrige, yngre Gilder, ere udgåede fra Vederlagsretten. — De ovennævnte Overensstemmelser, hvortil også må regnes Medlemmernes Medbestemmelsesret i Samfundets Anliggender, ere tillige af den Art, at vi kunne vende Sætningen om og sige, at Vederlaget i Meget har Karakteren af et Gilde. J. F. W. Schlegel har allerede udtalt dette i sin Afhandling »Om de gamle Danskes Retssædvaner og Autonomie« (Vidensk. Selsk. philos. og hist. Afh., III, navnlig S. 100. 109. 284). Wilda (S. 66 fll.) vil dog ikke anerkjende nogen sådan Lighed, at Vederlaget skulde kunne kaldes et Gilde, eftersom der efter hans Mening mangler 2 Ting, som ere aldeles væsentlige for Gilderne, navnlig Bestemmelser om den Hjælp, som Medlemmerne skulde yde hverandre, og det gejstlige Element. Ingen af Delene mangler dog ganske. En Antydning af den gjensidige Hjælp har jeg fremhævet S. 266, og de stærke Ytringer om Broderligheden kunne også henføres hertil; hvad det gejstlige Element angår, omtales rigtignok i det danske Vederlag ikke Sjælemesser og deslige, som i Gildeskråerne; men Saxe fortæller (S. 532), at der til de større verdslige Straffe knyttede sig Bandsættelse ved Rigets Biskopper. En Årbog, som går indtil 1317 og altså rigtignok er affattet i en forholdsvis noget sen Tid, sammenligner endogså Vederlagsretten med en Munkeregel på Grund af moralske Formaninger. (Scr. Rer. Dan. II, S. 170: »Quibus, quasi religiosis, statuta dederat honestatis«.) Dernæst må vi erindre, at vi ikke have den oprindelige Vederlagsret fuldstændig, så at det godt kan være, at der fandtes Meget i den, som ikke er bevaret, og når vi komme til at betragte det norske Hirdvæsen, ville vi se, at Ligheden med Gilderne fremtræder så meget stærkere i dette, som vi kjende det bedre end det danske, og det såvel i andre

Henseender som i de 2, i hvilke Wilda savner den i det danske.[1])

Der er endnu en Omstændighed, som ikke må overses, når man vil danne sig den rette Forestilling om Vederlagets oprindelige Karakter og Bestemmelse, nærnlig den særlige Vægt, som Knud den Store efter Svend Ågesens Beretning (Kap. 2) lagde på at sammensætte det af höjbårne og formuende Mænd, fordi han vilde danne en fremfor den øvrige Krigsmagt udmærket Skare, hvis Medlemmer skulde træde i et nærmere Forhold til Kongen.[2]) At han nu hertil ikke fortrinsvis valgte de tapreste eller ham mest hengivne Mænd, men dem, som udmærkede sig ved Herkomst og Formue, forekommer mig at være et Vidnesbyrd om, at det strax fra Begyndelsen af har været hans Hensigt på denne Måde at skabe et Slags dansk Adelstand, navnlig vel i England, som kunde svare til den angelsachsiske Thegen-Stand[3]),

---

[1]) Når Kong Knud (den Sjette) i sit Beskyttelsesbrev for S. Knuds-Gildet (i Flensborg) tilsiger Gildebrødrene den samme Beskyttelse som dem, »der os daglig tjene« (P. G. Thorsen: »De med jy. Lov beslægtede Stadsretter« osv., S. 320). menes der ved dette sidste Udtryk vistnok fornemmelig Vederlagsmændene, med hvem Gildesbrødrene således også her sammenstilles.

[2]) »Ad hanc curam animum intendit, ut militarem cohortem, prius, velut confuso ordine, ab invicem non discrepantem, juxta meritorum qualitatem et virtutum experientiam segregaret. Imprimis vero suæ familiaritati adjungere decrevit, quos« etc. Sammenlign hermed de senere i samme Kap. følgende Udtryk: »arctioris familiaritatis privilegio præ aliis fruituros« og »phalanx locupletior«.

[3]) Jeg skulde af denne Grund også være mest tilbøjelig til at antage, at »Thinglid« egentlig er en Forvanskning af Thegnlid, da »Thegn« jo også i det oldnordiske Sprog brugtes om en fri Mand, som stod i en Andens Tjeneste, navnlig om Kongens Thegner. N. M. Petersens Forklaring af Navnet (»Bidr. t. d. da. Lit, Hist.«, I, S. 16), hvorefter Thingmænd skulde være tingede, lejede Mænd, kan neppe være rigtig,

som netop i höj Grad var en Formues-Adel, men tillige synes at have gjort en Tjeneste ved Kongens Hof, som lignede Thingmændenes (se »Knud den Stores Love«, udg. af Kold.-Rosenvinge, § 143. 144).

4. Nærmere om Vederlagets Indretning.

Efter Svend Ågesens Angivelse (Vederl.-R. Hist., Kap. 2) bestod Vederlaget af 3000 Mand; når Saxe (S. 524) omtaler, at Knud den Store i det Hele og tillige på en Tid, der lå forud for Vederlagets Oprettelse, havde 6000 Stridsmænd i sin stadige Tjeneste, står dette naturligvis ikke i Strid med Svend Ågesens Angivelse; Sidstnævnte siger jo

---

da »þinga« ikke synes at forekomme i denne Betydning i Oldnordisk. Afledningen af Navneordet »þing«, som efter Formen ligger nærmest, så at Thingmændene skulde have deres Navn enten deraf, at de hørte til Kongens eget Ting, eller af, at de plejede at ledsage Kongen til Tinget, synes også meget tvivlsom; thi deres særegne Rettergangsmøde hed netop ikke Ting, men Stævne, og at ledsage Kongen til Tinge var ikke deres væsentligste Bestemmelse. Derimod forekommer det mig ikke uantageligt, at Islænderne have forvexlet »Thegnlid« med »Thinglid« eller Thingmannalid, fordi Høvdingernes Magt på Island så væsentlig berode på deres »Thingmænd«, som her betyder de Mænd, for hvis Retskreds de vare Forstandere. At også Svend Ågesen etsteds har Navnet Thinglid, kunde tale imod denne Forklaring; men da det er det eneste Sted, hvor det forekommer i Dansk, kan det tænkes, at han har det fra Islænderne. Derimod bestyrkes min Formening i höj Grad ved, at både Svend Ågesen og Saxe på Latin altid benævne Korpset ved Ord, der betegne det som en Krigerskare (»collegium militare« osv.) eller som Kongsmænd (»curiales«), hvilket vilde passe til Afledningen af »Thegn«, men derimod aldrig på en Måde, som kunde tyde på, at de have afledt Navnet af »Thing«. Dette viser temmelig sikkert, at de i Virkeligheden ikke have tænkt sig Ordet afledt således, især da man i Middelalderen i slige Ord plejede at ynde ordrette Oversættelser.

udtrykkelig, at Udvalget var en udvalgt og begunstiget Del af Hæren. — At holde en så stor Skare samlet i Fredstid, eller når den ikke var på Tog, og navnlig holde den samlet på 1 Sted, kunde synes vanskeligt. Saxe siger også S. 524, altså ikke egentlig om Vederlaget alene, men om hele Kongens faste Stridsmagt, at den om Vinteren var »discreta contuberniis«; men af dette Udtryk kan man ikke engang med Bestemthed se, om han tænkte sig den fordelt i flere Herberger på Kongens Opholdssted eller spredt omkring i Landet. — Der er dog i Beretningerne om Vederlaget og dets Love mange Træk, som tyde på, at i Regelen hele Korpset tænktes at befinde sig i Kongens Nærhed, f. Ex. at Vederlagsmændene fremstilles som Kongens stadige Bordfæller, og at alle deres Forseelser og indbyrdes Stridigheder afgjordes ved Kongens Hof på Huskarlestævnet. Da Kong Knud havde dræbt et af Medlemmerne, lader også Svend Ågesen (Kap. 10) hele Vederlaget (universa phalanx) strax strömme sammen, for at hævne Drabet på den ubekjendte Drabsmand; han tilföjer de Ord »confluentibus passim legionibus«, som nok kunne tyde på, at han har tænkt sig de enkelte Afdelinger (Svejter) af Vederlaget som opholdende sig i forskjellige Herberger i samme By. En af disse Afdelinger har måske hver Dag gjort den særlige Tjeneste om Kongens Person, og dens Medlemmer da for den Dag været hans Bordfæller. — Vi gjöre altså vistnok rettest i at tænke os Forholdet således, at hele Thingliddet virkelig regelmæssig har været samlet hos Kongen, om end i Fredstid vel altid en stor Del af Medlemmerne har været fraværende med Orlov. Således måtte det da også temmelig nødvendig være i den første Tid med et Krigersamfund, som var samlet fra forskjellige Lande, mest måske fra Danmark, medens Kongen i Almindelighed opholdt sig i England, hvor han også om Vinteren måtte have en större Styrke på rede Hånd for at möde påkommende Tilfælde, f. Ex. i den tid-

ligere Del af sin Regjering en Opstand af selve Angelsachserne.

Endnu i Absalons Lovtext minder Meget om dette oprindelige Forhold. Udstødelsen af Vederlaget betegnes endnu ved »at fordrive af Kongens Gård«; alle Sager imellem Medlemmerne skulde endnu afgjöres paa Huskarlestævnet, som vistnok endnu altid afholdtes på Kongens Opholdssted og i hans Nærværelse, ligesom Stævningen også endnu skulde foretages i Kongens Gård på den Plads, som Vederlagsmanden havde i sin Afdeling (»i sin sveet oc i sin fierdhung«), hvilket Saxe vistnok rigtigt forklarer ved hans Bordplads (S. 528 fll. »apud discubitus sui locum« — »eo loci, ubi in aula accumbere solebat«[1]). Her skulde han stævnes, hvad enten han var nærværende eller fraværende (Saxe: »absens præsensve«), fordi han efter det oprindelige Forhold egentlig altid skulde være tilstede der. Men dette Forhold var på Absalons Tid rigtignok væsentlig forandret. Derfor skulde Vederlagsmanden nu, når han ikke mødte efter den første Stævning, stævnes anden og tredie Gang i eller ved sit eget Hus. Lovtexten forudsætter altså, at han har et eget Hjem, hvor det er rimeligt, at han opholder sig, hvis han ikke er ved Kongens Hof. Saxe betegner det dog endnu som tvivlsomt, om han har en Ejendom, og tilföjer derfor, at han i Mangel af en sådan skal stævnes alle 3 Gange ved Hoffet.[2])

Thinglid var inddelt i 4 Svejter eller Fjerdinger. Absalons Lovtext indeholder, som allerede omtalt, i § 3 den Bestemmelse, at en Vederlagsmand skulde stævnes »i sin

---

[1]) Langebæk oversætter Stedet mindre rigtigt således, at han skulde stævnes ved 2 Staldbrödre »ex ejus comitatu at mansione«.

[2]) Saxe lader Vederlagsmanden først blive stævnet 1 Gang hjemme, derpå 2 Gange »in curia«; men Svend Ågesen er vistnok heri, som oftere, den Nöjagtigste.

Svejt og i sin Fjerding«. Resen har forstået dette således, at Korpset var inddelt i et ubekjendt Antal Svejter, og hver Svejt igjen i 4 Fjerdinger, og Langebek synes at billige denne Forklaring, da han optager den uden nogen Bemærkning. Jeg er dog mere tilböjelig til den Mening, at »Svejt« og »Fjerding« er det Samme, og at Lovtextens Udtryk altså er mindre nöjagtigt, hvilket måske kommer af den temmelig ufuldkomne Måde, hvorpå Texten er bevaret, idet der oprindelig har stået: Svejt eller Fjerding; måske er den ene Benævnelse også indkommen fra en senere tilföjet Randglose. Mine Grunde for denne Mening ere følgende: Svend Ågesens Oversættelse af dette Sted er desværre gået tabt; men i § 7 af Lovtexten siges der, at Mededsmændene i visse Sager mellem Vederlagsmændene indbyrdes skulde være »af samme Fjerding«. Dette oversætter Svend Ågesen i Kap. 9 ved: »in suo coetu, id est Fjarthing«. Her er det rimeligvis egentlig Ordet »Svejt«, som han vil gjengive ved »coetus«[1]), eftersom dette latinske Ord snarere svarer til »Svejt« end til »Fjerding«, og under denne Forudsætning må jo »Svejt« og »Fjerding« være synonyme. Hertil kommer, at vi vide, som det senere skal blive eftervist, at Vederlaget i det 13de Århundrede var delt i 4 Afdelinger, som dengang rigtignok havde fået et nyt Navn; det ligger altså nær at antage, at Vederlaget også på Absalons Tid har været inddelt i 4 Hovedafdelinger, og at Fjerdingerne således ikke vare Underafdelinger af Svejterne, men blot et andet Navn for disse. — Af de norske Kongesagaer vide vi, at det var almindeligt at inddele en Krigsstyrke i Svejter (se f. Ex. Snorre Sturlesens Skildring af Slagene ved Stiklestad og Standfordbridge), hvorimod der, såvidt jeg ved, ikke omtales Underafdelinger af Svejterne. Efter Knytlingesaga, Kap. 41, synes den

[1]) Rimeligvis er det også disse, som Svend Ågesen i Kap. 10 betegner ved «legiones« (se Side 274).

norske Hird også i Fredstid, ligesom den danske, at have været inddelt i Svejter, da Olaf Kyrre lover Knud den Hellige at sende ham 60 Skibe, besatte med de tapreste Mænd af hans »hirdsveitar«, for at deltage i Toget til England. — Resen, Kofod Ancher og Langebek (se Scr. Rer. Dan. III, S. 150, Anm. x) opfatte urigtigt disse Svejter og Fjerdinger som geografiske Inddelinger, uagtet Vederlagsrettens Ord, at en Vederlagsmand skulde stævnes i Kongens Gård i sin Svejt og Fjerding, ligefrem forbyde en sådan Opfattelse.[1]) Det var nok også kun paa Island, at Ordet »sveit« fik en sådan geografisk Betydning. — Til Sammenligning kan tjene, at de angelsachsiske Kongers »satellites« (Thegner) vare inddelte i 3 Kohorter, som skiftedes til at forrette Tjenesten ved Hoffet[2]).

At Thinglid fra sin første Begyndelse af må betragtes væsentlig som et Rytterkorps, fremgår både af Svend Ågesens og af Saxes Skildring, som når de fortælle, at hver Mand i Korpset oprindelig passede sin egen Hest, uden at have nogen Våbensvend eller Oppasser (»armiger« eller »famulus«), at, når der gjordes et Søtog, en Del af Korpset skiftevis måtte blive tilbage for at passe sine egne og de Andres Heste, og at de regelmæssig skiftedes til at fodre Hestene og ride dem tilvands, ligesom der også var Regler for, på hvilken Måde de i Forening skulde ride over en Flod. Der kunde naturligvis ikke være Tale om Regler for sådanne Ting, hvis Korpset ikke var beregnet på at være et Rytterkorps, hvis det f. Ex. kun havde været for deres private Fornöjelses Skyld udenfor Tjenesten, at flere eller færre Medlemmer holdt sig en Hest. Saxe fremhæver dog med Rette, at deres Tog for en stor Del fore-

[1]) Vedel Simonsen (anf. Skr., S. 134) begår den samme Fejl og forener dermed en anden, endnu mærkeligere, Misforståelse af »aller gardh«.

[2]) Se Florentius Vigornensis hos Du Cange under Ordet »minister«.

gik tilsøs, og at de i dette Tilfælde ikke kunde gjöre Brug af deres Heste (da man endnu ikke havde lært at føre Hestene med sig over Havet). De måtte altså være ligeså vel øvede i at kjæmpe tilfods som tilhest. — Deres Sold, som de efter Saxes Beretning modtoge månedlig, betegnes i Absalons Lovtext med Ordet »male«, som må udtales »måle«, da det er det oldnordiske »máli«, det samme Ord, som anvendtes om de norske Hirdmænds Sold, hvorfor de også benævnedes Kongens »málamenn«. Den samme Benævnelse anvender Knytlingesaga (Kap. 7) derfor også om Medlemmerne af Thinglid.

5. Vederlagets Udvikling indtil 1147.

Rimeligvis have Forholdene allerede i Knud den Stores Tid stærkt begyndt at udvikle sig i den Retning, at Vederlagsmændene i Fredstid for Störstedelen opholdt sig med Orlov hjemme på deres Gårde. Faren for en almindelig Opstand i England var allerede tidligt i dennes Konges Regjeringstid forsvunden, og fra den Tid af kunde det være ligeså heldigt for Fælleskongerne at have en större Mængde af pålidelige, til særlig Krigstjeneste og Troskab forpligtede Mænd boende ligeså vel i Danmark som i England, for at de hurtigere kunde være ved Hånden hvor deres Tjeneste behøvedes. Hvis det, som vi have antaget, allerede fra Begyndelsen af var Kong Knuds Hensigt, at Vederlaget skulde udvikle sig til en Herremandsstand lig de angelsachsiske Thaner, var en sådan Forandring i Tjenestemåden egentlig også nødvendig, for at Hensigten skulde opnås. Hertil kom, at det i Længden måtte blive byrdefuldt, selv for en Knud den Store, endsige for hans Sönner, at holde en så stor Krigsmagt stadig samlet i dens Helhed, og da Thingmændene jo vare formuende Mænd, altså efter de Tiders Forhold större Ejendomsbesiddere, kunde den fælles Interesse let rammes på den Måde, at den större Del af

Mændene i Fredstid opholdt sig hjemme, for at passe sine Ejendomme, og Kongen fritoges for Byrden ved deres daglige Underholdning.

At Forholdene allerede ved Danmarks og Englands Adskillelse År 1042 vare vidt fremskredne i denne Retning, synes at fremgå af den Omstændighed, at Thinglid efter Adskillelsen vedblev at bestå i begge Landene. Dette kan næmlig ikke let forklares anderledes end derved, at Thinglid allerede på den Tid i begge Landene havde udviklet sig til en i det Hele taget bosiddende Herremandsstand, hvis politiske og sociale Betydning allerede i den Grad var befæstet, at det fulgte af sig selv, at den vedblev at bestå. Hvis det som et simpelt Troppekorps havde kunnet ophæves i England, vilde Edvard Bekjenderen og endnu mere de normanniske Konger vistnok have ophævet det, og hvad Danmark angår, vilde Magnus den Gode vistnok ikke have oprettet det, hvis han ikke havde truffet det bestående; men at Vederlaget bestod i Danmark allerede i Magnus den Godes Tid, siges udtrykkelig i Absalons Lovtext og efter den af Svend Ägesen. Vi kunne derfor ikke godt Andet end antage, at det 1042 også i Danmark har udgjort en talrig og anset Stand.

Vi ville først betragte Thinglids Forekomst i England efter Rigernes Adskillelse. Det må naturligvis antages, at det fornemmelig har haft sin Hjemstavn i Danelagen, hvorfra udentvivl en stor Mængde af Knud den Stores Vederlagsmænd havde stammet, og hvor de havde haft deres fædrene Ejendomme, på hvilke de senere bosatte sig. At »danske Huskarle« længe vedbleve at forekomme i den engelske Historie som enkelte Personer, er allerede omtalt. P. A. Munch siger rigtignok (»Det no. Folks Hist.«, II, S. 169), at Edvard Bekjenderen (1050) ophævede Thinglid; men hvad der berettes i de af ham citerede Kildeskrifter, er, at i dette År de sidste Ledingsskibe tilligemed deres Mandskab, som Kongen havde i Sold, bleve afskedigede, og

i den Anledning den Skat, som betaltes under Navn af Danegeld, næste År afskaffet. Disse Ledingsskibe og deres Mandskab omtales, som bekjendt, hyppigt saavel i de danske som i de angelsachsiske Kongers Tid, og vare vistnok også i nogle af de sidstnævntes, f. Ex. i Ethelreds og Edvard Bekjenderens, Tid overvejende danske; men de må upåtvivlelig bestemt adskilles fra Thinglid. Dette bestod jo af Ryttere af ansete og formuende Familier, medens Landeværnsskibenes Mandskab væsentlig eller udelukkende var bestemt for Tjenesten tilsøs[1]). Om de Landeværnsskibe, som afskedigedes allerede 1049, hedder det i »Chronicon Anglo-Saxonum«, at de droge bort med hele deres Mandskab (»they went away, ships and all«); men der kan ingen Tvivl være om, at Thingmændene i England på samme Tid aldeles overvejende bestode af indfødte Mænd fra Danelagen, og det af de anseteste Familier, så at der ikke kunde være Tale om, at de enten frivillig vilde forlade Landet eller af Kongen kunde tvinges dertil. Dertil vare de Danske altfor rodfæstede og mægtige i Landet. — Et Vidnesbyrd om, at Edvard Bekjenderen ikke ophævede Thinglid, have vi deri, at ifølge Langebek (Scr. Rer. Dan. II, S. 145) Florentius Vigornensis omtaler en eller flere »danske Huskarle« ved År 1065, altså i det sidste År af Kongens Regjering.

Munch kommer da ogsaa i nogen Forlegenhed derved, at Thingmændene forekomme paany og spille en vigtig Rolle som et samlet Korps År 1066 under Kong Harald Godvinsen, samme År som Edvard Bekjenderen døde. I Snorre Sturlesöns Beretning om Forberedelserne til Harald Hårdrådes Tog til England omtales de som så berömte for deres Krigsdygtighed og Tapperhed, at Nogle i Norge spåde Toget

---

[1]) Det er derfor også urigtigt, når Flere have villet overføre de Angivelser, som man har om disse Sø-Landeværnsmænds Sold, 12 Mark for en Styrismand, og 8 for en menig Skibsmand, på Thingmændene.

et uheldigt Udfald af den Grund, at 1 Thingmand var mere værd end 2 af den norske Konges bedste Mænd. Under selve Slaget ved Standfordbridge skildrer samme Forfatter dem som Ryttere, hvis Heste ligeså vel som de selv vare fuldt brynjeklædte, og som vare fortrinlig øvede i Rytterkamp (Sn. Sturl., Kap. 670. 682). — Munch mener rigtignok (anf. Skr., II, S. 320, Anm. 1) at kunne rede sig ud af denne Forlegenhed ved at antage, at Harald Godvinsen har oprettet Thinglid pany, men dels kunde ét svært-bevæbnet Rytteri eller Ridderskab ikke dannes i Løbet af nogle Måneder og da vise sig så dygtigt og veløvet, som Thingmændene viste sig i det nysnævnte Slag, dels stemmer det ikke med Snorres Fortælling om, at man allerede længe iforvejen i Norge kjendte Korpset som bestående og frygteligt at kjæmpe imod. — Worsaae, der (»Den da. Erobr. af Engl. og Norm.«, S. 347) ligesom Munch antager, at Thinglid blev ophævet 1050, kommer over denne Vanskelighed derved, at han anser disse Thingmænd, hvem Harald Godvinsen væsentlig skyldte sin Sejr, for en dansk Skare, som Svend Estridsen fra selve Danmark af havde sendt den engelske Konge til Hjælp, og denne Mening synes unægtelig at bestyrkes ved den samtidige Willelmus Pictavensis's Ord (anførte af Worsaae): »Copiosa quoque auxilia miserat eis cognata terra Danorum«. Men mon Willelmus ikke ved »terra Danorum« kunde mene Danelagen? Om man end vilde antage, at Svend Estridsen kunde være tilböjelig til at sende den engelske Konge Hjælp mod Harald Hårdråde, for at denne ikke skulde blive altfor mægtig ved også at erobre England, så var der ikke lang Tid til at sende en sådan Hjælp, og navnlig var det vanskeligt at sende et Rytterkorps. Hestene kunde, som vi vide, ikke føres med, og hvis Mandskabet først derovre skulde forsynes med Heste, så vilde sådanne, der vare uvante til dette Brug, vistnok først efter længere Tids Forløb blive rigtig brugelige. Hertil kommer, at de norsk-islandske

Forfattere ingen Anelse have om, at Thingmændene i Harald Godvinsens Hær vare danske Hjælpetropper, men tvertimod åbenlyst gå ud fra den Forudsætning, at de hørte hjemme i England, da Normændene ellers ikke så længe iforvejen kunde vide, at de vilde møde dem der. Vi se også, at Thingmændene dannede den engelske Konges nærmeste Omgivelse i Slaget, hvilket ikke tyder på, at de vare Fremmede.

Thingmændene ledsagede også Harald Godvinsen til Hastings og deltoge i Kampen der. Munch, og efter ham Worsaae, misforstå næmlig Willelmus Pictavensis's Ord, når de fortolke dem, som om Thingmændene ikke turde eller vilde kjæmpe med[1]); han siger kun, at de ikke vovede at kjæmpe mod Normannerne »ex æquo«, som enten betyder »på jævn Mark« eller »med lige Våben«, rimeligvis fordi det normanniske Rytteri var dem langt overlegent i Antal, hvorfor de først toge deres Stilling på en Höj og derefter alle stode af Hestene (»equorum ope relicta«) og stillede sig op i tætsluttet Slagorden. Der er ingen Grund til at tvivle om, at de i denne Stilling deltoge i Slaget; rimeligvis er den Höj, som de besatte, netop den, på hvilken Slutningen af Kampen foregik, og Harald Godvinsen faldt[2]).

Når vi fra England gå over til Danmark, hvor Vederlaget, som allerede bemærket, vides at have bestået allerede under Magnus den Gode, altså strax efter Adskillelsen fra England, så er det vistnok efter alle de Efterretninger, som ere bevarede, sikkert, at det var Vederlaget og dets Krigstjeneste tilhest, som gav Anledning til Dannelsen af en Ridder- og Herremands-Stand som en virkelig, afsluttet Stand; men her fremtrænger sig dog det Spörgsmål, om der ikke har været ældre Forhold tilstede i Samfundet, som have lettet en sådan Dannelse. Navnlig kan der da spörges,

[1]) Munch: Anf. Skr., III, S. 341. — Worsaae: Anf. Skr., S. 378.
[2]) »For Ide og Virkelighed«, Årgang 1869, S. 293.

om der ikke för denne Tid fandtes Noget i Danmark, som kunde sammenlignes med en Adelstand. Som en med bestemte Forrettigheder forsynet og ved en bestemt Grændse fra det øvrige Folk afsondret Klasse har det vistnok ikke existeret, og jeg lægger ingen Vægt på Saxes hyppige Omtale af »nobiles« i hans Sagnhistorie; thi det er så naturligt, at i mundtlig bevarede Sagn senere Tiders Samfundsforhold efterhånden overføres på Fortiden. Men hvis det må antages, at Fæstevæsenet, og navnlig Besiddelsen af hele Landsbyer som Fæstegods, har bestået i Danmark lige siden Landets første Rydning til Agerbrug og Anlæggelsen af vore Landsbyer, — og idetmindste for en Del af Riget er der vægtige Grunde for en sådan Antagelse (se navnlig N. M. Petersen i Afhandlingen: »Bonde, Bryde og Adel« i »Ann. f. nord. Oldk.« 1847, S. 311 fll. eller i »Saml. Afhandl.« III, S. 350 fll. Sammenl. Sammes »Danm. Hist. i Hedenold« III, S. 156 fll.), — så har der fra samme Tid af bestået et Slags herskende Stand, der kunde blive Stoffet til en Adel. Overensstemmelsen mellem disse ældste Landboforhold og det senere Forhold mellem Adelen og den største Del af Bondestanden som dens Fæstere bliver tillige så stor, at man næsten er nødt til at antage en historisk Forbindelse. Man kunde således antage, at denne gamle Klasse af større og overordnede Landejendomsbesiddere væsentlig har afgivet Mandskabet til Knud den Stores Thinglid og derved efterhånden er smeltet således sammen med Vederlaget, at den allerede i det 12te Århundrede i Virkeligheden omtrent faldt sammen med dette. Denne Betragtning er dog temmelig usikker, indtil det lykkes at bringe noget større Klarhed og Sikkerhed ind i Opfattelsen af vore ældste Landboforhold, og jeg må pány fremhæve, at det i ethvert Tilfælde kun er igjennem Vederlaget, at Adelen udviklede sig.

Når Vederlagsmændene i Regelen kunde leve hjemme på deres Gårde og selv bestyre deres Ejendomme, var der

Intet ivejen for, at de kunde vedblive at være Medlemmer af Korpset, sålænge de endnu vare nogenlunde tjenstdygtige; snart blev det vel endogså således, at de forbleve i det indtil deres Død. Herved muliggjordes og fremmedes tillige i höj Grad Stillingens Arvelighed; thi når en Vederlagsmand enten ved sin Død eller ved sin Udtrædelse havde en Sön eller en anden nær Arving, som kunde indtræde i hans Sted, var det ganske stemmende med den Tanke, der lå til Grund for Institutionen, at Kongen fortrinsvis optog ham i den Udtrådtes Sted; men en sådan udtrykkelig Optagelse udfordredes vistnok endnu længe.

At Forholdene idetmindste længe för Midten af det 12te Arhundrede havde udviklet sig således i Danmark, at Vederlaget var blevet et Slags bosiddende Herremandsstand[1]), fremgår vel med störst Sikkerhed af den politiske Magt, som det allerede dengang besad, hvorom Mere i næste Afsnit; men det antydes dog også meget bestemt på et Par Steder af Saxe. Kong Niels, siger han, indskrænkede, for at spare Omkostningerne, sit daglige Hirdmandskab (»quotidianam militiam«) til 6 eller 7 Skjolde. Herved menes rimeligvis ligesåmange Vederlagsmænd, hvortil naturligvis kom et större Antal Svende eller Huskarle af ringere Stand. Skjoldet hørte næmlig ikke til det menige Folks Våben; se

---

[1]) At det Samme var Tilfældet i England, derom have vi vistnok et Vidnesbyrd i den Omstændighed, at den latinske Oversættelse af Knud den Stores Love i § 14 af de verdslige Love (se Kold.-Rosenvinge: Anf. Skr., S. 46. 47) nævner Frimænd (»homines liberales«, hvilken latinske Benævnelse også plejer at anvendes om de angelsachsiske Thegner), som bo i Danelagen og straffes efter dennes Love. Bestemmelsen herom findes ikke i selve Knud den Stores Lovtext, men kun i den latinske Oversættelse, som vistnok er forfattet efter den normanniske Erobring. — Disse danske »Frimænd« må vistnok være de Samme som Vederlagsmændene eller de »danske Huskarle«.

Jydske Lov, III, 4.[1]) At Kong Niels alligevel, når det behøvedes, havde et talrigt Rytteri til sin Rådighed, ville vi se i det Følgende; men det opholdt sig i Fredstid for den allerstörste Del hjemme på sine Gårde. — Sorteplog var Erik Emuns Vederlagsmand og modtog som sådan Sold af Kongen uden at opholde sig ved hans Hof (Saxe, S. 665). At han var Vederlagsmand, uagtet han stod i et fjendtligt Forhold til Kongen, som efter Knytlingesaga havde ladet hans Fader dræbe, medens Plog endnu var et Barn, viser tillige, at der allerede dengang var en stærk Tendens til at lade Stillingen gå i Arv; thi hvis dette ikke havde været Tilfældet, vilde vel hverken Plog have givet sig i Kongens særlige Tjeneste, eller Kongen have optaget ham i denne. Det kunde rigtignok måske antages, at både Faderens Drab og Sönnens Optagelse i Vederlaget vare foregåede i Kong Niels's Tid; men selv om vi vilde antage dette, så ses dog idetmindste Såmeget, at Erik Emun havde ladet Sönnen forblive i Vederlaget. Nu kan der vel ikke være nogen Tvivl om, at Kongen havde den formelle Ret til at opsige en Vederlagsmand hans Tjeneste på samme Måde, som denne Sidste endnu efter Absalons Lovredaktion kunde opsige Kongen den, næmlig engang om Året; når vi alligevel se, at Erik Emun lod Plog forblive i Vederlaget, uagtet han måtte forudsætte, at han nærede et fjendtligt Sindelag imod ham, så kan dette neppe forklares anderledes, end at Vederlaget allerede dengang var en mægtig og arvelig politisk Stand, imod hvis Medlemmer, navnlig de mere ansete og höjbårne, Kongen ikke let kunde anvende denne formelle

---

[1]) I Modsætning til »scutum« betegner »telum« (-»comes«) Følgesvenden. Se S. 258, Anm. 1. — Deraf kommer det, at Adelsmandens Mærke (Segl) altid viste et Skjold. Smlg. Udtrykket »scutum libertatis« i Knud d. Stores Jagtforordning. (Suhm: H. af D. III, S. 563.)

[2]) Der siges, at han »regis militiam profitebatur« og »militiæ titulo stipendium posulabat«.

Ret, når han ikke kunde få dem udstødte ved deres Medbrødres Dom på Huskarlestævnet.

At Rytteriet, som ikke kan have bestået af Andre end Vederlagsmændene, allerede tidlig i denne Periode også i selve Danmark spillede en vigtig Rolle, tildels endogså Hovedrollen, i Krigene, se vi af Saxe, S. 543, hvor der siges, at Svend Estridsen kjæmpede med Magnus den Gode, først i et Søslag, derpå i et Rytterslag. Når han istedetfor »i et Landslag« siger »i et Rytterslag«, viser dette, at efter Sagnet eller efter Saxes Mening Rytteriet allerede dengang var den vigtigste Del af Landstyrken, og at det virkelig var således, bestyrkes derved, at den roskildske Krønike ganske overensstemmende hermed fortæller, at Krigen mellem de to nævnte Konger førtes »tum navali bello tum equis« (Scr. Rer. Dan. I, S. 377). Islænderne kjende ikke Noget til denne Omstændighed; dog omtales Svends Dygtighed i ridderlige Øvelser tilhest (Harald Hårdrådes S., Kap. 34). — Fremdeles fortæller Saxe (S. 618 fl.), at Kong Niels, da han vilde gjöre et Tog mod Vagrerne, opbød Ledingsflåden (»excita classe«) og med den gjorde Landgang ved Lütjenburg, medens Jarlen i Hedeby, Ejlif, skulde føre Rytteriet over Land sammesteds hen, »fordi de Danske endnu ikke forstode at føre udenlandske Krige tilhest«.[1]) Dette Sidste er et mindre nöjagtigt Udtryk for at de Danske endnu ikke havde lært at føre Rytteri med på deres Skibe. Dels viser Sammenhængen på selve Stedet tydelig dette, dels sigte de Ord, som Saxe her anvender, åbenlyst til det, som han beretter S. 661, at Erik Emun var den Første, som lod de Danske tage Heste med på deres Ledingstog tilsøs.[2]) — Ejlif var en Forræder og udeblev med Rytteriet. Følgen heraf var, at de Danske ikke

[1]) »Necdum enim Dani externas obequitando pugnas conficere noverant«.

[2]) »Maritimæ Danorum expeditioni primus equos adjecit«.

kunde stå sig mod Slaverne, som trættede dem ved idelige Rytterangreb, så at det gik dem her omtrent paa samme Måde, som det var gået Nordmændene ved Standfordbridge ligeoverfor de beredne danske Thingmænd. — Endelig blev i Slaget ved Fodvig Kong Niels's Hær, som var kommen tilsøs og derfor heller ingen Heste havde kunnet føre med sig, aldeles overvunden af Erik Emuns Rytteri, uagtet den vistnok var Fjenden langt overlegen i Antal. Som vi have set, siger Allen, at Erik vandt Slaget ved Hjælp af en Hob »tydske Ryttere«. Jeg har i Kilderne aldeles ingen Hjemmel kunnet finde for denne Angivelse om, at Erik skulde have haft tydske Ryttere i sin Tjeneste, og det forekommer mig såvel efter Sagens egen Natur, da der på den Tid intet andet Rytteri fandtes end adeligt, og efter Krigens Gang lidet troligt. Saxe fremstiller det, som om Eriks Rytteri hørte til hans skånske Hær; og at de skånske Vederlagsmænd have været med tilhest i denne, er vel utvivlsomt.

Den hurtige og blodige Afgjörelse, som dette Slag fik, gjorde ifølge flere Ytringer af Saxe og Andre et ganske overordentligt Indtryk på det danske Folk, og navnlig har den Overbevisning, man dengang fik om Rytteriets Overlegenhed, upåtvivlelig bidraget meget til, at Erik Emun indførte den vigtige Reform i Landets Krigsvæsen, at Ledingsskibene indrettedes til at optage hvert 4 Heste. Det må antages, at Kongen har optaget denne Indretning efter Venderne, eftersom det vides, at disse medførte Heste (2 på hvert Skib) ved deres Overfald på Konghelle (Sn. Sturlesön, Kap. 782 fll.), hvilken Begivenhed rimeligvis må henføres til År 1135, Året förend den danske Konge førstegang anvendte den samme Fremgangsmåde på sit Tog til Rygen; ligeledes vide vi, at Venderne lidt senere gjentagne Gange medførte Rytteri på deres Plyndringstog til Danmark. — Efterat Saxe (S. 661) har fortalt om denne nye Indretning, som Erik Emun havde truffet, tilföjer han, at Flåden, »ordnet efter dette Antal« (»eo numero digesta«), befandtes

at bestå af 1100 Skibe. Det er mig ikke ganske klart, hvad Saxe mener med de mellem Anførselstegn anførte Ord; dog synes Sagnet at have sat en Optælling af Skibene i Forbindelse med Fastsættelsen af, hvormange Heste hvert Skib skulde kunne optage. — Efter Saxes Ord skulde Flåden have kunnet medføre 4400 Heste. Såmange Medlemmer havde Vederlaget dog upåtvivlelig ikke. For det Første vare Ledingsskibene, som vi vide, af temmelig forskjellig Störrelse, og da de i det Hele taget ikke vare store, har det vistnok kun været de större af dem, som kunde føre 4 Heste med. Dernæst medførtes vel nogle Heste i Reserve, og mange til Brug for Væbnere (armigeri); thi da Svend Ågesen så stærkt fremhæver, at Vederlagsmændene på Knud den Stores Tid endnu ikke brugte sådanne, må de vel på hans egen Tid have været almindelig anvendte og vare rimeligvis allerede dengang beredne[1]). Det bliver derfor temmelig vilkårligt, når jeg vil regne selve Vederlagsmændenes Antal for omtrent 2000; så Meget synes dog sikkert, at deres Antal ikke har været lidet, om det end må antages for at have været mindre end paa Knud den Stores Tid.

At Saxe betragter Vederlaget på Kong Niels's Tid som en særegen Stand, se vi af S. 638, hvor han fortæller, at Knud Lavard ved sit Møde med Magnus i Haraldsted Skov kun havde med sig 2 Mænd af »Ridderstanden« (»ordinis militaris«) tilligemed 2 Staldknægte (»equisones«). Under Oluf Hungers Regjering betegner han Vederlagsmændene som »nobiles«, idet han (S. 597) fortæller, at flere »nobiles« måtte sælge deres »insignia ingenuitatis«, for at kunne kjøbe de fornødne Levnetsmidler. Ved disse »insignia ingenuitatis« kan han ikke mene Andet end Vederlagsmændenes særegne Krigsrustning, deres Hest, Brynje, Hjælm og Skjold,

[1]) På den anden Side omtales rigtignok i næste Århundrede Hrrmæænd, som ikke engang havde Råd til at holde Hest til sig selv (J. C. H. R. Steenstrup: Studier osv. I, S. 110).

ligesom han S. 903 fortæller, at i en senere Tid Forræderen Benedikt, som også var Medlem af Vederlaget, ved sin hurtige Bortrömning fra Kongens Hof lod den störste Del af sine »insignia militiæ« (hvor »militiæ« betyder »ridderlig Stilling«) blive tilbage.

6. Vederlagsretten i samme Periode. Vederlagets politiske Magt.

Af stor Betydning for Vederlagsrettens Udvikling og tillige for os som Vidnesbyrd om selve Vederlagets politiske Magt ere Begivenhederne ved Kongevalget efter Svend Estridsens Død. At det i det Hele taget var de mægtigere Mænd, som holdt med Harald Hejn og bevirkede, at han blev valgt til Konge, omtales så bestemt og omstændeligt i Knytlingesaga, at der ikke kan være nogen Tvivl om, at det virkelig forholdt sig således, skjönt det ikke ligefrem siges af Saxe. Vel er Knytlingesaga ikke altid pålidelig, og selv for den senere Tid ofte unöjagtig, hvor det kom an på et nærmere Kjendskab til danske Forhold, f. Ex. i Stedsangivelserne, som noget nær ere dens svageste Side, således som den også her angiver Stedet for Kongevalget urigtigt; men derfor er der dog ingen Grund til at tvivle om Rigtigheden i det Væsentlige af dens Fremstilling af dette Kongevalgs Historie. Det må også af almindelige Grunde antages, at det var Høvdingerne og de mere ansete Mænd, som spillede den vigtigste Rolle ved disse Fællesmøder for hele Riget ved Isøre, hvor Kongevalgene foregik, da det naturligvis var vanskeligere for hele Rigets Almue såvel at møde som at enes og gjöre sig gjældende på et sådant Sted. At det nu virkelig ved dette Kongevalg var Vederlagsmændene, som havde den vigtigste Stemme, og som Harald derfor navnlig søgte at vinde for sig ved sine meget omtalte Løfter om Forandringer i Lovene, det lærer også Saxes Fremstilling os; thi det er åbenlyst, at det netop var Vederlagsretten, i hvilken der skete en væsentlig Forandring til Fordel for Vederlagsmændene ligeoverfor Kongen. Saxe anfører

næmlig som de vigtigste af de da foretagne Forandringer i Lovene, at Kongen tilstod »restipulandi jus adversum provocationem«, og gav Forsvaret Fortrinnet for Anklagen, så at det nu skulde være den Anklagede tilladt at forsvare sig imod en Anklage, selv om den var støttet ved Vidner (»quam — i. e. accusationem — antea, testium fide subnixam, defensionis præsidio repellere non licebat«), hvorved, som Saxe fremdeles siger, den Anklagede fik den Ret, som tidligere Anklageren havde haft.

Det er åbenlyst, at Saxe herved vil betegne Ophævelsen af nogle Bestemmelser i Vederlagsretten, som han selv S. 529 har anført med meget lignende Ord, at det næmlig ikke var tilladt at forsvare sig imod en (ved Vidner støttet) Anklage, fordi Vidnernes Beskyldning hverken kunde afkræftes ved fremmed Beskyttelse (Meded) eller ved egen Gjendrivelse (personlig Ed, Jærnbyrd eller deslige; — »Objecta defensionis præsidio repellere non licebat; siquidem testium criminatio neque alieno patrocinio neque propria cujusquam repulsione subrui poterat«), og at det heller ikke var tilladt at anvende »restipulatio« imod en »sponsio«.

En Sammenligning mellem disse 2 Steder hos Saxe viser altså, at begge disse Forandringer i Lovene, som Harald Hejn indrömmede, for at blive valgt til Konge, vare Forandringer i Vederlagsretten.[1]) Det var altså fornemmelig Vederlagsmændene, som han søgte at vinde for sig, og dertil kan Grunden igjen kun være den, at det var dem, som alene eller fortrinsvis afgjorde Valget. — Hvad dernæst angår Indholdet af de gjorte Forandringer, så er det neppe hidtil med fuldkommen Sikkerhed oplyst, hvad Saxe mener med »sponsio« og »restipulatio«[2]). Når vi derimod henvende Opmærksomheden på den anden Forandring, hvis

[1]) Det Samme bemærker Kofod Ancher (»Lovhist.« I, S. 34).

[2]) Se dog den Forklaring, som Kolderup-Rosenvinge har meddelt Saxes sidste Udgivere, og som findes i deres Udg. I, S. 529 ff.

Betydning er aldeles klar, så se vi, at den vel også kunde have Betydning for Behandlingen af Retssager mellem Vederlagsmændene indbyrdes, men at den dog havde sin største Betydning med Hensyn til Anklager, som Kongen rettede imod en Vederlagsmand for Forræderi eller Majestætsforbrydelse, eftersom i sådanne Sager de Vidner, som skulde støtte Anklagen, ikke behøvede at være Öjenvidner, men kunde vidne efter, hvad de havde hørt sige (Saxe, S. 529). Denne Bestemmelse kunde naturligvis under en mindre retsindig eller besindig Konge blive meget farlig for de enkelte Vederlagsmænds Velfærd og for hele Standens Frihed. Vi forstå nu, hvorledes en Forandring heri kunde betragtes som en vigtig Indrömmelse fra Kongens Side[1]), der fremfor noget Andet kunde vinde Stemningen for ham, og at Saxe kan betegne den som Noget, der var »familiare libertati« (cf. »liberior vita« S. 570), ligesom også Ælnoth med et meget lignende Udtryk kalder Harald Hejn »Fredens og den fædrenelandske Friheds Giver« (»pacis ac libertatis patriæ provisorem«). Vi forstå også, at, som Saxe siger, de Danske (hvorved da navnlig må tænkes på den Stand, som efter Saxes Opfatning var Folkets Kjærne, næmlig Herremandsstanden) satte en sådan Pris på denne Lovreform, at de hellere vilde miste Livet end opgive den igjen, skjönt Saxe for sit eget Vedkommende og ifølge Kirkens Opfattelse måtte misbillige de mange Eder, som derved indførtes i Rettergangen. Ogsaa herom siger Ælnoth omtrent det Samme som Saxe, at næmlig de Danske lige til hans Tid priste Harald for disse Love og fordrede, at enhver ny Konge för eller efter sit Valg skulde stadfæste dem[2]). Det er først,

[1]) »Impias se leges abrogaturum, blandas placitasque pro eorum arbitrio laturum promittit.«

[2]) At Kongerne allerede på den Tid måtte give et Slags Forpligtelser (Håndfæstninger) i Anledning af deres Valg, stadfæstes ved Svend Ågesens Ytring ved denne samme Anledning, at Harald Hejn var den første Konge, som gav de Danske Love på Isøre.

når vi lægge Mærke til denne væsentlig politiske Betydning, som Harald Hejns Lovreform havde, at vi kunne fatte Ælnoths og Saxes Udtalelser om den[1]). — Uagtet Folkets og navnlig den mægtigste Stands stærke Vedhængen ved denne Reform vovede dog, som vi skulle se, Absalon og Knud den Sjette ved deres nye Redaktion af Vederlagsretten at foreslå en Tilbagevendelse til de oprindelige Bestemmelser og satte den igjennem.

At Harald Hejns Forandringer i Lovgivningen også formelt afgjordes paa Isøre under det 8 Dages Møde (»concilium«), som afholdtes umiddelbart efter Kongevalget[2]), er også et Bevis paa, at der ikke var Tale om en Forandring i de egentlige Landslove, som måtte være foregået på Landstingene, hvorimod en Forandring i Vederlagsretten meget passende kunde foretages på Isøre, hvor de egentlige »Kongsmænd« eller Medlemmerne af Vederlaget vistnok vare mødte temmelig fuldtalligt, måske endogså ligesom Hirdmændene i Norge ved lignende Lejligheder vare forpligtede til at møde[3]).

At den Forandring i Vederlagsretten, som tilskrives Harald Hejn, virkelig er foregået, derom have vi et andet, meget bestemt, Vidnesbyrd. Saxe fortæller (S. 904 fl.), at da den bekjendte urolige Prinds Magnus, Erik Lams Sön, i Valdemar den Stores Tid havde deltaget i en Sammensværgelse mod Kongens Liv og var flygtet til Hertug Henrik

---

[1]) Forøvrigt er også den store Overensstemmelse mellem disse 2 Forfatteres Udtalelser mærkelig.

[2]) Saxe, S. 571. Sv. Ågesen: »Danm. Hist.«

[3]) Saxe sætter Afskaffelsen af Tvekamp som Bevismiddel i Retssager i Forbindelse med Harald Hejns øvrige Reformer i Rettergangsvæsenet. Om Tvekamp findes der rigtignok Intet i Vederlagsretten, således som denne er bevaret os; men Saxes Omtalelse af dette Punkt er også så forvirret, at man ikke ret forstår hans Mening. — Ganske urigtigt er det, når Langebek (Scr. Rer. Dan. I, S. 57. Anm. a) fremstiller Sagen således, som om Harald Hejn var en Uven af de Store og begunstigede Almuen.

Løve i Sachsen, sendte Kongen sin Staller[1]) til Hertugen for at underhandle med ham om, at han skulde negte Prindsen sin Beskyttelse. Stalleren erklærede ved denne Lejlighed på Hertugens Forespörgsel, at »den danske Lov« tillod dem, som vare anklagede for dette Slags Forbrydelse, at fri sig ved Jærnbyrd, og dette erklærede han ubetinget, så at den, der var anklaget for Majestætsforbrydelse, altså virkelig endnu på den Tid i Overensstemmelse med den af Harald Hejn gjorte Indrömmelse havde Ret til at værge sig på denne Måde, selv om Kongen førte Vidner for sin Beskyldning. Vi erfare desuden af dette Sted, at det var ved Jærnbyrd, han skulde værge sig, altså på den samme Måde, som både efter Knud den Stores og efter Absalons Vederlagsret kunde anvendes, men rigtignok kun i det Tilfælde, at Kongen ingen Vidner kunde føre. — Fremdeles erklærede Stalleren, at den Anklagede selv efter Domfældelsen var berettiget til at unddrage sig Straffen ved Landflygtighed, hvilket jo også stemmer med Knud den Stores Vederlagsret. Vi se altså, at denne Ret, naturligvis med de Ændringer, som den i Tidernes Løb havde modtaget, endnu på Valdemar den Stores Tid var i fuld Gyldighed.

Som vi have set, pege Beretningerne om Harald Hejns Valg tydeligt hen paa, at det allerede dengang var Vederlagsmændene, som afgjorde et Kongevalg. Heldigvis have vi fra en Tid, som kun ligger 19 År senere, en Samtidigs udtrykkelige Vidnesbyrd om, at det virkelig var således. Ælnoth siger næmlig i sit 32te Kapitel (Scr. Rer. Dan. III, S. 380), at Erik Ejegod (1095) blev valgt til Konge ved Valg af hele Hæren under Folkets Bifaldsråb (totius exercitus electione et populi acclamatione»). Ved »Hæren« («exercitus«) kan der næmlig ikke menes Andet end Veder-

[1]) Det var vistnok ikke tilfældigt, at Kongen netop afsendte sin Staller i dette Ærinde. Stalleren var næmlig ikke blot Hirdens Anfører, men tillige, som vi senere skulle se, såvel efter danske som norske Forestillinger Hirdmændenes Talsmand og Forsvar hos Kongen.

laget. For det Første var der ingen Ledingshær samlet, dengang Valget foregik, og dette må antages at være foregået på almindelig Måde på Isøre. For det Andet betegner også Svend Ågesen på et Par Steder (Kap. 3 og 6) Vederlaget ved »exercitus«; se navnlig Kap. 6: quilibet princeps, qui exercitus comitatu gloriari velit. Og for det Tredie, da på det anførte Sted hos Ælnoth »exercitus« danner en Modsætning til »populus«, er det ikke let at vide, hvad Andet det her skulde betyde end den særlige Krigerstand, de særlig såkaldte »milites«, det vil sige Vederlaget; thi Ledingshæren, som var selve Folket, kan da ikke nævnes i Modsætning til Folket. Ælnoths Ord udsige altså, at Kongevalget egentlig lå i Vederlagsmændenes Hænder, enten der nu har været nogen udtrykkelig Lovbestemmelse derom eller ikke, men at det menige Folk dog også mødte ved Valget og stadfæstede det ved sit Samtykke, hvorfor Svend Ågesen også kan have Ret i at sige (Danm. Hist., Kap. 5), at hele Folket mødte på Isøre, og at Kongerne der valgtes ved Alles Stemmer.

Også på et senere Tidspunkt af Erik Ejegods Historie mindes vi om Vederlaget og dets særlige Love. Alle kjende den mærkelige Historie om, hvorledes denne Konge engang ved en Tonekunstners Spil blev bragt i den Grad fra Sands og Samling, at han i Vildelse dræbte nogle af sine Vederlagsmænd (Saxe kalder dem både »milites« og »satellites«). Hvor æventyrlig end denne Fortælling er eller idetmindste synes os at være, kan der dog ingen Tvivl være om, at der ligger en virkelig Begivenhed til Grund for den. Nu fortæller Saxe til Slutning, at Kongen betalte sit krænkede Vederlag Bøder (»læsæ militiæ justa persolvit«) og til yderligere Udsoning af sin Brøde besluttede at gjöre en Pillegrimsrejse til det hellige Land. Vi træffe altså her det Samme som ved Knud den Stores Drab på en Vederlagsmand. Vederlaget betragtes som et Samfund, der er krænket i sine Medlemmers Personer; derfor betaler Kongen

Bøder til Samfundet, ligesåvel som han udentvivl har betalt dem til de Dræbtes Slægtninge.

Fra Kong Niels's Tid træffe vi på Efterretningen om en ny Forandring i Vederlagsretten. Da nemlig en Vederlagsmand af en såre mægtig Familie havde dræbt[1]) en af sine Medbrödre, fandt både Drabsmandens Slægtninge og Kongen, at det vilde være for hårdt og vanskeligt, hvis han efter Vederlagsrettens strenge Bestemmelse skulde jages i Landflygtighed med Niddingsnavn. Uagtet man intet Exempel havde på, at en sådan Gjerning tidligere (siden Knud den Stores Tid) var bleven afsonet med Bøder, og uagtet det efter Svend Ågesens Udsagn endogså i Anledning af Knud den Stores Drab på en Vederlagsmand var blevet höjtidelig fastsat, at Sådant aldrig mere skulde kunne ske, fastsatte dog nu hele Vederlaget med Kongens Samtykke, at den for Fremtiden skulde kunne afsones med 3 Gange 40 Mark og 2 Mark Guld i Görsum. Der er i Kildeskrifterne nogen Uklarhed i, om det var første Gang, at et Drab var bleven begået mellem 2 Vederlagsmænd indbyrdes, eller første Gang, at et sådant ikke var blevet straffet efter Lovens Strenghed; i første Tilfælde vilde det være et stærkt Vidnesbyrd om det Broderskabsbånd, som hidtil havde sammenknyttet Medlemmerne. Siden den Tid blev det derimod ikke sjeldent og i Borgerkrigenes Tid endogså almindeligt[2]), og dertil, som Saxe siger S. 535, ofte ustraffet. Et Exempel på en sådan Overtrædelse fortæller Saxe S. 638, at nemlig ganske kort för Knud Lavards Drab en af dennes nære Slægtninge i hans eget Påsyn under en Ordstrid havde dræbt en af hans Hirdmænd med Stokkeslag. Han blev rigtignok udstødt af Hertugens Gård, hvori vi kunne se en Bekræftelse på, hvad Saxe siger S. 532, at det eneste

[1]) At »hugge« er at dræbe, ligesom i Vederlagsrettens § 5 »med Hug eller med Sår« betyder »med Drab eller med Sår«. Sv. Ågesen oversætter det dog ved »vulnerare«.

[2]) Absalons Lovtext, Slutning. — Sv. Ågesen: Vederl. R. Hist., Kap. 11. — Saxe, S. 535.

Slags Sår, som ikke kunne afsones med Bøder, var dem, der tilföjedes med en Stok, fordi det var et Våben, med hvilket man plejede at jage Hunde bort. Men denne Udstødelse havde ingen andre Følger, end at Gjerningsmanden begav sig til Magnus's Hof, hvor han naturligvis blev godt modtagen, skjönt Magnus dog hemmelig nærede nogen Mistanke til ham. Dette skete altså för Borgerkrigenes Udbrud; men det kan dog vise os, hvor umuligt det vilde have været under disse at overholde Vederlagsretten i dens Strenghed.

7. Fortsættelse af Udviklingen. 1147—1200.

I denne Periode, hvis störste Del vi kjende så godt af Saxes ypperlige Værk, spiller Rytteriet i alle Landslag den aldeles overvejende Rolle. — I det förste Slag ved Viborg mellem Kongerne Svend og Knud (Saxe, S. 680 fl.) består den Førstes egen Hær med Undtagelse af nogle Bueskytter og Slyngekastere, som det synes, udelukkende af Ryttere; men Viborgerne, som havde taget Parti for ham og vare rykkede i Marken for at understötte ham, kjæmpede tilfods, »da de vare ukyndige i Kavalleritjenesten«. Også Knuds Hær bestod, såvidt man kan se, alene eller næsten alene af Rytteri; men hans Høvdinger toge »i Erindring om de tidligere Rytterkampe, i hvilke de havde været uheldige«[1]), den Beslutning at lade den störste Del af Hæren stige af Hestene og kjæmpe tilfods, for at de bedre skulde holde Stand. Denne Plan var selv höjst uheldig; thi Fodfolket blev aldeles udmattet ved Fjendernes idelige Rytterindhug og Skinangreb, ligesom Nordmændene tidligere ved Standfordbridge, og de Danske ved Lütjenburg, og tilsidst oprevet næsten uden Kamp. — I det andet Slag ved Viborg (Saxe, S. 685 fl.) hører man også kun tale om Ryttere, Slyngekastere og Bueskytter. Prinds Valdemar Knudsens Færdig-

[1]) Altså vare også de tidligere Slag i denne Borgerkrig, ved Slangerup og Tåstrup, væsentlig blevne udkjæmpede ved Rytteriet.

hed i at bryde en Landse på Riddervis («ingenuo militandi more«) fremhæves. — Svends Tog mod Knud og Friserne (smst., S. 689) foretoges dels med den sjællandske og skånske Ledingsflåde, dels med det jydske Rytteri; i selve Slaget var det Rytteriet, som udførte Angrebet, skjönt Terrænet netop her på Grund af Gravene skulde synes mindre gunstigt for denne Våbenart. — På Toget ind i Sverrig (smst., S. 699 fll.) omtales ligeledes kun Rytteri. — Noget anderledes er Forholdet under Slavernes store Landgang på Østsjælland 1153 (smst., S. 704 fll.); her kjæmpes på begge Sider både med Fodfolk og Ryttere, eftersom Slaverne tillige brugte deres Skibsmandskab tillands, og hele Mandskabet i det angrebne Landskab, både Vederlagsmænd, Ledingsmandskab og Landeværn, ved en sådan Lejlighed opbødes.

Også i Slaget på Grathehede (Saxe, S. 730 fll.) synes Svends Hær næsten udelukkende at have bestået af Rytteri. Flåden med Ledingsmandskabet fra Øerne havde han næmlig efterladt i Djursåens Munding og var selv med Rytteriet alene dragen til Viborg, måske i det forfængelige Håb her, ligesom engang tidligere, at kunne forstærke sig med Fodfolk, måske også, fordi han ikke tillagde dette nogen Betydning. Derimod havde Kong Valdemar foruden sine fuldtrustede, beredne Vederlagsmænd også opbudt den jydske Ledingshær af upansrede Bønder. En af Svends Mænd taler derfor kort för Slaget med Foragt om Fjendens Slagorden som bestående ikke af stærke Krigsmænd («militum robur«), men af en våbenløs Mængde («vulgus inerme«). Hvorvidt Valdemars Fodfolk gjorde nogen væsentlig Nytte i Slaget ved at deltage i selve Kampen, erfarer man ikke; efter Saxes Skildring må det snarere antages, at det også her var Rytteriet, som alene eller fornemmelig afgjorde Kampens Udfald. — At Valdemar den Store og Knud den Sjette på deres Tog til Venden, som i den derpå følgende Tid bleve Hovedgjenstanden for deres og Folkets Virksomhed, plejede at

føre Rytteri med sig, ses af mange Steder såvel hos Saxe som i Knytlingesaga.

Vederlagsmændene udgjöre endnu bestemtere end för en egen Stand og benævnes således. Peder Torstensen deler således (Saxe, S. 710) Folket i »equester ordo«[1]) og »plebejus ordo« og opfordrer Svend Grathe til at søge sin Støtte hos den ene eller den anden af disse 2 Stænder; som vi have set af Krigsførelsen, vilde den sidste dog allerede på den Tid neppe have kunnet yde ham en sådan i tilstrækkelig Grad. — Et Pavebrev af den 13de November 1198 til Ærkebiskop Absalon[2]) handler blandt Andet om, at der havde indsneget sig den Misbrug her i Landet, at de, som havde ægtet en Kvinde, der var dem beslægtet i 5te eller 6te Led, forlangte som en Ret at måtte beholde deres Hustru imod de kirkelige Love, naar de blot betalte en ubetydelig Bøde til Kirken, nærmlig de, som hørte til Ridderstanden (»ordo equester«) 1 Mk., og Mænd af Almuen (»pedestrium consortio deputati«) en halv Mark. Denne Regel tyder på en aldeles bestemt, fast begrændset Forskjel mellem de 2 Stænder; på den anden Side synes den at vise, at de ydre Vilkår, hvorunder de levede, gjennemsnitsvis endnu ikke vare så særdeles forskjellige, således som det da ogsaa var naturligt paa en Tid, da Overgang fra den ene Stand til den anden vistnok endnu var temmelig hyppig. — Dog udgjorde Ridderstanden i det Hele de anselige Slægter. Derfor rose Absalons Vederlagsmænd (»equites«) sig af (Saxe, S. 940), at de ved Hjælp, dels af deres Herkomst og Slægtskabsforbindelser, dels af deres faste Rustninger, med Sikkerhed ville kunne føre ham rundt om i Skåne, uden at bryde sig om Almuen (»populares«). Herpå tyder også Saxes hyppige Anvendelse af Betegnel-

[1]) Smlg. herom Saxes Udtryk »ordo militaris« for en tidligere Tid (se S. 34).

[2]) Aftrykt i det svenske Diplomatarium.

serne »nobiles« og »nobilitas« (f. Ex. S. 847. 906. 961. 968. 970), som kun passe på en arvelig Adelstand; at denne arvelige Adel netop falder sammen med Vederlaget, fremgår af flere Steder, f. Ex. af S. 961 fl., hvor »nobilitas — nobiles — equites — magnates — milites« ere Betegnelser for den samme Klasse af Personer (smlg. også Saxes sidste Udgiveres Anm. 1 på S. 961). Modsætningen til »nobiles« er »populares« eller »ordo plebejus«.

Medlemmerne af denne Stand kaldes på Latin i Almindelighed »milites«. Vi se dem på et nylig anført Sted (Saxe, S. 733) betegnede ved »militum robur« i Modsætning til »vulgus inerme«. Svend Ågesen siger udtrykkelig, at de fordums Thingmænd på hans Tid kaldtes »milites« (»militari nomine censentur«. Vederl.-R. Hist., Kap. 5). Flere Exempler på denne Benævnelse ville forekomme i det Følgende. Den svarer til, at Vederlaget kaldes »exercitus« (se S. 293 fl.), og i Virkeligheden var det jo og vedblev lige indtil Enevoldsmagtens Indførelse at være Standens egentlige Karakter at udgjöre den rette Krigerstand. — Men da Vederlagsmændene altid tjente tilhest og (i Forbindelse med deres Svende) alene udgjorde Rytteriet, kaldes de også »equites«, hvilket Ord ved Siden af »milites« og »nobiles« bruges ligefrem som et Standsnavn. Saxe kalder således S. 935 de samme Personer et Par Linier efter hinanden »milites« og »equites«, ligesom på det nylig anførte Sted S. 961 fl. disse 2 Benævnelser afvexle med »nobiles«[1]). S. 978 fortæller han, at nogle af Absalons »equites« på den Tid gjorde Krigstjeneste i Konstantinopel. Vederlagsmændenes Stilling betegnes derfor ved Udtrykket »militia equestris« (S. 812), og Standen kaldes, som vi have set, såvel »ordo militaris« som »ordo equester« (modsat »pedestres«). — At være Ens »miles« betyder at være hans håndgangne Mand, for at

[1]) Smlg. også S. 974: »Eskillus milites contrahit — equitatu in litus contendit« og S. 902.

bruge et måske særlig norsk Udtryk, som når Kejseren (S. 693) fordrer, at Kong Svend skal være hans »miles«, medens Kong Knud igjen skal være Svends »miles«. S. 805 forlanger Kong Valdemar, at Prinds Buris ligesom de øvrige Stormænd höjtideligen skal blive den unge, udvalgte Kong Knud den Sjettes »miles«; men han vægrer sig derved under det Påskud, at han ikke kan blive en Andens »miles«, sålænge den lever, hvem han først har svoret »militiæ fidem«; Sligt var, som han sagde, tydsk Skik, ikke dansk. Ved Fratrædelsen af Ærkebispedömmet løser Eskild dem, der vare bundne til ham »militiæ fide«, fra deres Ed og vil have, at de skulle aflægge »fidem militarem« til Absalon (S. 913. 917.) — Ordet »homo«, som senere blev brugt almindeligt i denne Betydning (at være Ens »homo«, Mand), forekommer ikke således hos Saxe, men derimod i et samtidigt Diplom fra 1170, i hvilket Kongen taler om 4 af sine »homines«, af hvilke de 2 ere hans »villici« (Bryder, d. e. Befalingsmænd) i Slangerup og Søborg. Af disse Sidste er den ene en bekjendt, anset Ridder. (Thorkelin: Diplom., I, S. 30.) Hos Svend Ågesen forekommer dog Ordet »hominium« (Vederl.-R. Hist., Kap. 7).

På Dansk bruges i Absalons Lovtext stadig Navnet »Vederlagsmand«. De latinske Benævnelser, som stadig anvendes, »miles« og »eques«, synes mig dog at tyde på, at den almindelige Sprogbrug ved Siden af »Vederlagsmand« også har anvendt andre danske Benævnelser. »Eques« udtrykker da rimeligvis det danske »Ridder«, om hvilken Benævnelse jeg vil tale nærmere, når jeg kommer til at behandle de Oplysninger om Standen, som kunne udledes af vore gamle Folkeviser. Tvivlsommere er det, om der er et bestemt dansk Ord, som Forfatterne ville gjengive på Latin ved »miles«. Man kunde tænke på »Hærmand«, og, som bekjendt, har Gram i en længere Afhandling, som er optagen i Vidensk. Selsk. Skrifter, ældste Række, 2det Bind, søgt at bevise, at det senere danske Navn »Herremand«

oprindelig er Ordet »Hærmand«. Om han har Ret heri, er dog vist meget tvivlsomt. Det bedste og tillige de fleste Håndskrifter af Jydske Lov have på et eneste Sted nær, som strax skal blive omtalt, allevegne Formen »hærræman«, og således har den gamle latinske Oversætter også læst, da han gjengiver det ved »homines dominorum«. Dertil kommer, at »Hærmand« næsten ikke forekommer i gammelt Dansk[1]), skjönt det er hyppigt nok i norske og islandske Skrifter[2]). — På det ene, ovenfor undtagne Sted af Jydske Lov (III, 11) have næsten alle Håndskrifter med en mærkelig Overensstemmelse »hirman«, »hitrman«, »hirtman« eller lignende Former istedetfor »hærræman«; den latinske Oversætter anser det også for et andet Ord end »hærræman« og gjengiver det ved »miles«. Kold.-Rosenvinge har derfor måske Ret, når han i sin Anmærkning til dette Sted mener at det er Ordet »Hirdmand«, som har været ment her, hvilket også bestyrkes derved, at »Kongespejlet« i Kap. 30 (nyeste Udg., S. 64) har »hirðmenn« og »riddarar« som enstydige Ord, ligesom »milites« og »equites« ere det hos Saxe. Da nu tillige Absalons Redaktion af Vederlagsretten på 2 Steder anvender Ordet »Hird«, er det ikke usandsynligt, at dennes Medlemmer på samme Tid ere blevne kaldte »Hirdmænd«, og at det altså er dette danske Ord, som Svend Ågesen og Saxe ligesom Oversætteren af jydske Lov

[1]) I Molbechs »Glossarium« anføres det kun efter Bibeloversættelsen fra det 15de Århundrede.

[2]) En Fejltagelse er det vistnok, når Gram stotter sin Mening på Overensstemmelsen med det longobardiske, latiniserede Ord »arimannus« eller »herimannus«, forsåvidt som han mener, at dette Ord skulde svare i Betydning til vort »Herremand«. Af hans egne Citater forekommer det mig næmlig klart, at det anførte longobardiske Ord betyder en fri, menig Kriger. (Af denne Mening er også Maurer: »Ueber das Wesen des ältesten Adels«, S. 35.)

gjengive ved »miles«[1]). At Vederlagsretten allevegne bruger Ordet »Vederlagsmænd«, kunde forklares deraf, at de der betragtes i deres indbyrdes Forhold som Medlemmer af et Samfund.

Vederlagsmændene ses nu med Bestemthed i Reglen at have bot omkring i Landet på deres Gårde. Oftere omtales de således som hjemmehørende i de forskjellige Landsdele, som Kongens skånske, sjællandske, fynske og jydske Riddere

[1]) Det er dog måske også muligt, af der på det ovennævnte Sted i Jydske Lov oprindelig har stået »hithworthæ mæn«, som Absalons Lovtext, eller »hethworthe men«, som Skånske Lov og And. Sunesen kalder de store Lensmænd, eller i 1 Ord hithrmæn (det oldnordiske heiðrsmenn), så at Vederlagsmændene på det nævnte Sted i Jydske Lov må tænkes indbefattede under Navnet »Bonde« (der er næmlig Tale om Landboer, som tilhøre enten Gejstligheden, Bønder eller »hitrmen«, som et af de ældste Håndskrifter har). Dette Sidste er i sig selv ikke urimeligt; det er egentlig stadig Tilfældet i de gamle Love, som når det i Skånske Lov IV, 3 hedder, at når Herredsmændenes Vej til Kjøbstad, Strand eller Skov formenes dem, skulle de erhverve sig Retten til den ved 12 Adelbønders Ed, og Anders Sunesen kalder disse »duodecim bondones de prudentioribus totius provinciæ (Herred)«. Her er naturligvis Vederlagsmændene indbefattede under Navnet »Bonde«; thi både kunde de ikke være udelukkede, og efter de bevarede Exempler på sådanne Nævn var det endogså det Almindelige, at flere eller færre af dem vare med ved en sådan Lejlighed. Af lignende Steder er der mange. Ligeledes, når der i Jydske Lov kun tales om Bondens Landbo eller Bryde (f. Ex. II, 103. 104), er her naturligvis Vederlagsmændene idetmindste indbefattede under Navnet »Bonde«. Der er vistnok endogså megen Rimelighed for, at det allerede dengang var temmelig sjeldent, at en menig Mand (hvad vi vilde kalde en Bonde) ejede Fæstegods, og endnu sjeldnere, hvis det overhovedet nogensinde var Tilfældet, at han ejede en sådan Gård, som dreves ved en Bryde; thi det var jo netop Hovedgårdene (curiæ principales), der dreves ved Bryder. (Smlg. også Brugen af »bundo« i Scr. Rer. Dan. VI, S. 589.) »Bonde« synes således ikke at kunne stå i Modsætning til »Herremand«; men derimod kan det meget godt modsættes en af Rigets Stormænd, en »hithvorth« Mand. — »Milites« bliver så rigtignok en mindre nöjagtig Oversættelse.

(»milites«), og hvad der er det Afgjörende, undertiden tillige således, at de ses at have deres Bolig og opholde sig i samme Landsdel. Således fik Kong Valdemar engang (Saxe, S. 812), medens han opholdt sig i Skåne, en falsk Efterretning om, at Henrik Løve havde gjort et Indfald i hans Lande; han tager da strax de skånske Vederlagsmænd (»Scanienses equestri militiæ adscriptos«) med sig over til Sjælland. Ligeledes høre vi S. 943, at den skånske Almue plyndrer ikke blot de ærkebiskoppelige, men også de kongelige, derboende Vederlagsmænds Gårde, ikke på Grund af noget personligt Fjendskab til dem (thi til noget egentligt Fjendskab eller Had imellem de 2 Stænder mærkes endnu Intet); men fordi de ifølge deres særlige Forpligtelse understøttede Kongens og Ærkebiskoppens Sag, af hvem Almuen mente sig forurettet. — Kong Svend havde, som allerede engang omtalt, foretaget sit Tog mod Friserne med den sjællandske og skånske Ledingsflåde, men med de jydske Ryttere, naturligsvis fordi disse, som sade hjemme på deres Gårde, havde lettere end de andre ved at møde tilhest (Saxe, S. 689). — Efter Kong Valdemars Død ilede hans Sön, den allerede for længe siden udvalgte Kong Knud, til Jylland, for at tage sin Faders Vederlagsmænd i Ed (»paternos sibi milites obligare«. Saxe, S. 959). Umiddelbart derefter omtales Hyldingen på Viborg og Urnehoved Landsting; rimeligvis har altså Vederlagsmændene aflagt deres Ed på Landstingene, samtidigt med at det øvrige Folk hyldede ham. Det, som vi ville lægge Mærke til, er først, at de jydske Vederlagsmænd måtte søges i Jylland, dernæst, at den, som sikrede sig dem, mente at have sikret sig hele Landet.

Dog havde Kongen vistnok altid et Antal Hirdmænd omkring sig, dels til sin Beskyttelse, dels til sin Opvartning og for at forøge Hoffets Glands. Et Exempel herpå træffe vi hos Saxe, S. 901 fll. Kong Valdemar opholdt sig dengang i den dybeste Fred på Fyn. I hans Følge var Bene-

dikt, en rigtignok uægte født Halvbroder til Karl og Knud Karlsen, Ærkebiskop Eskilds unge Slægtninge, altså en ung Mand af fornem Fødsel, som Saxe kalder et mere tappert end tro Medlem af det kongelige Følge (eller den kongelige Hird, »regiæ clientelæ fortior quam fidelior comes«); at han var Vederlagsmand, ses også af det Følgende, idet han f. Ex. kaldes Ridder (»eques«). Denne unge Mand, der ligesom sine Brödre var delagtig i Prinds Magnus Eriksens Planer (se S. 292) om at dræbe Kongen, kom under et Måltid til at røbe sit Sindelag ved nogle mistænkelige Fagter med en Kniv, hvilke bemærkedes både af Kongen og af hans egne Kammerader, »commilitones«, hvorved kan erindres Saxes og Svend Ågesens hyppige Anvendelse af dette latinske Ord netop om Medlemmerne af Vederlaget. Efter Måltidet lader Kongen sine Vederlagsmænd (»milites«) kalde ind i sit Sovkammer — det var altså ikke noget stort Antal af dem, som fulgte ham — og siger, at han må meddele dem en Ting, som han ved, i höj Grad vil bedrøve dem, at han næmlig har opdaget en Sammensværgelse imod sit Liv, hvis Ophavsmænd ere iblandt dem, hvem han først og fremmest har betrot Bevogtningen af sin Person; han vil dog ikke navngive de Skyldige, men hellere give dem Lejlighed til at forbedre sig, hvorimod han vil opfordre de Øvrige til at omgive hans Person med större Omhu og altid være bevæbnede, når de vare i hans Følge. Hans Mænd bede bam indstændigt om at nævne de Skyldige og love at straffe dem efter Fortjeneste, uden at tage Hensyn til Slægtskab eller Venskab. Benedikt, som dog ikke stolede på Kongens Mildhed, flygtede derpå hemmelig bort, efterladende det Meste af det, som udmærkede hans Krigerstilling (se S. 289). — Denne lille Fortælling giver os et ret klart Billede af den Tjeneste, som en Del af Vederlaget gjorde ved Hoffet, og om det Forhold, der fandt Sted imellem dem og Kongen. At Vederlagsmændene vare forpligtede til at gjöre en sådan Tjeneste, kan der ingen Tvivl være om, da de vare pligtige

til at udføre enhver til deres Stilling passende Tjeneste, som Kongen forlangte af dem; men denne Hoftjeneste har jo vistnok været fordelt imellem dem efter visse Regler, som vi ikke kjende.

I Slaget på Grathehede betegnes Kong Valdemars Bondehær som »Ungdommen, det unge Mandskab« (»juventus ferrugineis succincta tunicis«). Ligeledes betegner Saxe S. 831 Ledingsmandskabet som »adolescentes« og »juvenes« i Modsætning til Ridderne. Man kan vel deraf slutte, at Ledingshæren på denne Tid i Regelen bestod af unge Mennesker eller yngre Mænd, og at Vederlagsmændene derimod plejede at gjöre Krigstjeneste indtil en höjere Alder, skjönt dog vel også en Del af dem var temmelig unge Mænd.

Vederlagsmændene synes endnu at være blevne lönnede med en fast, årlig Lön, undtagen når de vare aflagte på en endnu fordelagtigere Måde med en större Forlening. Kong Valdemar siger (Saxe, S. 899), at han vil betale Karl Karlsen hans Sold (»stipendia«) af sin Kasse, indtil der blev Lejlighed til at tildele ham en Hædersstilling, »honor«[1]), hvorved menes Forleningen med et Herred (»provinciale beneficium«), hvorom Karl gjennem Absalon havde andraget. Også Ordet »stipendium« brugtes dog undertiden om en Forlening; thi de store Len, som Knud Magnussen fik af Svend Grathe ifølge det Forlig, som Kejser Frederik havde stiftet imellem dem, kaldes både »stipendium« og »beneficium« (Saxe, S. 694). — Sådanne Herreds-Len, som de ovenfor nævnte, havde rimeligvis de »advenæ« (Ikke-Skåninger), som efter Saxe, S. 939, vare »Scaniæ portioni præpositi«.

Vederlaget stod endnu i et meget nært Forhold til Kongen. Saxe kalder det S. 729 Kongens »privata arma« i Modsætning til »publica auxilia«, som betyder Ledingshæren. S. 733 kalder han det, ligeledes i Modsætning til

[1]) Synes at svare til det norske Udtryk »tignarnafn«.

Ledingshæren, »regia phalanx«. S. 901 kalder han det eller idetmindste den Del af det, som fortiden gjör Tjeneste ved Hoffet, »regia clientela«. Dog se vi den eller Dele af den allerede nu i enkelte Tilfælde tænke mere på sine egne private Interesser end på Kongens; idetmindste beskylder Saxe (S. 939. 941) de jydske Vederlagsmænd for snarere at puste til Skåningernes Modstand mod Bispetiendens Indførelse end at hjælpe Kongen til at undertrykke denne Modstand, fordi de frygtede for, at denne Del af Tienden også skulde blive indført hos dem, når det først var lykkedes at sætte den igjennem i Skåne, ligesom allerede tidligere i Sjælland. Heri fremtræde altså deres Interesser som Landejendoms-Besiddere. Også Kongens skånske Vederlagsmænd lode sig måske ved samme Lejlighed noget lede af selviske Hensyn, da de rådede Kongen til at tilbagekalde de Lensmænd i Skåne, som ikke vare indfødte i denne Landsdel, fordi de ved deres Udsugelser ophidsede Almuen.

I Begyndelsen af denne Periode dannede der sig på Sjælland indenfor Vederlagsmændenes Kreds et snævrere Broderskab med et mere begrændset, krigersk Formål. Jeg mener hermed det Broderskab, som Vetheman stiftede, oprindelig i Roskilde, men som derfra udbredte sig over Sjælland, med det Formål, tilsøs at bekjæmpe de vendiske Sørøvere (Saxe, S. 687 fl.). Når jeg siger, at dette Broderskab dannede sig indenfor Vederlagsmændenes Kreds, begrunder jeg dette dels derpå, at Vetheman selv åbenlyst var en anset Riddersmand (se Saxe, S. 798. 890), dels derpå, at det upåtvivlelig er dette Broderskabs Medlemmer, som (smst., S. 970) betegnes ved Navnet »nobilitas«, idet der siges, at der med Hensyn til Toget imod Hertug Bugislav gaves Almuen og Adelen (»nobilitas«) samme Ret til at bemægtige sig Skibe, tilhørende Andre, til Krigsbrug. Herved kan nemlig ikke sigtes til Andet end til den lignende Ret, som Vethemans Broderskab allerede tidligere havde fået, så at det maa være det, der her betegnes ved

Ordet »nobilitas«. — Broderskabet havde en temmelig religiøs Karakter; dets Virksomhed hører til de smukkeste og kraftigste Træk af den danske Ridderånd.

Vederlagsmændenes eller Adelens politiske Indflydelse og Overvægt over det øvrige Folk bestyrkedes og udvidedes i dette Tidsrum, som det da var naturligt, at den Stand, som næsten ene havde udkjæmpet Borgerkrigene, efter deres Slutning næsten ene var i Besiddelse af Magten. Fra denne Tid af kan Bondestandens eller, rettere sagt, Almuens Magt betragtes som brudt, så at der ikke var meget mere end et Skin tilbage af den; Adelen udgjorde nu det egentlige Folk i politisk Betydning, som delte Magten med Kongen og Gejstligheden. Det var efter den samtidige roskildske Krønikes Udsagn (Scr. Rer. Dan. I, S. 386) Adelen alene, som, efterat Borgerkrigene vare endte, valgte Valdemar til hele Rigets Konge[1]). Hvor dette skete, siges ikke; men da Valdemar få År senere lod sin endnu ganske unge Søn Knud udnævne til Konge tilligemed sig, for at sikre ham Thronen efter sin Død, foregik dette ikke på det gamle Valgsted, Isøre, som vistnok heller ikke senere nogensinde er blevet anvendt, men under et Tog til Venden, på eller ved Rygen. Efter Saxes Fremstilling (S. 805) var det Rigets Stormænd (»principes«), som opfordrede Kongen til at foretage dette Skridt; da det vandt Kongens Bifald, sammenkaldte han først »Primaterne« og bevægede dem ved en Tale til at tilbyde hans Søn Kongenavnet (»primatum voces ad regium nomen filio offerendum perduxit«), hvorefter igjen hele Hæren samtykkede i Valget (»Qua de re universi exercitus consensu habito«). Det er her noget tvivlsomt, hvad der menes ved »primates« og ved »universus

[1]) Svends, Knuds og Valdemars tidligere Udvælgelser til Konger over enkelte Dele af Landet vare udentvivl foregåede på Landstingene, hvor Bondestandens Indflydelse var langt større. (Saxe, S. 673. 674. 709.)

exercitus«. — Mindre Betydning har det, at det var Adelen (»nobilitas«) alene, som sammenkaldtes for at overvære Knud Lavards Skrinlæggelse og den unge Kong Knuds Kroning i Ringsted 1170 (Saxe, S. 847. 852).

8. Vederlagsretten i samme Periode. Den fornyede Vederlagsret.

Hvad Vederlagets indre Forfatning og Love i denne Periode angår, have vi S. 292 fl. set et Exempel på, at de sidste bleve overholdte i Valdemar den Stores Tid i Sagen mod Prins Magnus Eriksen, og det netop i den Form, som vi vide, at de på den Tid havde. Samme Sags senere Gang er følgende: Da Prins Magnus havde bekvemmet sig til at vende tilbage til Danmark for at lade sin Sag undersøge og påkjende, foretoges denne, ligeledes i Overensstemmelse med Vederlagsretten, på et almindeligt Møde af Vederlagsmændene eller Adelen (»rex, omni Danica nobilitate stipatus«, Saxe, S. 906), altså på et Huskarlestævne, ved Viby i Nærheden af Århus. Sammesteds behandledes samtidigt Sagen mod en af hans Medsammensvorne, Kristjern Svendsen, en Brodersön af Ærkebiskop Eskild, om hvem det også ifølge hans fornemme Slægt med Sikkerhed kan antages, at han var Medlem af Vederlaget. Til Dom over dem kom det dog ikke, da de begge efter en åbenhjærtig Tilståelse fik Kongens Tilgivelse; men at Dommen skulde afsiges af Forsamlingen, ikke af Kongen, ses deraf, at dennes Rådgivere nærede Frygt for, at Magnus skulde blive frikjendt. Også Hirdmændenes Ytringer i Anledning af Benedikt Karlsen (se S. 304) tyde på, at det er dem, og ikke Kongen, som skal dömme ham. — Når Kongen senere, da Magnus pâny blev greben i Forræderi, lader ham og Knud Karlsen holde i (livsvarigt) Fængsel (Saxe, S. 920), ligesom han tidligere for samme Forbrydelse havde gjort ved Prins Buris (smst., S. 808), synes dette ikke at være sket efter Lov og Dom, men ifølge en vilkårlig Anvendelse af

Kongemagten, som vel mentes at finde tilstrækkelig Undskyldning i Omstændighederne, f. Ex. i den Fare, som der var ved at lade urolige Medlemmer af Kongehuset undslippe til Nabolandene, således som lidt senere Harald Skrængs Exempel viste.

Under Knud den Sjettes Regjering afløstes den gamle, uskrevne Vederlagsret af den nyere, som væsentlig skyldtes Absalon, og som endnu er bevaret (se S. 252 fil.). Grunden til denne Fornyelse og Omarbejdelse af Loven lå vel dels i den Slaphed i Lovens Overholdelse, som efter Saxes Ord (S. 535) var indtrådt under Borgerkrigene, dels deri, at Meget i den gamle Lov, som havde været beregnet på et stadigere Samliv ved Hoffet, og adskilligt Andet ikke passede til de nuværende Forhold, dels i at Bestemmelser, som i Tidens Løb ved enkelte Regenters Svaghed formentlig vare blevne utilbørlig formildede, ønskedes skjærpede påny, dels endelig vel også i, at Traditionen i enkelte Henseender begyndte at blive usikker.

Den nyere Vederlagsret er i Virkeligheden en meget forkortet Bearbejdelse af den gamle, hvis Bestemmelser den i det Hele taget følger, dog med Forbigåelse af Alt, hvad der var forældet eller mindre væsentligt, men således, at de Formildelser, som vare indtrådte siden Knud den Stores Tid, påny ophæves, og Bestemmelserne i sådanne Tilfælde føres tilbage omtrent til deres oprindelige Skikkelse. Den vigtigste Forandring angår Reglerne for Rettergangsmåden. Vi have på S. 289 fil. fremstillet, hvilke de oprindelige Bestemmelser herom vare, og hvilken Formildelse der var indtrådt i dem ved Harald Hejns Regjerings-Tiltrædelse. Nu bestemmes det påny, at i Sager angående Majestætsforbrydelse den Anklagede ikke skulde kunne fri sig ved noget Bevismiddel, når Kongen førte 2 Vidner i Sagen. Glippede derimod et sådant Bevismiddel for Kongen, kunde den Anklagede fri sig ved Jærnbyrd »efter de Love, som Gamle Knud gjorde«. — Tillige skjærpedes Straffen for denne Forbrydelse

således, at den, som befandtes skyldig i den, skulde ikke blot udstødes af Vederlaget, men tillige have sit Liv forbrudt, og det ligesåvel for Fædrenelandsforræderi som for Forbrydelse mod Kongens Person (»ratha antike a liff eller a land hans«); rimeligvis skulde der altså ikke mere gives ham Lejlighed til at flygte bort efter Dommen, således som den gamle Vederlagsret bestemte. Derimod giver den fornyede Vederlagsret ham et Slags udtrykkelig Ret til at udeblive fra Rettergangen, i hvilket Tilfælde han skal betragtes som domfældt og landflygtig, og alt hans Gods være forbrudt til Kongen[1]). — Også for Drab og Sår mod en Vederlagsbroder indførtes påny den oprindelige Straf af Fredløshed, så at de ikke mere efter den under Kong Niels tagne Bestemmelse skulde kunne afsones med Bøder.

Den sidstnævnte Bestemmelse i den nyere Vederlagsret (§ 5) indeholder de mærkelige Ord, at den Skyldige »skal fly alle de Lande, som Knud var Konge over«. At der ved Knud menes Knud den Store, er utvivlsomt, når der ses hen til Fortidsformen »var« og til, hvorledes netop de mange Lande, hvorover Knud den Store havde været Konge, opregnes i Fortalen (»Danmark, England, Norge og Samland«). Den nye danske Vederlagsret fra Slutningen af det 12te Århundrede bestemte altså, at den, som forbrød sig hårdt imod sin Vederlagsbroder, skulde være landflygtig ikke blot i Danmark, men også i England og Norge (Samland kunne vi vel se bort fra), og både Udtrykket på dette Sted og hele Forholdet mellem den gamle og den nye Vederlagsret forbyde at antage, at Bestemmelsen ved en Skjødesløshed

[1]) At også efter den ældre Vederlagsret Godset forbrødes ved Højforræderi, siges dels udtrykkeligt af Saxe (S. 53), dels fremgår det af hans Beretning om, at Jarlen Ejlif efter Saxes Beretning blev straffet for sit Forræderi (se S. 286 fl.) »på en vanærende Måde« (»ignominiose«, måske = med Niddingsnavn) med Tab af sit Jarledömme og hele sin Formue«; rimeligvis blev han tillige gjort fredløs, skjönt det ikke udtrykkelig siges.

er gået over fra hin til denne. Hvorvidt den plejede at overholdes, er en anden Sag; men det synes, at der efter Opløsningen af Knud den Stores Rige er vedblevet at bestå idetmindste en ideel Forbindelse mellem de Dele af hans Vederlag, som havde deres Hjem i de forskjellige Lande, over hvilke han havde hersket, så at de have betragtet sig som i Broderskab, skjönt de nu stode under forskjellige Herrer. Når vi betragte Overensstemmelserne mellem Vederlaget og Gilderne, er der i sig selv intet Påfaldende heri[1]). De danske Vederlagsmænd i England og de i Danmark vare desuden oprindelig knyttede sammen ved mange Slægtskabsbånd; mærkeligere er det, at Broderskabet med de norske vedblev at bestå, da Forbindelsen med dette Land havde været mindre varig og nær. — Det måtte derefter antages, at også det norske Hirdvæsen, således som det bestod efter Knud den Stores Tid, var udgået fra Thinglid; virkelig findes der, som jeg senere vil eftervise, flere Overensstemmelser imellem begge, som derved lettest vilde finde deres Forklaring.

I hvilket År den fornyede Vederlagsret blev vedtagen og bekjendtgjort, siges ingensteds udtrykkeligt; men det må upåtvivlelig være sket i den første Del af Knud den Sjettes Regjeringstid, eftersom Svend Ågesen betegner Kongen på den Tid som Absalons Fostersön («nutricius»), hvilket Udtryk han vel ikke vilde have anvendt, hvis Kongen ikke dengang havde været ganske ung; som bekjendt, var han ved sin Thronbestigelse kun 19 År gammel. Til samme Resultat fører følgende Betragtning: De sidste Sætninger af Sv. Ågesens Danmarkshistorie vise bestemt, at dette Værk er afsluttet ganske kort efter Hertug Bugislavs Underkastelse 1185; men i selve Skriftet, som ifølge sit ringe Omfang vel ikke har taget lang Tid at affatte, lover Sv. Ågesen som

[1]) En Analogi fra en langt senere Tid kunde man finde i det slesvig-holstenske Ridderskab.

et Tillæg en Behandling af Vederlagsretten. Da hans Behandling af dette Stof er foranlediget ved Absalons Redaktion og Optegnelse af Loven, synes denne altså at være foretagen för 1185, men ikke mange År för, hvilket den da heller ikke af den Grund kan være, da Knud først var kommen til Regjeringen 1182. — Efter min Mening er der megen Grund til at antage, at Loven, som nødvendigvis må være vedtagen på et Huskarlestævne eller almindeligt Adelsmøde, er bleven sat i Kraft på det meget talrige Møde af Rigets Adel, som afholdtes i Foråret 1184 på Samsø. Saxe fortæller næmlig (S. 968), at Kongen havde sammenkaldt dette Møde for at foretage en Forbedring i »jus civile« (»juris civilis emendandi causa ingenti nobilitate contracta«). Ved »jus civile« betegnes naturligvis Rigets borgerlige Ret i Modsætning til den gejstlige Ret; men at Forbedringen skulde have angået Landskabslovene, er ikke rimeligt; thi hverken vilde en Forandring af dem på den Tid vel være bleven foretaget på et almindeligt Adelsmøde, eller vides der i dette Tidsrum at være foregået nogen Reform i dem af den Betydning, som Saxes Ord antyde. På den anden Side er det ikke rimeligt, at Kongens Hensigt ikke skulde være kommen til Udførelse, da Saxe ellers rimeligvis vilde have omtalt dette tilligemed Grunden dertil. Det forekommer mig således efter Alt at ligge meget nær at antage, at det netop er den nye Vederlagsret, som blev vedtagen på dette Møde, og at det var Grunden til, at hele Rigets Adel var samlet så fuldtallig som muligt.

Den fornyede Vederlagsret indeholder den Bestemmelse (i § 1), at foruden Kongen også andre »hithworthe« Mænd vare berettigede til at have Vederlagsmænd i deres Tjeneste. Svend Ågesen oversætter »hithworthe men« ved »principes«. Saxe siger S. 536, at en Efterligning af Vederlagsrettens Strenghed længe havde fundet Sted i »Huse, som vare endel lavere stillede«; men Udtrykket gjör det tvivlsomt, om herved tænkes på egentlige Vederlagsmænd eller på Svende

af ringere Stand. — Det er dog sikkert, at idetmindste Biskopperne havde Riddere i deres Tjeneste allerede før Udstedelsen af den fornyede Vederlagsret. Således kunde Absalon, kort efterat han var bleven Biskop i Roskilde, i en Hast samle 18 »milites« af sin egen Hird (»clientela«) og ved Hjælp af dem (og deres Svende) alene slå en vendisk Hær, som med 24 Skibe havde gjort Landgang i det sydvestlige Sjælland (Saxe, S. 738 fl.). At Ærkebiskopperne havde et, rimeligvis endnu langt større, Antal af Riddere i deres Tjeneste, hvilke fulgte med Ærkebispestolen og gik over fra Eskild til Absalon, ses af flere Steder hos Saxe, af hvilke nogle tidligere ere anførte. Udentvivl have også de enkelte store Lensmænd, de »duces«, med hvilke Knud den Hellige stillede Biskopperne lige (Saxe, S. 575), haft deres egen Hird. I det næste Århundrede havde, som bekjendt, ifølge Jydske Lov (III, 8) Hertuger, Kongebörn eller Kongefrænder, Grever og Biskopper Ret hertil, dog således, at de kun måtte tage sig »Mænd« i deres eget Len eller Bispedömme, medens Kongerne måtte tage sig dem overalt i Riget.

9. Det trettende Århundrede.

I denne Periode var Herremand blevet den almindelige danske Benævnelse for Vederlagsmændene; den forekommer således 4 Gange i Jydske Lov (III, 14. 15. 18, på det sidste Sted 2 Gange)[1]). Desuden forekommer den i Kjøbenhavns Stadsret af 1254 i § 13 (»militi vel homini dominorum, qui vulgariter dicitur Hærræmand«) og i samme Bys Stadsret af 1294 i § 22 (»militi vel homini, qui vulgariter dicitur hærræman«). På Latin kaldes de »homines dominorum«, som på et af de nys anførte Steder og i Oversættelsen af Jydske Lov såvelsom ofte ellers. Denne Over-

[1]) Om en anden Benævnelse, som synes at forekomme 1 Gang i Jydske Lov, se foran S. 301 fl.

sættelse viser tilstrækkeligt, at »Herremand« betyder en Mand, som står i et særeget Tjenesteforhold til en af Landets Herrer. Det Samme fremgår deraf, at Jydske Lov med Hensyn til den Herres Stilling, i hvis Tjeneste de stå, kalder dem Kongsmænd og Biskopsmænd (II, 77. III, 7), hvormed kan sammenlignes de hyppigt forekommende latinske Betegnelser »homines regis« og »homines ecclesiæ«[1]).

Medens »Herremænd« eller »homines dominorum« således er den egentlige Standsbetegnelse, bruges ved Siden deraf på Latin »miles«, vistnok nærmest som et Slags Hædersstitel, medens »eques« synes at være gået af Brug. »Miles« synes næsten hele Århundredet igjennem at anvendes om enhver Adelsmand. Forsåvidt de ovenanførte Steder af de kjøbenhavnske Stadsretter kunde synes at adskille »miles« og »Herremand«, må bemærkes, at der begge Steder står »principi aut militi vel homini«, hvor Afvexlingen med »aut« og »vel« synes at vise, at det Sidste forbinder enstydige Benævnelser. — 1256 siges Kongen at holde Danehof med sine »milites«. (Scr. Rer. Dan. V, S. 585.) — Det synes også, at enhver Adelsmand kan betitles »dominus«, Herre. Se Thorkelins Diplomat., I, S. 133 (År 1241), 157 (År 1246), 200 (År 1254). »Ribe Oldemoder«, udg. af O. Nielsen, S. 20 (År 1275), 39 (År 1263); på det sidst anførte Sted forbindes begge Titlerne: »milites domini«. Disse Titler anvendes dog ingenlunde regelmæssigt, hvor en Mands Navn forekommer i Dokumenterne; snarere er det kun Undtagelse. Se. f. Ex. 2 Breve, begge udstedte 1241 (Thork. Dipl. I, S. 133. 134), tildels med de samme Vidner, som i det ene betitles »domini«, i det andet ikke. — Sondringen indenfor Adelstanden mellem »milites« og »armigeri« (el. »militares«), Riddere og Væbnere (»a vapn«) forekommer for første Gang, såvidt jeg har bemærket, vedkommende danske Forhold i den norske Konge Erik Præstehaders og hans Broder Hakons Beskyttelsesbrev af 1287 for Erik Glippings antagne Mor-

[1]) Om Benævnelsen »decurio« se ved næste Afsnit!

dere, af hvilke de 6 kaldes »milites«, de 2 »armigeri« (Thork. Dipl. II, S. 110). Derefter forekommer den samme Adskillelse i Erik Menveds Forpligtelsesbrev af 1302 til Rostocks Borgere for 15,000 Mk., udstedt i Odense, i hvilket Brev en stor Mængde af Kongens »vasalli, milites et armigeri«, gå i Kavtion for Pengene (Suhm: H. af D. XI, S. 885 fl.). Dernæst benævnes Adelen i Kristofer den Andens Håndfæstning af 1320 (§ 11) som »milites et armigeri«, og først efter den Tid synes det at være blevet Skik at anvende »armiger« i private Dokumenter som Titel, føjet til enkelte Personers Navne[1]). — Arild Hvitfeldt fortæller, at Erik Menved 1287 blev slagen til Ridder af sin Morbroder, Markgreve Otto af Brandenborg, og derpå selv slog Hertug Valdemar af Sønderjylland til Ridder. Måske er det først ved denne Lejlighed, at den egentlige Ridderværdighed blev indført her i Landet, ligesom den på samme Tid skal være bleven indført i Sverrig af Kong Magnus Ladelås[2]).

Af Herremændenes Stilling i dette Århundrede har blandt Andre Hr. J. C. H. R. Steenstrup i »Studier over K. Vald. Jordebog« I, S. 105—114 givet en så udførlig og rigtig Fremstilling, at jeg kan indskrænke mig til at fremhæve de Punkter, som vise Udviklingen siden forrige og i Løbet af det nuværende Århundrede, hvorved tillige enkelte Forhold ville blive berörte, som Hr. Steenstrup ikke har omtalt.

En Herremand var ifølge Jydske Lov (III, 7) pligtig til at have fulde Våben (være forsynet med fuld Ridder-

---

[1]) Se f. Ex. et Dokument, udstedt 1327 af 2 »milites« og 4 »armigeri« (Scr. Rer. Dan. VIII, S. 244).

[2]) Jeg ved vel, at mange gamle danske Årbøger omtale, at Valdemar Sejer blev gjort til Ridder (»miles factus est«) 1187 eller 1188 i sit 17de eller 18de År; men sålænge der mangle andre Vidnesbyrd om Tilværelsen af en Ridderværdighed her i Norden för Erik Menveds Tid som forskjellig fra Vederlagsmændenes almindelige Stilling, og alt Andet tvertimod taler derimod, må den anförte Efterretning om Valdemar Sejer vistnok forstås således, at han på den angivne Tid blev gjort »værgagtig« og optaget i Vederlaget.

Rustning) og til at fare i Leding[1]) på sin egen Bekostning og tage sin »malæ«. Betyder nu disse sidste Ord, at de nøde en fast årlig Lön, eller at de opbare Lön i den Tid, i hvilken de vare udbudne i Leding? Da der er brugt det samme Ord »malæ« som i den fornyede Vederlagsret, og der i denne upåtvivlelig ligesom i den ældre er Tale om en årlig Lön, er det vistnok det Retteste at antage det Samme også for det 13de Århundrede, så meget mere, som vi vide, at de norske Hirdmænd på denne Tid nøde en fast Godtgjörelse (veizla), selv når de ikke vare i Tjeneste. Dog forekommer der, såvidt jeg ved, intet senere Spor af, at de danske Herremænd have opbåret Sold, hverken til Stadighed eller under Ledingen. Når den er ophørt, kan neppe siges; men det er vistnok sket senest i den første Halvdel af det 14de Århundrede og på den Måde, at Solden erstattedes ved andre Fordele.

Efter Jydske Lov (III, 77) havde Herremændene næmlig kun Sagefaldet af deres Bryder, altså ikke af deres Landboer. Ligeledes vide vi, at disse ikke vare fritagne for Leding (III, 11), altså rimeligvis heller ikke for de andre offentlige Skatter og Byrder, navnlig Stud og Inne[2]). Men i begge Henseender udvidedes efterhånden Herremændenes Rettigheder. Ved Erik Glippings Forordning for Skåne af 1284 fik de 3 Marks Bøder af alle deres Vornede i næsten alle Sager, og af Kristofer den Andens Håndfæstning af 1320

---

[1]) Ærkebiskop Jakob Erlandsen ytrer sig et Sted (Scr. Rer. Dan. V, S. 599: »(est) regiæ auctoritatis de consensu majorum regni expeditionem indicere«, hvor der egentlig kun er Tale om Herremændenes Krigstjeneste), som om det kun var med Samtykke af Rigets Stormænd, at Kongen kunde udbyde Herremændene i Leding: men en sådan Indskrænkning i Kongens Ret bestod dog neppe endnu på den Tid.

[2]) For de Gårde, som de selv bebode, måske også for deres Brydegårde, vare Herremændene fritagne for offentlige Skatter og Byrder. Se Steenstrup: Anf. Skr., S. 113. Denne Fritagelse havde de rimeligvis haft fra Begyndelsen af.

(§ 11) se vi, at denne Ret dengang var yderligere udvidet, dog ikke lige meget i alle Landsdele[1]). Ligeledes finde vi, at Herremændene i det 14de Århundrede havde deres Landboer frie for alle kongelige Skatter og Byrder[2]) med Undtagelse af de overordentlige, som kun kunde pålægges med vedkommende Stands eget Samtykke; denne Frihed er rimeligvis også tildels begyndt i det 13de Århundrede.

I Forbindelse med denne Forandring, hvorved Herremændene, som det synes, istedetfor Solden fik forøgede Skattefriheder, har dog måske også stået en Forøgelse i Tjenestepligten. Efter Jydske Lov III, 18: »Herremændene må kjøbe så megen Jord som de orke (uden at gjöre Leding deraf)[3]), såfremt de vove deres Hals for Kongen og Landets Fred«, må man antage, at en Herremand, hvor store hans Ejendomme end vare, dog kun var forpligtet til egen personlig Krigstjeneste, omendogså de mere formuende iblandt dem vistnok plejede idetmindste at have 1 Våbendrager med sig. Allerede Absalons Vederlagsret (§ 5) forudsætter jo, at en Vederlagsmand rider med Svende i Følge. — Senere finde vi, som bekjendt, at Adelen måtte stille et större eller mindre Antal Svende efter hver Enkelts Formue, i hvilken Forpligtelse også Adelsdamerne deltoge. Jeg ved ikke, om vi have noget afgjörende Vidnesbyrd herom förend fra År 1511 (Da. Mag. IV, 2, S. 297 fl.); men der er ingen Grund til at antage, at en sådan Forpligtelse da først blev indført; måske er den meget ældre. Allerede dengang Herremændene kun havde deres Hovedgårde (og Brydegårde) frie, var der naturligvis Forskjel for de Enkelte paa Værdien af

[1]) Smlg. den såkaldte »Gamle Konningelov« (Kof. Ancher: Lovhist. II, S. 543), hvor der udtrykkelig står: »af deres Vornede«, medens Håndfæstningens latinske Text har »familia«.

[2]) Se Steenstrup: Anf. Skr. og Sted. Smlg. også Suhm: H. af D. XIII, S. 875.

[3]) At herved dog kun mentes Jord, som de selv dreve, ses ved Sammenligning med III, 11.

denne Frihed; men da Friheden også kom til at omfatte Bøndergodset, og Solden bortfaldt, blev Uligheden meget større, medmindre man samtidig har sat Byrden nogenlunde i Forhold til Fordelen ved at bestemme Svendenes Antal efter Godsets Størrelse.

For dette Århundrede kjende vi noget bedre de kongelige Lensmænds Stilling, hvorved jeg ikke tænker på de enkelte store Lensmænd, som hørte til Rigets Herrer og indtoge en ganske extraordinær Stilling, men på de mindre Lensmænd, de såkaldte Ombudsmænd, hvem Tilsynet med Lovenes Overholdelse og Varetagelsen af Kongens Ret omkring i Landet var overdragen; smlg. S. 305. Da disse Mænd upåtvivlelig toges af Herremandsstanden, og Stillingen var en Ære og Fordel, hvormed Kongen belønnede de mest ansete og fortjente af sine Herremænd, er der al Grund til her at betragte den noget nærmere. Det er navnlig Lovene, som give os en meget god Oplysning om den. I de sjællandske Love og i Skånske Lov benævnes Ombudsmændene også Kongens Bryder[1]). At disse 2 Navne betyde det Samme, ses af den Måde, hvorpå de afvexle med hinanden i samme Kapitel, ja i samme Punktum (se Vald. sjæll. L. III, 13. Eriks sjæll. L. III, 49. 57. 63). I Regelen har hver kun haft et enkelt Herred under sig[2]), og en Kongsgård har været ham overdragen til Beboelse og Brug. Dette ses deraf, at Er. sj. L. III, 49 bestemmer, at Sår skulle lyses såvel til »Kongens Gård i Herredet«, som til Tinge. Ombudsmanden forudsættes også på mange Måder at bo i

[1]) De kongelige Bryder (»villici«), som forekomme i en ældre Tid, ere rimeligvis af dette Slags; således den Esge Ebbesen, som var Kong Niels's Bryde i Varde og Vederlagsmand (Vederl.-R.), og de 2 Herremænd, der 1170 nævnes som »villici« i Slangerup og i Søborg (Thorkelin: Diplom. I, S. 30).

[2]) Det Samme synes endnu at forudsættes i Thords Artikler (59). — Af denne Mening er også Steenstrup (Studier osv., S. 374).

Herredsmændenes umiddelbare Nærhed, og hans Forretninger ved Rettergangen vare så mange, at han ikke godt kunde passe dem i mere end 1 Herred. Det er vel nærmest som Bruger af Kongsgården, at han kaldes Kongens Bryde, hvorimod han kaldes Ombudsmand med Hensyn til den offentlige Virksomhed, som han udøver på Kongens Vegne; men »Bryde« er åbenlyst det ældre Navn, som er ifærd med at forsvinde; det findes derfor ikke i Jydske Lov eller i de Forordninger, som ere yngre end Lovbøgerne.

Først og fremmest angår Ombudsmandens Virksomhed Retsvæsenet, idet han dels har et Slags Ledelse af og Tilsyn med Rettergangen, dels skal sørge for, at Kongen får det Sagefald ind, som tilkommer ham, hvilket da også står i nöje Forbindelse med Rettens Håndhævelse. I alle Landsdelenes Lovbøger betragtes det som det Regelmæssige, at han hver Tingdag er tilstede på Tinget, skjönt det ikke er aldeles nødvendigt, og det forudsættes, at han kan være fraværende (Vald. sjæll. L. III, 13). Efter Jydske Lov skal han tage Sandemænd, Rans- og Biskops-Nævninger i Ed (men må ikke selv være Sandemand). På Herreds-Nævningernes Udnævnelse har han större eller mindre Indflydelse (Jydske L. III, 14. Erik Glipp. jydske Forordn. af 1284, § 3. Thords Art. 76.) Efter Jydske Lov kan han lade en »undersoknær« møde på Tinget for sig; men denne skal være en »Bonde« og må ikke være Ombudsmandens Svend (II, 89. 56); Thord kalder ham Ombudsmandens »officialis«, og det er ham, som senere blev til den fast ansatte Herredsfoged. — Ombudsmanden oppebærer tillige de øvrige kongelige Indtægter, f. Ex. af Vrag. Han opkræver også Skatterne (»Stud«) og kan anmode Herredsmændene om en frivillig Skat (»Giæfstuth«) til sig selv; ville de ikke give ham den, får han et Slags Anvisning på at straffe dem ved större Strenghed i at påtale deres Forseelser (Er. sjæll. L. III, 56. Erik Glipp. sjæll. Forordn. af 1284, § 7, skånske § 13). — På Latin kaldes han »exactor« eller i Slutningen

af Århundredet »advocatus«. I Kong Abels Forordning af 1251 omtales disse »exactores« på en Måde, som meget godt betegner deres Stilling. Der siges nemlig, at de, når de tiltræde deres Æmbede (i den gamle danske Oversættelse: »Thær umbozman takær læen«), skulle sværge, at de ville være Kongen tro i Bestyrelsen af Retten og Anvendelsen af hans Love, dömme så retfærdigt, som de vide og kunne, ikke tage Gaver for at lade Folk få deres Ret, ikke indføre nye Byrder og ikke under Påskud af deres Stilling udpine Noget af deres Undergivne. Hermed kan også sammenstilles en Ytring om dem i Er. sjæll. L. III, 56, at den skal snarest selv overholde Retten, som skal tvinge Andre til at overholde den.

Ombudsmændenes Stilling kaldes et Len; således på det ovenanførte Sted af Forordningen af 1251 og på flere Steder i Jydske Lov, hvor der er Tale om, at de på forskjellige Måder kunne forbryde dette Len (II, 54. 89. III, 3. 62. 63.). Efter Alt, hvad der berettes om dem, kan der heller ingen Tvivl være om, at deres Stilling svarede til de senere Lensmænds, som havde Herreder under sig. Kun blev det senere almindeligt, at flere Herreder forenedes under 1 Lensmand[1]), og i Forbindelse dermed stod det vel, at der ansattes særlige, faste Herredsfogder. — Under hvilke Betingelser slige Herredslen i dette Århundrede bleve overdragne, og hvor store Fordele der altså vare forbundne med dem, er ubekjendt.

En anden anselig Stilling, som vistnok også altid var i Herremændenes Hænder, var den som Styresmand for et Ledingsskib. At den beklædtes af ansete Mænd, se vi af de mange hos Saxe forekommende Exempler, og af Jydske Lov (III, 3. 4) vide vi, at Styresmændene vare forpligtede

[1]) Allerede i Erik Glipp. sjæll. Forordn. af 1284, § 7 og skånske Do., § 16 omtales det Tilfælde, at der hverken var nogen »Kongens Gård« eller »Ombudsmands Gård« i Herredet.

til at holde fulde »Mands« (Ridder-) Våben, deri indbefattet Hest, ligesom også, at Styresmændene undertiden tillige vare Ombudsmænd. — Styresmandens Stilling eller Styreshavnen, som Jydske Lov kalder den, var arvelig, dog med den Indskrænkning, at den kun kunde arves af en ægtefødt Søn, en Fader eller en Broder; hvis der ingen sådan Arving var, tilfaldt den Kongen (Jydske L. III, 20). Man kunde antage, at de Styreshavne, som Kongen således arvede, bortgaves af ham igjen på samme Vilkår, på hvilke de för ejedes, til en eller anden af hans Mænd; men dette synes idetmindste ikke altid at have været Tilfældet; thi i Kong Valdemars Jordebog finde vi, at Kongen ejede et »Skib« i Hjærm Herred (O. Nielsens Udg., S. 4) og et i Farthusæ (Favrås) Herred i Halland (smst,, S. 56) foruden et tredie i Skodborg Herred, som vel var overdraget til Niels Slæt, men dog endnu nævnes som Kongens (smst., S. 4). Desuden anføres Kongens Indtægt af Havne i 4 Herreder (smst. S. 6. 23), hvilket neppe kan forklares anderledes, end at Kongen også havde Styreshavne der. — Styreshavnene gave ikke blot Anseelse, men også Indtægter på forskjellig Måde, som Bidrag til Rustningen og Bøder. At de vare arvelige, må vist forklares derved, at de vare udgåede fra et Slags oprindelige Høvdingdömmer.

Kongerne forlenede også undertiden deres Herremænd med mere eller mindre Bøndergods, hvoraf de måske have opbåret Landgilden og tilfældige Indtægter, uden at svare nogen Afgift deraf. Exempler derpå findes i Vald. Jordebog, dels ved Falster, dels ved Femern (S. 30. 77).

Med Hensyn til Adelens Stilling ligeoverfor det menige Folk vilde det være af Interesse, hvis man kunde danne sig en Forestilling om, i hvilket Omfang og med hvilken Lethed Overgangen fra den ene Stand til den anden fandt Sted; men hvad vi vide herom, er temmelig usikkert. Skjönt vi have set, at Ridderstanden allerede i det 12te Århundrede udgjorde et tydelig udviklet Fødselsaristokrati, synes dog

Sondringen mellem den og Bondestanden endnu i det 13de Århundrede ikke at have været meget skarp. Der er endnu megen Tale om, at Kongerne og andre dertil Berettigede tage sig »Mænd«, der før have hørt under »skipæn«, altså hidtil ikke været adelige Ejendomsbesiddere (se Steenstrup: anf. Skr.) For at opveje denne stærke Tilgang, må det vel ikke have været sjeldent, at enkelte Mænd eller Familier trådte fra Frelsestanden tilbage i Bondestanden. Man synes temmelig let at have frataget en Adelsmand hans Frihed, eller idetmindste have truet ham dermed. Således forpligte Herrerne sig undertiden til at løse de »Mænd«, som de havde taget sig af fremmede »skipæn«, igjen af deres Ed, hvorved de jo måtte træde tilbage i Bondestanden, medmindre en anden mere Berettiget tog dem i sin Tjeneste, og Kristofer den Første truer Jakob Erlandsens »Mænd« med at fratage dem deres Frihed, hvis de ikke inden 15 Dage indfinde sig hos ham for at aflægge Troskabsed til ham (Scr. Rer. Dan. V, S. 588), og iblandt dem var der dog vistnok Mænd af gammel Adel og ansete Familier. Undertiden har vel også Vederlagsmænd frivillig opgivet deres Frihed, når de med den forbundne Byrder på Grund af Fattigdom bleve dem for besværlige. — At der endnu hyppigt var Slægtskabsforhold mellem Adelige og Uadelige, synes at fremgå af Jydske L. III, 18, hvor der siges, at fri Adelsjord efter sin Besidders Død ofte faldt tilbage til »skipæn«, og af den Bestemmelse i en Forordning af Kristofer den Første, at når en Vederlagsmand ikke havde så mange Slægtninge i Vederlaget, som behøvedes til en »Lov«, kunde han medtage Slægtninge udenfor Vederlaget.

10. Vederlagsretten i det trettende Århundrede.

De kongelige Forordninger fra den sidste Halvdel af det 13de Århundrede indeholde en Mængde Vidnesbyrd om, at Vederlaget og dets særlige Lovgivning og Rettergang endnu bestode; tillige give de os nogle Indblik i dets indre

Forhold. — Først træffe vi på Kong Abels Forordning af 1251, hvis Paragraffer 9—14 udelukkende eller fortrinsvis handle om Herremændene, som her kaldes »decuriones«. Det er af selve Forordningen klart, at denne Benævnelse er dannet af »curia«, om hvilket sidste Ord vi have set (S. 263), at Svend Ågesen og Saxe anvende det for at betegne Vederlaget. Den gamle danske Oversættelse af Forordningen (som dog i enkelte Punkter afviger fra den latinske Text) har Benævnelsen »Hofmand«, om hvilken Benævnelse der vil blive Tale i Anledning af Folkeviserne; men ved Siden deraf forekommer dog også: »Hwa sum wröghær sin withærlaxman«. Dette sidste Ord er altså, som det synes, navnlig brugt i Betydningen »Medbroder« (i Vederlaget). — Forordningens væsentligste Bestemmelser angående Herremændene ere følgende: Når en Herremand dræbte en anden sagesløs, skulde han foruden det Tredobbelte af de almindelige Mandebøder udrede 3 Gange 40 M., til den Dræbtes Slægt, til Kongen og til Vederlaget (»communitas curiæ«); for Afhug af et Lem bødedes for det Første efter Skadens Störrelse og dernæst de samme 3 Gange 40 M. — For Majestætsforbrydelse (»crimen læsæ majestatis«) sættes som ubetinget Straf Tabet af Livet — ved Halshugning — og af Boslodden (»capitalis portio«), såvel af rörlig som urörlig Ejendom. — Hvis nogen falskelig anklagede sin Vederlagsbroder for Kongen, skulde han erstatte ham den Skade, som han led derved, og desuden bøde de ovennævnte 3 Gange 40 M.; den Anklagede kunde værge sig med 12, Anklageren, som beskyldtes for falsk Anklage, med 6 beslægtede Mededsmænd af Vederlaget[1]). — For hvert enkelt Stifts Vedkommende skal Biskoppen i Foreuing med 4 andre Mænd (udentvivl af Vederlaget) tage Bestemmelse om An-

[1]) Den danske Oversættelse fordrer dog ikke, at de skulle være beslægtede.

vendelsen af den Del af Bøderne, som tilfaldt Vederlaget, enten til fælles Bedste eller til Almisse.

I den Omarbejdelse af samme Forordning, som rimeligvis skriver sig fra Kristofer den Første Tid,[1]) gjentages i §§ 1—5 væsentlig de samme Bestemmelser, dog med nogle små Forandringer og Tilføjelser. Benævnelserne »decurio«[2]) og »communitas curiæ« anvendes ligesom i hin; men ved Siden deraf anvendes, som man vil se, gjentagne Gange Navnet »Vederlag«. Såvel af de tredobbelte Mandebøder som af de 3 Gange 40 M. skal efter denne Forordning en Part tilfalde den Dræbtes Arvinger, en Kongen, og en Vederlaget (»communitas curiæ«); også for Afhug skal der bødes det Tredobbelte af de almindelige Bøder og 3 Gange 40 M. — Når en Anklage kan bevises med 6 Vidner[3]) af »Vederlogh«,[4]) kan den Anklagede ikke fæste Lov derimod, men må enten bøde, eller også udstødes han af »Vederlogh«; hvis en Anklage derimod ikke kan bevises på denne Måde, kan den Anklagede værge sig imod den med 6 Mededsmænd af »Vederlogh«. — Hvis en »decurio« anklager en Anden hos Kongen (»ad regem«), skal den Anklagede, hvis han er skyldig, bøde efter sin Brødes Størrelse, medmindre han er skyldig i Majestætsforbrydelse; men han kan værge sig mod Kongens Sagsøgelse (»ab impetitione regia«) med 12 Slægtninge af Vederlaget eller udenfor Vederlaget, hvis han næmlig ikke har så mange Slægtninge i dette. Efterat det er lykkedes ham at værge sig på denne Måde, kan han beskylde sin Anklager for falsk Anklage, og denne skal da værge sig med 6 Mededsmænd af Vederlaget. Kan han

---

[1]) Årsberetn. fra Geh. Ark. V, S. 12.

[2]) Dette Ord anvendes også i § 12, hvor der siges, at Ingen, hverken en »decurio«, Munk eller Gejstlig, skal være fri for den Skat, som skal betales til Møntens Forbedring.

[3]) Efter Vederlagsretten behøvedes hidtil kun 2 Vidner.

[4]) Denne oprindelige Flertalsform bruges her stadigt.

ikke det, skal han bøde som efter Kong Abels Forordning. Dennes Bestemmelse om Anvendelsen af de Bøder, som tilfalde Vederlaget («communitas curiæ«) gjentages; kun siges det nu udtrykkeligt, at de 4 Mænd, som i Forening med Biskoppen skulle have Rådigheden derover, skulle være af Vederlaget. — Det ses af denne Forordning, at nogle Sager vedkommende Vederlagsmændene endnu foretages for Kongen (på Huskarlestævne), og det ikke blot Sager angående Majestætsforbrydelse, fremdeles at det endnu ligesom tidligere er Kongen, som i sådanne Sager optræder som den egentlige Sagsøger. Men på den anden Side er det nu ikke alle Sager mellem Vederlagsmændene indbyrdes, som foretages for Kongen, og i dette Tilfælde fordres der et mindre Antal Mededsmænd.

Som vi så, ere Bestemmelserne om Sager angående Majestætsforbrydelse udeladte i den sidstomtalte Forordning. Sådanne forekomme derimod i en tredie Forordning, som i Geheime-Arkivets Årsberetninger (V, S. 3) utvivlsomt med Rette ligeledes henføres til Kristofer den Første; rimeligvis er den samtidig med den foregående, hvis Supplement den er. Den er åbenlyst alene givet for Vederlagsmændene, altså som et Tillæg eller en Rettelse til Vederlagsretten. — Den bestemmer, at når Kongen vil anklage Nogen for Landsforræderi eller for Kongemord eller for Planer til et sådant, skulle 2 agtede Mænd, som bo i den Anklagedes Syssel, udnævne 15 Mænd af »Vederlagh«; af disse kan den Anklagede udskyde 3; de øvrige 12 skulle dömme i Sagen, og ingen af dem må afholde sig herfra. Hvorledes de 2 første Mænd skulle udnævnes, siges ikke; altså var Valget rimeligvis forbeholdt Kongen. — Hvis den Anklagede dömtes skyldig, skulde han miste Livet («capite puniatur«; Henrettelsesmåden bestemmes altså ikke således som i Kong Abels Forordning) og alt sit Gods; flygtede han, var dog Godset forbrudt; det forbrødes til Riget og Kronen, ikke til Kongens Arvegods. — Forbrydelser mod Rigets Biskopper,

Hertuger, Dronningen, Kongens Börn og »collaterales«[1]), (Ministre?) betragtes som begåede mod Kongen selv, fordi de ere Kongens Lemmer (»membra regis«[2]). — Af nogle Bestemmelser ses, at Sagen skal påkjendes i den samme Landsdel, i hvilken den er anlagt, det vil vel sige, i hvilken den Anklagede bor, hvorved Sønderjylland skal regnes for en Landsdel for sig, men Smålandene (Lolland, Falster, måske Møn) regnes sammen med det Bispedömme, hvortil de høre.

Det er ikke blot Ordet »Vederlag«, som viser, at de her anførte Bestemmelser af disse 3 Forordninger særlig angå Vederlagsmændene; men det fremgår af selve Bestemmelsernes Indhold, at Vederlagsretten er deres Grundlag, som de dels ændre, dels nærmere bestemme. I et Par væsentlige Henseender udvise de en Reaktion mod den Absalonske Redaktions Strenghed, idet de mere nærme sig til de Formildelser i den ældste Vederlagsret, som efterhånden vare indtrådte efter Knud den Stores Tid, men som Absalon igjen havde ophævet. Vi ville gjennemgå de enkelte Bestemmelser i Forordningerne og se, i hvilket Forhold de stå til den ældre og nyere Vederlagsret: I Sager vedkommende Drab og Sår mellem Vederlagsmændene indbyrdes vendes i det Væsentlige tilbage til de Bestemmelser, som tages under Kong Niels angående Drab, og til den mildere Behandling af Såremål, som (rigtignok temmelig ubestemt) omtales af Svend Ågesen i Vederl.-R. Hist., Kap. 12. Mærkeligt er det, at der i Forordningerne gjenfindes en Bestemmelse, som findes på det nysanførte Sted hos Svend

[1]) Mærkeligt nok, det samme usædvanlige Udtryk, som Svend Ågesen anvender i sin »Vederl.-Rettens Hist., Kap. 5 (se foran, S. 266). Smlgn. Bemærkn. nederst på denne Side.

[2]) Denne Betragtningsmaade, som egentlig skriver sig fra Romerretten, anvendtes også i en svensk Dom af 1280. (Se C. Paludan-Müller i »Oversigt ov. Vid. Selsk. Forh. for 1867, S. 57«.)

Ågesen, men ikke var optagen i den fornyede Vederlagsret, nærmlig den, at den Anklagede, når han selv var frikjendt, kunde beskylde Anklageren for falsk Anklage og tvinge ham til at værge sig med 6 Mededsmænd. — At Vidner og Mededsmænd skulde være Medbrödre af Vederlaget, og at den Anklagede ikke kunde fæste Lov, når Anklagen var bekræftet ved Vidner, ere gamle, velbekjendte Bestemmelser af Vederlagsretten; kun fordres nu et större Antal Vidner for Anklagen. — Straffen for Majestætsforbrydelse (og Landsforræderi) bevarer den Skjærpelse, som den havde fået ved Absalon; men med Hensyn til Påkjendelsesmåden i sådanne Sager indeholder Kong Kristofers Forordning mildere Bestemmelser, der ligesom følge en Middelvej mellem Knud den Stores og Absalons Love på den ene Side og Harald Hejns på den anden. — Det må være efter denne sidstnævnte Forordning, at Marsk Peder Finsen og Hr. Iver Tagesen bleve dömte for deres formentlige Forræderi i Slaget på Lohede, hvorefter de bleve henrettede på den allermest ærekrænkende Måde, nærmlig ved at hænges. Kong Abels Forordning havde rigtignok bestemt, at Livsstraffen for sådanne Sager skulde udføres ved Halshugning, men Kong Kristofers indeholdt ingen sådan Bestemmelse.

Endelig gaves på Danehoffet i Nyborg 1276 »af den berömmelige danske Konges Råder og hele Rigets øvrige bedste Mænd (meliores) med hele Rigets Samtykke« (Kongen selv nævnes ikke) nogle nye Bestemmelser om Behandlingen af Sager angående Majestætsforbrydelse, åbenlyst også kun vedkommende Herremændene, skjönt de ikke særlig nævnes. Ifølge disse skulde den, som var anklaget for at have efterstræbt sin Herres (»domini«) Liv og nægtede Gjerningen, fri sig med 12 Nævninger, af hvilke 3 skulde tages af hver »Worthæl«; fældedes han, skulde hans Hovedlod og hans Person være i Kongens Magt. Dette er på en Måde en Formildelse af Straffen; thi i Kong Kristofers Forordning var der ubetinget sat Dødsstraf, ligesåvel for Efter-

stræbelse af Kongens Liv som for et udført Kongemord. — Derimod skulde den, som havde begået flere navngivne mindre Arter af Forræderi mod sin Herre, rense sig med 12 Mænd af sin egen »Worthæl«, udnævnte af Kongen, eller også lide visse Formuesstraffe. Hvem der skulde udnævne Nævningerne i det første Tilfælde, siges ikke. — Imod den Bestemmelse, at Mededsmændene (eller Nævningerne) skulde udnævnes af Kongen, protesterede dog næsten hele Forsamlingen, og denne Protest er optagen i selve Forordningens Text, så at Bestemmelsen herom vel aldrig har fået lovlig Gyldighed, men Udnævnelsen er vedbleven at foregå efter Kristofer den Førstes Forordning.

Efter denne Forordning af 1276, sammenholdt med Kristofer den Førstes Forordning om Majestætsforbrydelse, skulde de Mænd, som beskyldtes for at have voldet Erik Glippings Død 10 År senere, have været dömte. Formerne synes dog ikke fuldstændig at være blevne iagttagne ved den Dom, som overgik dem det næste År, 1287, på Danehoffet i Nyborg. Desværre haves Dommen ikke fuldstændig bevaret, men kun et kort Uddrag af den hos A. Hvitfeld, ifølge hvilket Markgreve Otto af Brandenburg, som var Enkedronningens Broder, Hertugen af Rygen, Greverne af Holsten og 27 Adelsmænd »tilnævntes« til at ransage og sværge om, hvem Kongens Banemænd vare. Vi mindes ved disse Ord stærkt om Bestemmelsen i Riber Ret, som var givet 1269, i § 1, ifølge hvilken i Drabssager de 12 Tovsmænd skulde udfinde (»invenire«), hvem Drabsmanden var, medens de i mindre Sager, f. Ex. Sårssager, kun havde at sværge om en bestemt Persons Skyldighed, en Forskjellighed, som bestandig vedblev at bestå i Praxis. — Hvitfeldt fortæller dernæst videre, at hine udnævnte Mænd efter at have hørt Vidnesbyrd og skriftlige Indlæg, de sidste rimeligvis fra Kronens Side, dömte de 9 bekjendte Mænd som Banemænd til at være fredløse og til at have forbrudt deres Gods. — Vi kunne måske nok antage, at Markgreven og

de holstenske Grever have stået i et personligt Tjenesteforhold til den danske Krone og derfor ligesåvel som den danske Lensmand, Hertugen af Rygen, kunde henregnes til Vederlaget. Derimod stemmer Nævningernes Antal ikke med det, som var fastsat i Kristofer den Førstes og Erik Glippings Forordninger. Professor C. Paludan-Müller søger (i »Oversigt ov. Vid. Selsk. Forh.« f. 1867, S. 60) at forklare Tallet 27 derved, at Sagen skulde være bleven behandlet efter den ældste Vederlagsret, således at der for hver af de Anklagede(?) havde været 1 Dommer og de 2 adelige Vidner om hans Brøde. Imod denne Forklaring taler såre Meget. For det Første stemmer den aldeles ikke med Hvitfelds Ord; disse lyder nemlig ganske bestemt på, at Sagen blev påkjendt mod alle de Anklagede under Et, og Hvitfeldt har vistnok haft selve Dommen for sig, da han skrev. For det Andet var de tilnævnte Mænds Antal ikke 27, men 31 eller 32 (efter som vi regne enten 2 eller 3 holstenske Grever)[1]). For det Tredie er det en Misforståelse af Saxes Ord (S. 530), at der efter den oprindelige Vederlagsret i Sager vedkommende Majestætsforbrydelse skulde være en enkelt, fra Kongen forskjellig Dommer. Det var Kongen selv, som først udtalte Dommen og derpå lod den stadfæste af hele Vederlaget (»rex, cognitione suscepta, an ea cæteris pronunciatio placuisset, interrogat«). Når Saxe strax derefter siger, at Kongen kun var »auditor«, menes herved ikke en Tilhører, men omtrent, hvad vi endnu kalde en Avditør (se herom Du Cange's Lexikon). Endelig er der ingen Rimelighed for, at en Sag 1287 skulde være påkjendt efter den uforandrede Vederlagsret, efter at denne

[1]) At en enkelt, mindre nöjagtig Årbog (Scr. Rer. Dan. I, S. 392) kun nævner de 27 Adelsmænd, kan der ikke tillægges nogen Vægt ligeoverfor Hvitfeldts Vidnesbyrd. At der har været fyrstelige Personer mellem Nævningerne, er så meget rimeligere, som der jo var en sådan mellem de Anklagede.

netop i det Punkt, hvorpå det her kom an, var bleven forandret ved de anførte kongelige Forordninger. — Muligvis har de tilnævnte Nævningers Antal egentlig været 36, idet man på Grund af Sagens Vigtighed og store Udstrækning har tredoblet det ved Forordningerne fastsatte Antal; det er meget rimeligt, at enkelte af Nævningerne af en eller anden Grund ikke har villet deltage i Edens Afsigelse, ligesom vi ville se det ved en anden Vorthælsed, som skal blive omtalt i det Følgende. — Hvem der ved denne Lejlighed tilnævnte Nævningerne, siges ikke; rimeligvis er det dog sket ved Regjeringen; thi, da Sagen efter den Form, som man havde givet den, ikke var rettet mod en eller flere bestemte Personer, kunde man ikke godt følge Bestemmelsen i Kristofer den Førstes Forordning om, at Nævningerne skulde vælges af 2 Mænd af den Anklagedes Syssel. På den anden Side var Regjeringen rigtignok måske ikke lovlig berettiget til at udnævne dem.

Hvis der således har været nogle Uregelmæssigheder i Formerne for Sagens Behandling, var dog på den anden Side den Fordring, som de Anklagede eller Andre på deres Vegne senere opstillede (se Hvitfeldt, S. 299. Pal.-Müller, anf. Skr., S. 63), at nemlig de Anklagede måtte rense sig ved Kjönsed eller »Lov« efter Lovbøgerne, fuldkommen ubeføjet; thi dette stred såvel mod Vederlagsretten som mod de gjældende Forordninger om Majestætsforbrydelse. Af Hensyn til den norske og svenske Konge indvilligede Erik Menved dog i, at Sagen foretoges pány på Danehoffet i Helsingborg 1305, således at der gaves de Anklagede Lejlighed til endnu at fremkomme med det, som de måtte have at anføre, for dermed at godtgjöre deres Uskyldighed. Heller ikke denne Dom have vi anderledes end i Hvitfeldts Udtog, af hvilket det fremgår, at Kongen ved denne Lejlighed virkelig selv valgte Nævningerne. Dette var altså pány en Uregelmæssighed, med mindre vi ville antage, at Kongen havde fået denne Ret ved en nu ubekjendt, efter

1276 lovlig vedtagen Forordning. Herfor er dog ikke megen Rimelighed. Den norske Kong Hakon den 5te bebrejdede derfor også i sit Manifest af 1307 (se Pal.-Müller, anf. Skr., S. 68 fl.) den danske Konge, at han selv havde tilmeldt Mændene og ladet dem overſsværge de Anklagede Alt, hvad der behagede ham. — Hvor stort Nævningernes Antal dennegang var, siges ikke, men efter Forordningen af 1276 var der Intet imod, at det samme Nævn kunde sværge i Sagen mod alle de Anklagede. Af disse var kun 1 mødt efter det givne Lejde, på nogle andres (rimeligvis de afdødes) Vegne mødte deres Börn; de øvrige vilde efter Hakon den Femtes Manifest ikke møde, fordi de erfarede, at de ikke måtte fralægge sig Beskyldningen på den Måde, som de forlangte, næmlig ved Lov. Som bekjendt, dömtes alle pány skyldige.

Paludan-Müller mener, at denne Dom er afsagt umiddelbart efter Romerretten; men til en sådan Antagelse forekommer der mig ikke at være nogen Grund. At Dommen tildels afsagdes over Afdøde, lå i Sagens Natur, da den nye Behandling af den dog kun betragtes som et Slags Revision af den foregående, ikke som en Ophævelse af denne; Sagen mod de allerede engang Dömte kunde altså ikke falde bort, fordi de senere vare døde, når Dommen over dem stadfæstedes. At de Anklagede skulde dömmes skyldige, når de ikke kunde bevise deres Uskyldighed, siges ikke hos Hvitfeldt; der siges kun, at det skulde være dem tilladt endnu at fremkomme med deres Vidnesbyrd, ja tilföjes endogsåa udtrykkeligt, at Nævningerne skulde ransage Sagen og sværge, hvad der syntes dem sandest og retfærdigst. At Benægtelseseden, Kjönsed eller »Lov« ikke kunde anvendes, at Kongen selv optrådte som Klager, og at alt de Dömtes Gods konfiskeredes, var netop overensstemmende med Vederlagsretten og det 13de Århundredes Forordninger, navnlig også med Forordningen af 1276, som naturligvis måtte være gyldig med Undtagelse af det ene

Punkt, mod hvilket der var gjort Indsigelse, skjönt Paludan-Müller (S. 61) er af en anden Mening. Med Undtagelse af Nævningernes Valg ved Kongen og måske af det underordnede Punkt om deres Antal synes Sagen således at være behandlet og påkjendt i Overensstemmelse med Landets dagjældende Love; de Dömtes og deres Venners Benægtelse deraf kan der selvfølgelig ikke tillægges nogen afgjörende Betydning. Derimod har den højtærede Forfatter Ret forsåvidt, som den danske Lovgivning om Majestætsforbrydelse, navnlig Forordningerne derom fra det 13de Århundrede, utvivlsomt ere påvirkede af romerske Retsbegreber.

II. Om »Vorthæl«.

Vi se af Forordningen af 1276, at Vederlaget på denne Tid var inddelt i 4 »Vorthæl«. Det samme Ord forekommer i Erik Glippings nyborgske Forordning af 1282, § 13, hvor der siges, at Ingen skal kunne miste (forbryde) sin Jord uden for Majestætsforbrydelse ved Ed af »Worthæl« (»juramento de worthæl«) eller »Lov af worthæld«, som den gamle danske Oversættelse udtrykker det, og i et andet enkelt Tilfælde, som er omtalt i samme Forordnings § 4[1]). Dernæst forekommer Ordet i et Vidnesbyrd om en Kjendelse, afsagt 1285 mellem Kongen og Hertugen af Sønderjylland angående den Sidstes Lens-Rettigheders Omfang[2]). Da Hertugen var den Første af Kongens »Mænd«, og Sagen netop angik hans Stilling som sådan, er det meget naturligt, at Dommen i den overlodes til det Nævn, som skulde dömme i de vigtigste Sager mellem Kongen og hans »Mænd«. I det omtalte Vidnesbyrd kaldes Kjendelsen en »juramen-

[1]) Efter »worthæl« må der i den latinske Text være udfaldet Ordet »excepto«, hvilket ses såvel af den danske Oversættelse som af Kong Olufs Håndfæstning, hvor den samme Bestemmelse findes optagen. Se det Følgende.

[2]) Suhm: H. af D. X, S. 1024 fl.

tum duodecim virorum discretorum de regno Dacie, cujusmodi juramentum Worthæld vulgariter nuncupatur«. Her kaldes altså selve Kjendelsen med Navnet Worthæl, og i Virkeligheden kan dette Ord vel neppe være noget Andet end det tydske »Urtheil«, som efter jydsk Udtale har fået et »w« foran sig. At man tillige har overført denne Benævnelse på Vederlagets 4 Afdelinger, kommer vel deraf, at denne Inddeling på den Tid havde störst Betydning med Hensyn til Rettergangen[1]). — Endvidere forekommer Ordet Worthæl i en lidt forandret Form, som bestyrker den af mig fremsatte Mening om Ordets Oprindelse, i Kong Olufs Håndfæstning af 1376, § 25, hvor denne Art af Nævn kaldes »denominationem dictam orthelde næfnd«. »Denominatio« er det Ord, som ellers bruges om Herredsnævnet; men med dette har Worthæl-Nævnet jo også megen Lighed[2]). —

---

[1]) Det er muligt, at »curia« i Abels og Kristofer den Førstes Forordninger ikke betyder hele Vederlaget, som hos Svend Ågesen og Saxe, men en Afdeling af det, en »Worthæl«. Idetmindste gjengiver den danske Oversættelse af Abels Forordning Ordene »xii homines de curia« ved »tolf mæn af thæn garth«, hvilket lyder, som om der var flere Kurier. Fremdeles, når vi høre, at Biskoppen i hvert enkelt Stift tilligemed 4 andre Mænd af Stiftet skulde tage Bestemmelse om Anvendelsen af de Bøder, som tilfaldt »communitas curiæ« (»allær garth«, som den danske Oversættelse udtrykker sig), kunde dette også nok lede til den samme Antagelse, hvorefter altså »communitas curiæ« eller »allær garth« ikke vilde betyde hele Vederlaget, men hele den Afdeling af Vederlaget, hvortil den Fornærmede hørte. Hvis Bøderne næmlig tilfaldt hele Vederlaget, var det rimeligere, at der var dannet en Fælles-Bestyrelse for dem. Derimod faldt Afdelingerne i den störste Del af Landet sammen med Bispedömmerne. (Se herom i det Følgende.)

[2]) Denne Paragraf i Kong Olufs Håndfæstning er optagen direkte efter Forordningen af 1282, og det temmelig tankeløst, som man ser af Slutningsordene »excepto etc.«, som i Håndfæstningen aldeles Intet har i det Foregående, hvortil det kan referere sig.

Endelig skulde Ordet »Worthæl« vistnok endnu læses i den Dom, som 1314 blev fældet på Viborg Landsting over nogle Oprørere, som dömtes til at miste Liv og Gods. Dommen findes i Ar. Hvitfelds »Danmarks Riges Krønike«, men er åbenlyst meget unöjagtigt oversat og indført. Af Oprørerne nævnes således nogle som »Riddere«, andre som »Riddere og Bønder«; ligeledes anføres af de 12 Nævninger de 6 som Riddere, de 6 som Bønder; men af »Bønderne« vare vistnok flere i Virkeligheden Adelsmænd. Nævningerne siges at være »udtagne ved Vilkårs Ed«; men der var neppe Noget, som hed således, og da Sagen netop var en sådan, som idetmindste for de skyldige Adelsmænds Vedkommende skulde påkjendes ved Vorthæls-Ed, antager jeg, at det er denne, som har været nævnet i Originalen, og at »Vilkår« er indkommet enten ved en Trykfejl eller ved en Misforståelse af Ar. Hvitfeldt, som måske ikke har kjendt Ordet »Worthæl«.

Det er vistnok det Rimeligste at antage, at Vederlagets daværende Inddeling i 4 »Worthæl« er en Fortsættelse af dets tidligere Inddeling i Svejter eller Fjerdinger, så at det blot er et nyt Navn, som disse sidste have fået. Da Vederlagsmændene efterhånden, og det meget tidligt, mere og mere bleve bosiddende Ejendomsbesiddere, er det naturligt, at Vederlagets Inddeling blev af en geografisk Natur. Det er vistnok også utvivlsomt, at dette var Tilfældet med Inddelingen i »Worthæl«, og de 4 »Worthæl« have da sikkert været det jydske, det fynske, omfattende Odense Bispedömme, altså også Lolland og Falster, det sjællandske og det skånske. Dette bestyrkes derved, at efter Kristofer den Førstes Forordning om Majestætsforbrydelse Smålandene vel skulde regnes for særskilte Sysler, men at Sagerne dog kunde foretages udenfor dem, når det blot var i samme Bispedömme, men at nørrejydske Sager skulde afgjöres i Nørrejylland, sønderjydske i Sønderjylland (se S. 52). Disse 2 Bestemmelser kunne, såvidt jeg ser,

kun gå ud fra, at i de østligere Dele af Landet Bispedömmerne faldt sammen med Retsområderne i disse Sager, men at derimod hele Jylland udgjorde 1 Retsområde, indenfor hvilket man dog for disse Sagers Vedkommende gav Sønderjylland en vis Selvstændighed.

Både at «Worthæl« var en geografisk Inddeling, og at Inddelingen var således, som ovenfor angivet, stadfæstes i höj Grad ved den Måde, hvorpå de 10 Mænd, som havde afsagt Worthæls-Eden i Sagen mellem Kongen og Hertugen 1285, opregnes. Der er lige iforvejen i samme Dokument sagt, at Eden skulde afsiges af 12 Mænd af Kongeriget Danmark; men de 2 af dem må af en eller anden Grund ikke have villet eller kunnet deltage i den. De 10 øvrige opregnes således: 3 fra Jylland, 1 fra Fyn, 3 fra Skåne, 2 fra Sjælland og 1 fra Lolland. Ved Betragtningen af disse Tal falder det let i Öjnene, at Mændene ere blevne udnævnte således, at der var 3 fra hver af Landets Hoveddele, og tillige, at de netop skulde udnævnes med dette Hensyn; thi ellers vilde deres Hjemstavn ikke være bleven således fremhævet, og ellers vilde de være blevne ordnede efter deres Rang og Alder, ikke efter Landsdelene. Ved Siden heraf må det antages, at dette Worthæls-Nævn ligesom andre, der skulde afsige Eden i de vigtigste Sager, skulde bestå af 3 Mænd af hvert «Worthæl«, og således viser det sig altså også her, at »Worthæl« var en geografisk Inddeling. — Derimod ligger det efter den Måde, hvorpå de 10 Mænd opregnes, som ovenfor anført, unægtelig nærmest at antage, at Lolland (og de øvrige Smålande) have hørt til det sjællandske Vorthæl, så at de 2 Mænd, som mangle, begge skulde have hørt til det fynske Vorthæl; men både, hvad der i Kong Kristofers Forordning er sagt om, at Sager fra Smålandene kunde afgjöres udenfor dem, når det blot skete i samme Bispedömme, og den Virksomhed, som der i Forordningerne tillægges Biskopperne med 4 andre Mænd »af Stiftet« ved Bestemmelsen om Anvendelsen

áf de Bøder, som tilfaldt Samfundet, gjöre det dog vistnok nødvendigt at holde sig til Stiftsinddelingen. Det må derfor vistnok betragtes som et Slags Unöjagtighed, at Nævningen fra Lolland ikke står sammen med ham fra Fyn; men denne Unöjagtighed, hvis det kan kaldes således, finder sin tilstrækkelige Forklaring og Undskyldning deri, at Lolland og Falster i så mange Henseender og navnlig i Alt, hvad der angik det øvrige Retsvæsen, indtoge en selvstændig Stilling ligeoverfor Fyn. Det må således antages, at det er 1 Nævning af det sjællandske, og 1 af det fynske Vorthæl, som mangle[1]).

Hvad vi således vide fra det 13de Århundrede om det danske Ridderskabs Inddeling i 4 Afdelinger og Retsområder, stadfæstes fremdeles ved det, som vi kjende til Forholdene i senere Århundreder. Jeg sigter herved især til Adelens såkaldte Landemoder i de forskjellige Landsdele, hvilke vi kjende bedst for Fyns Vedkommende som bestående i det 15de og 16de Århundrede, men som upåtvivlelig ere af ældre Oprindelse, et Slags Møder, ved hvilke hele Landsdelens Adel indfandt sig for at afgjöre indbyrdes Stridigheder[2]). Fremdeles kjende vi den jydske Adels indbyrdes Forpligtelse af 1552 til Afholdelsen af lignende Landemoder i Viborg, hvilken Forpligtelse vistnok ligeså lidt

---

[1]) Professor C. Paludan-Müller (»Oversigt ov. Vid. Selsk. Forh.« for 1867, S. 59) betragter Vorthæls-Nævnet som et Herreds-Nævn; han må altså mene, at »Vorthæl« er det Samme som Herredsfjerding. Dette stemmer ikke med Ordene i Fororden. af 1276, da denne så havde måttet udtrykke sig således, at 3 Nævninger skulde tages af hver Vorthæl i den Anklagedes Herred. I andre Sager skulde efter samme Fororden. alle 12 Nævninger være af dennes egen Vorthæl; men når de efter Kong Kristofers Fororden. tillige skulde være Vederlagsmænd, kunde en enkelt Herredsfjerding ikke bringe dem tilveje. Endelig viser Dommen af 1285, at de 4 Vorthæl omfattede hele Riget.

[2]) Se »Saml. til jydsk Hist. og Topogr.« I, S. 77 fl.

som den fynske af 1547 indfører noget helt Nyt, men kun fornyer og nærmere bestemmer tidligere Forpligtelser[1]). At disse Møder ikke havde nogen aldeles privat Karakter, fremgår deraf, at de begge Steder lededes af Landsdommeren[2]) og sluttede sig til det første Landsting efter Jul. — At den skånske Adel havde lignende Sammenkomster, ses af et Kongebrev af 1579, hvorved et Stenhus i Lund (i Landstingsstaden) skjænkedes den til Afholdelse af »Rettergang og Forsamlinger« (Brunius: »Lunds domkyrka«, 2den Udg., S. 263). Om tilsvarende Sammenkomster af den sjællandske Adel haves, såvidt jeg ved, ingen Efterretning; men jeg anser det for utvivlsomt, at de have fundet Sted. Derimod vide vi, at den lollandske Adel har haft sine særegne Møder af samme Art; thi Arild Hvitfeldt fortæller i sin Bispekrønike (S. 42), at Biskop Hennike Ulfeldt (1440—1460) »forordnede udi Lolland, at Adelen der i Landet årligen skulde møde sammen, om deres Kiv, Trætte, Brøst og Bræk at afskaffe«. Også her, ligesom for Fyn og Jylland, kunne vi vistnok med Grund antage, at der kun er Tale om Fornyelsen af en gammel Bestemmelse. Vi se altså, at ligesom Lolland havde sit eget Landsting, således havde også dets Adel, skjönt den ikke udgjorde et eget Vorthæl, dog sit eget Landemode.[3]) Naturligvis må man ikke lægge for megen Vægt på Hvitfeldts Udtryk »forordnede«; men det synes dog af flere Omstændigheder, at Biskopperne virkelig have haft en Del Myndighed i Vederlagets og Adelens Anliggender.

---

[1]) Se smst. S. 78. — Se f. Ex. et Vidnesbyrd, udstedt 1442 på Viborg Snapslandsting af 12 Riddermændsmænd (Thestrup: Relation om Thingene, S. 32 ff.).

[2]) Det er vel tildels derfor, at Adelen forlangte, at kun Adelige måtte blive Landsdommere.

[3]) Måske hidröre de såkaldte Lollands Vilkår, som ere givne på Lollandsfars Landsting d. 22 Juni 1446 af Biskoppen og det menige Ridderskab, fra et sådant adeligt Landemode.

Endnu efter Absalons Vederlagsret skulde alle Sager mellem Vederlagsmændene indbyrdes afgjöres på Huskarlestævne, og rimeligvis for Kongen; men da dette snart måtte blive for besværligt for mindre Sagers og navnlig Ejendomstrætters Vedkommende, ligger det meget nær at antage, at allerede i det 13de Århundrede de enkelte Afdelinger af Vederlaget havde deres egne Huskarlestævner eller Retsmøder[1]), om hvilke Navnet »Worthæl« mäske oprindelig brugtes, og at det er dem, som vi et Par Århundreder senere træffe igjen under Navn af de adelige Landemoder. — I hvilket Omfang Adelen også i senere Tider vedblev at være unddragen fra den almindelige Rettergang, tör og kan jeg ikke her indlade mig på; men hvis Nogen vilde give en omhyggelig Fremstilling, såvel af Adelens Stilling i denne Henseende, som af dens særlige Forhold til Kongen i de senere Århundreder, vilde det vistnok være et fortjenstligt Arbejde.

Vi have set en Bestemmelse om, hvorledes de Bøder, som tilfaldt Vederlaget (eller måske snarere dets enkelte Afdelinger), stiftsvis skulde anvendes »til fælles Bedste eller til Almisse«. Hyppigt ere de da vistnok blevne anvendte til S. Hans-Klostrene (Korsbrödre-Klostrene), hvorved begge Formål kunde opnås på 1 Gang; thi disse Klostre vare jo i Virkeligheden et Slags Forsørgelsesanstalter for gamle og trængende Adelsmænd, hvorom det nylig udgivne »Dueholms Diplomatarium« har givet os god Oplysning; kun er det Skade, at det ikke går længere tilbage i Tiden. I Forbindelse hermed står det upåtvivlelig, at der netop fandtes 1 Korsbrödre-Kloster i hvert Stift[2]). Når det dog, som det

[1]) Se det, som er bemærket på S. 325 om, at ikke alle Sager mellem Vederlagsmændene indbyrdes kom for Kongens Domstol.

[2]) I Slesvig Stift synes der dog kun at have været et Nonnekloster af denne Orden, det bekjendte rige Nonnekloster tæt udenfor Slesvigs By.

synes, først er noget senere, at just ethvert af de jydske Stifter fik sit Kloster af denne Art, er Grunden rimeligvis netop den, at det jydske Ridderskab kun udgjorde 1 Vorthæl, medens derimod de øvrige Stifters Ridderskab udgjorde hvert sit Vorthæl[1]). — Forresten kunde en Del af Bøderne også passende anvendes til Nonneklostrene; thi de fleste af disse vare i det Hele taget jo også at betragte som et Slags Forsørgelsesanstalter for Adelens ugifte Døtre.

12. Riddervæsenet efter de gamle Folkeviser.

At de fleste og bedste af vore gamle Folkeviser ere fra det 12te og 13de Århundrede, er Hr. Sv. Grundtvigs Mening og må vistnok anses for sikkert; især viser det sig, når man betragter de historiske Viser, som ikke kunne være meget yngre end de Begivenheder, som de besynge, og sammenligner de øvrige med dem såvel med Hensyn til deres Indhold som til deres Form. De Samfundsforhold, som skildres i de allerfleste af dem, kunne vistnok også med Sikkerhed siges ikke at være yngre end det 13de År-

[1]) En anden Omstændighed ved Dueholms Diplomatarium, som synes at tyde på et særegent Forhold mellem Adelen og Korsbrødreklostrene, er den, at der i Klosterets Arkiv ses at have været Adelsbreve og Dokumenter angående adelige Våbenmærker (Nr 52 53 117, måske også 111). Da sådanne Dokumenter neppe kunde have nogen Betydning med Hensyn til Klosterets Ejendomsforhold og, såvidt jeg ved, ikke forekomme blandt andre kirkelige Stiftelsers Dokumenter, synes det at ligge nær at forklare deres Forekomst i Dueholms Diplomatarium således, at Korsbrødreklostrene netop have været et Sted, hvorfra der førtes et Slags Tilsyn med vedkommende Stifts Adel og navnlig med, at ingen Uberettigede tilegnede sig adelige Rettigheder, og at der ingen Forvirring kom ind i Benyttelsen af de forskjellige adelige Familiers Våbenmærker. Man kunde måske indvende herimod, at under denne Forudsætning måtte det ventes, at Dueholms Diplomatarium indeholdt langt flere sådanne Dokumenter, men efter den ufuldstændige Måde, hvorpå det er opbevaret, kan denne Indvending neppe have nogen Betydning.

hundrede. Således mangler næsten enhver Antydning af befæstede Herregårde, og Skildringen af disse med deres mange små Huse er overhovedet meget alderdommelig. Viserne indeholde meget Stof til Kundskab om Datidens Forhold blandt Herremændene; thi de handle jo næsten udelukkende om Herremandsstanden, hvilket viser os, i hvilken Grad denne dengang betragtedes som og i Virkeligheden var Kjernen af Folket, en Betragtningsmåde, der stemmer nær overens med Saxes. Nu er det vel så, at vi ikke have Viserne opbevarede i deres oprindelige Skikkelse; men når vi se, i hvor forholdsvis ringe Grad det dog egentlig er, at vi finde Antydninger af en senere Tids Forhold, så kunne vi ikke Andet end antage, at den Forandring, som Viserne have gjennemgået ved den mundtlige Overlevering gjennem Århundreder indtil den Tid, da de bleve opskrevne, mere have angået Sproget end Indholdet.

»Ridder« synes i Folkeviserne, ligesom i de historiske Kilder fra det 12te og 13de Århundrede, at være en Benævnelse, som anvendes om enhver Herremand, ligesom de også alle synes at kunne betitles »Herre«. Selv Standens yngre Medlemmer benævnes og betitles i Almindelighed således; Brudgommen er f. Ex. stadig »en ung Ridder«. Dog forekommer også Benævnelsen »Kongens Mænd« (f. Ex. Sv. Grundtvigs Udg. III, S. 327), ligesom Kongen kalder dem særlig »sine« Riddere (smst. IV, S. 99. 298). Fremdeles nævnes de enkelte Gange som »Hofmænd«, ligesom i den danske Oversættelse af Kong Abels tidligere omtalte Forordning; hyppigere anvende dog de svenske Folkeviser denne Benævnelse, der, som bekjendt, senere gik over til at betegne Adelstjenere af ringere Stand. — Undertiden nævnes »Riddere og Svende« i Forening, og det således, at begge disse Klasser høre til Herremandsstanden (f. Ex. III, S. 153. 392. IV, S. 99. 208), hvormed kan sammenlignes Udtrykket »velbyrdige Svende« (smst. III, S. 13); på sådanne Steder betegner »Svende« dog neppe en lavere stillet Af-

deling af Herremændene, som f. Ex. Væbnere i Modsætning til Riddere, men snarere efter en noget senere Sprogbrug de ugifte Medlemmer af Standen i Modsætning til de gifte, skjönt vi rigtignok i mange andre Viser finde også de ugifte kaldte Riddere. Først i senere Viser synes »Svend« at betegne en Tjener.

En Del af Herremændene gjör Tjeneste i Kongens Gård; disse synes at have haft Ord for at udmærke sig ved Ridderlighed og høviske Sæder, som da rimeligt var, hvorfor jo også Kongespejlet fremstiller denne Tjeneste som ønskelig for en ung Mand. Det hedder derfor så ofte i Viserne: »Hun fik den gjæveste Ridder, der var i Kongens Gård« eller noget Lignende. Det er vistnok især de Ugifte, som gjöre denne Tjeneste, hvorimod gifte Mænd i Regelen findes boende hjemme på deres Gårde.[1]) Deres Antal fremstilles som temmelig stort, som når det på et Par Steder (II, S. 296. IV, S. 165) hedder, at Jomfruen har 7 Brödre, der tjene i Kongens Gård. De skiftes til at gjöre Vagttjeneste om Natten, f. Ex. II, S. 54, hvor Kongen befaler dem af sine Riddere, som skulle våge den Nat, at hente Tovelille til ham. — Medens de gjöre denne Tjeneste, få de naturligvis Sold.

Ridderne have, som mange af Viserne udvise, en ubetinget Forpligtelse til at drage i Krigen (»Leding«) på Kongens Bud. Kongen benytter undertiden denne Ret på en ubillig Måde (f. Ex. II, S. 57); men Ridderen er pligtig til at lystre og gjör det. En særlig Udmærkelse er det at skulle føre Kongens Banner i Striden. — En Ridder dömmes, når han har forbrudt Noget, i Kongens Nærværelse af sine Jævnlige. Således skulde Riber Ulf dömmes på »Stævne« af Riddere og Svende, fordi han havde bortført

[1]) 1554 siger en Adelsfrue, hvis Sön er ude med et af Kongens Skibe, at hun efter hans Hjemkomst vil råde ham til at gifte sig, for at han for Fremtiden kan være fri for sådanne Rejser. (Da. Mag. III, 1, S. 59.)

Iver Skjoldsöns Datter (III, S. 19), og da Hr. Iver vil svige en adelig Dame, lader Kongen »12 »Riddermænds Mænd« (rimeligvis dog et yngre Udtryk) sværge ham fredløs, hvorpå Kongen lader ham halshugge (IV, S. 179). — Trolovelser imellem Adelige foregå hyppigt, ja, som det synes, regelmæssigt, på Landstinget (II, S. 333. IV, S. 306. 307. 318. 321 fll. 342. 544), så at vi også i Folkeviserne se Adelen i nært Forhold til disse Ting. — Et enkelt Sted synes Ridderskabet at betegnes som et Broderskab, nærmlig II, S. 327, hvor der siges, at i den Leding »blev mange Brödre slagne«; men da Stedet hidtil synes at være enestående, kan man ikke tillægge det stor Betydning.

Kongen synes efter Skik og Brug at udøve nogen Indflydelse på Ægteskabsforbindelser indenfor Herremandsstanden. Om man end ikke vil lægge særlig Vægt på sådanne almindelige Ytringer som den, at Kongen i flere Viser lover en faderløs Jomfru at skaffe hende et godt Parti mellem sine Riddere og opfylder dette Løfte, er der dog et Par Steder, som synes at være temmelig betegnende i denne Retning, som III, S. 335, hvor der siges, at der ikke var den Ridder i Kongens Gård, som denne vilde forskrive til Fru Bodild, og som hun vilde give sin Tro. IV, S. 298 tillader Kongen offentlig på Tinge en Jomfru, at hun må vælge sig til Mand, hvem hun vil af hans Riddere. Den, som hun vælger, er i Begyndelsen noget uvillig til at opgive sin Stilling i Kongens Gård for at blive en bosiddende Mand; men Kongen bevæger ham dog dertil, dels med det Gode, dels med det Onde, idet han endog truer ham med Niddingsnavnet. I det første Tilfælde er det en Enke, i det andet en forældreløs, af sine Slægtninge forurettet Jomfru, som Kongen vil hjælpe til et Giftermål. Hermed kan sammenlignes den Omsorg, som Kongerne i langt senere Århundreder drage for at skaffe, især adelige, forældreløse Börn Værger.

Folkeviserne tjene således i flere Henseender til at bestyrke og udfylde, hvad vi af historiske Kilder vide om Herremændenes Stilling i 12te og 13de Århundrede.

13. Det norske Hirdvæsen

kjendes dels af tilfældige Efterretninger i Sagaerne, dels, og fornemmelig, af 2 Hovedkilder: 1, Kongespejlet, som er forfattet i Slutningen af det 12te Århundrede, og i hvilket navnlig Kap. 24—41 handle om Hirdvæsenet, og 2, Hirdskråen, som i sin nuværende Skikkelse skriver sig fra Magnus Lagabøters Tid (1277?), men åbenlyst dengang er affattet på et Grundlag fra Kong Sverres Tid, hvilket sidste altså er omtrent samtidigt med Kongespejlet[1]), ligesom de begge omtrent ere samtidige med Absalons fornyede Vederlagsret.

Jeg har allerede S. 310 fl. gjort opmærksom på et Udtryk i Absalons Vederlagsret, som tyder på en Forbindelse mellem det norske og det danske (eller dansk-engelske) Hirdvæsen, hvilken Forbindelse igjen synes at måtte skrive sig fra en fælles Oprindelse. Ved en nærmere Sammenligning ville vi også finde en så væsentlig Overensstemmelse imellem dem såvel i Hovedtrækkene som i Enkelthederne, at en sådan Antagelse derved i höj Grad bestyrkes.

Først vil jeg fremhæve, at Hirdskråen ikke har Formen af en Lov, der er udstedt af Kongen, men ganske som en Gildeskrå er udstedt i Medlemmernes Navn. Den begynder omtrent således: Dette er »vor« Hirdlovs Begyndelse, at vi anbefale vor Herre, Norges Konge, og alle ham håndgangne

---

[1]) Se P. A. Munch: Det no. Folks Hist. IV, 1, S. 595. Samme Forfatter mener (II, S. 639), at det allerførste Grundlag til Hirdskråen skriver sig fra Olaf den Helliges Tid; men dette er dog tvivlsomt. Vel siges der (Sn. Sturlesön, Kap. 339), at denne Konge bestemte Lön og Love for sin Hird, og det er naturligvis utvivlsomt, både at han havde en Hird, og at denne Hird måtte have bestemte Regler at rette sig efter; men deraf følger ikke, at disse Regler netop have dannet Grundlaget for den senere Hirdskrå. For den Sags Skyld kan denne gjerne have sit Udspring fra Knud den Stores Vederlagsret, hvis der ellers ere tilstrækkelige Grunde til at antage dette.

Mænd i Guds Varetægt. Vor lovlige Norges Konge skal råde for Bud og Band og for vor Udfart (Leding) indenlands og udenlands (smlg. Absalons Vederlagsret § 1, Slutn.) osv. Og Hirdskråens Slutning er: Gid dette må være Gud til Lov, vor Konge til Hjælp og os selv til Ære. På disse Steder er det Hirden alene, der taler. I § 69 hedder det derimod: Det have vi, både Kongen og hele hans Selskab (föruneyti) lovet. Her taler altså Kongen og Hirden i Forening. Hermed kan sammenlignes, at Absalons Vederlagsret også får Karakteren af en Kontrakt derved, at den første Paragraf udtaler begge Parters Hovedforpligtelser ligeoverfor hinanden [1]). — De norske Hirdmænd have den samme Medbestemmelsesret i Samfundets Anliggender som de danske Vederlagsmænd, og Overensstemmelsen heri vilde vistnok vise sig endnu större, hvis vi havde fuldstændigere Efterretninger om Forholdene i det danske Vederlag. Når den norske Konge tiltalte en af sine Hirdmænd for Utroskab, eller når Hirdmændene havde indbyrdes Tvistigheder, afgjordes Sagen på Hirdstævne, ligesom i Danmark på Huskarlestævne (endogså Navnet var omtrent det samme) ved Hirdens Dom (se f. Ex. Hirdskråen, Kap. 19. 33. 40), eller i et enkelt Tilfælde, næmlig når Lendermænd tiltaltes for Majestætsforbrydelse, ved 12 udnævnte Mænd, som afgjorde, om den Anklagede kunde rense sig ved Medeedsmænd eller ikke. Selv i et sådant Tilfælde, som at en Hirdmand, der har haft Hjemlov, ikke kommer tilbage i rette Tid, skal Kongen ikke alene, men »med gode Mænd« afgjöre, om han har haft nødvendigt Forfald. — Også Straffene ligne dem, som anvendtes i Danmark; almindelig anvendes Udstødelse af Lavet, for hvilken Straf dog Kongen i flere Tilfælde kan fritage; undertiden er den forbunden

[1]) Hirdlovens Kapp. 27 og 28 med deres mange moralske Formaninger have da heller ikke nogen egentlig Lovkarakter. De svare i nogen Måde til Sv. Ågesens Kapp. 3 og 4.

med Niddingsnavn. Når en Hirdmand dræber sin Hirdbroder, uden lovlig at have tiltalt ham iforvejen, da er det Ubodemål. Har Kongen lovet Nogen, der har brudt Kvindefreden eller Kirkefreden, Lejde, men han ikke vil bøde efter Kongens og Hirdmændenes Dom, da skal han dog have Fred så længe, indtil han er kommen Kongen og hans Rådgivere ud af Syne (Kap. 39), en Bestemmelse, som minder stærkt om den Lejlighed til Flugt, som efter den danske Vederlagsret gaves den Fredløse. Det er Stallerens og Mærkismandens Pligt, på Hirdstævnet efter Kongens Befaling at forlige Sager mellem Hirdmændene indbyrdes [1]). — Også den lovgivende Myndighed i Samfundssager dele de norske Hirdmænd, ligesom de danske, med Kongen; således erfare vi af Kap. 55, at begge Parter i Forening havde vedtaget, at Hirdskråen skulde oplæses hver Jul. Ligeledes se vi, at Hirden, idetmindste i visse Tilfælde, kunde modsætte sig nye Medlemmers Optagelse (Kap. 29).

Ligheden mellem den norske Hird og et Gilde fremtræder også på andre Måder stærkt, endnu stærkere end ved det danske Vederlag, efter det Kjendskab, som vi nu have til dette. Benævnelsen »lag« er meget hyppig; istedetfor at udstødes »or hird« (f. Ex. Kap. 19) bruges ofte Udtrykket »or hirdlögum« eller »or löguneyti« (f. Ex. Kap. 35), og Medlemmerne kaldes ofte hverandres »lögunautar«, hvilken Betegnelse også forekommer i Kongespejlet, eller Hirdbrödre (Kap. 28. 40; se også Fritzner under dette Ord.) — Ligeledes forekomme Bestemmelserne om den gjensidige Hjælp, som Hirdmændene i forskjellige Tilfælde bör yde hverandre, hyppigere i Hirdskråen end i Vederlagsretten; tildels minde de dog stærkt om Bestemmelser i de ældste

[1]) Det er derhos Stallerens særlige Pligt at forebringe Hirdmændenes Andragender for Kongen. Da Staller og Marsk er samme Person, træffe vi altså her Noget, som svarer til, hvad Hr. J. A. Fredericia har fremhævet om Rigsmarskens Stilling i Danmark. (Hist. Tidsskr. IV, 3, S. 592 fl.)

danske Gilder. Når en Hirdmand traf en Lavsbroder (lögunautr) i Fangenskab, skulde han efter Hirdskråen (Kap. 54), hvis han havde Evne dertil, udløse ham deraf; men efter Hjemkomsten skulde den Udløste, hvis han var formuende nok dertil, erstatte den Anden hans Udlæg; hvis ikke, skulde Kongen betale den ene Halvdel, og Lavsbrödrene den anden. Hermed må sammenlignes Odense Knudsgildes Skrå, § 18. Eriksgildets Skrå, § 12. — En tiltrædende Hirdmand skulde betale 1 Øre Sølv til Fælleskassen («Hirdmænds Provent«) til Afholdelsen af Sjælemesser, og ligeså Meget som Bidrag til at hjælpe trængende Lavsbrödre i Kloster (Kap. 54). I Anledning af denne Bestemmelse sammenligner Hirdskråen udtrykkelig Hirden med et Gilde, eller kalder den ligefrem et Gilde, idet den siger, at der neppe er noget så fattigt Gilde i Landet, at det ikke på denne Måde kommer Levende og Døde til Hjælp. — Hvad Forsørgelsen i Kloster angår, må hermed vistnok sammenstilles, hvad der står i Kap. 20, at det var en gammel Skik, at Hirdmændene gave Tiende af deres Sold («máli«, altså det samme Ord, som brugtes om de danske Vederlagsmænds Sold), og at af denne Tiende den ene Trediedel tilfaldt Rigets Biskopper til lige Deling, den anden Hirdpræsterne, og den sidste Hospitalet i Varna. Dette Hospital var nemlig et Johanniterkloster, der lå i Nærheden af Moss, så at vi se dette Slags Klostre i samme Forhold til de norske Hirdmænd som til de danske Herremænd (se S. 338 fl.), et Forhold, som dog i Norge synes snart at være blevet ophævet[1]). — Fremdeles skulde alle Lavsbrödre være pligtige til at følge en Hirdmand til Herredstinget, når han havde en Sag der, og hjælpe ham der så meget, som de kunde efter Loven (Kap. 33), hvilket jo også gjenfindes i vore gamle danske Gildeskråer. I Kap. 40 siges det ganske almindeligt, at den, som ikke vil hjælpe sin Lavsbroder fra Skibbrud, Fjeldfare eller Uvenner, skal

[1]) Se Lange: De norske Klostres Hist., S. 463.

udstødes af Hirden, fremdeles at den, som ikke vil rette sig efter Kongens og sine Lavsbrödres Dom, skal lide samme Straf, og at Lavsbrödrene skulle våge over syge og afdøde Brödre og følge deres Lig til Graven, altsammen Bestemmelser, som kjendes fra vore Gildeskråer.

Efter Kongespejlet var »Huskarle« endnu i Norge den almindelige Benævnelse, som omfattede alle Kongsmænd, deri også indbefattede simple Tjenestekarle. De egentlige såkaldte Hirdmænd vare stadig til Tjeneste ved Hoffet og nøde en bestemt Sold (máli); de valgtes fortrinsvis udaf de ansete og formuende Slægter. En lavere Klasse udgjorde de såkaldte Gjæster, som kun havde halv Sold imod de første; de anvendtes især til at udføre Kongens Hverv udenfor Hoffet, og når de vare tilstede ved dette, udførte de den mindre anselige Del af Vagttjenesten. Desuden var der et större Antal Mænd, som ikke opholdt sig ved Hoffet, men alligevel kaldtes med Navnet Huskarle; til Adskillelse fra de andre sagdes de at være »ikke bordfaste«. Nogle af disse vare mere anselige Mænd, Lendermænds Sönner eller rige Bønder, som ved Lejlighed kunde yde Kongen god Bistand og derfor lönnedes med »Veizler« af forskjellig Störrelse, rimeligvis bestående af mere eller mindre Bøndergods. Andre af de ikke bordfaste Huskarle vare mindre anselige Mænd, f. Ex. Kjøbmænd, der indtrådte i denne Stilling for den större Sikkerheds Skyld, som den gav dem; de fik ingen Lön, men vare alligevel pligtige til at udføre, hvilke Hverv Kongen pålagde dem[1]). — Om de egentlige Hirdmænd siges det, at de med Rette af alle Ringere bör benævnes med Navnet »Herre«, og kort efter kaldes de »Hirdmænd eller Riddere«. Når en Hirdmand opgav sin

[1]) Er det ikke den samme Tanke, som ligger til Grund for de ældste danske Gilders og dernæst for Kjøbstædernes Forhold til Kongen? Der er Meget i Kjøbstædernes Stilling, som derved vistnok lettest kan forklares. Smlg. det, som er bemærket S. 272, Anm.

Stilling ved Hoffet for at bosætte sig, mistede han Navn af Hirdmand og blev Huskarl. Hirdmændene skulde øve sig i at kjæmpe såvel tilfods som tilhest.

Som Hirdskråen udviser, er der i det 13de Århundrede foregået nogen Forandring heri. Navnet »Huskarle«[1]) omtales i Kap. 26 som forældet, hvorimod »håndgangne Mænd« og »Kongsmænd« ere blevne almindelige Betegnelser for alle Klasser af Hirden. Navnet Hirdmænd anvendes endnu fortrinsvis om dem, der gjöre Tjeneste ved Hoffet[2]), dog omfatter Hirdlavet også alle de håndgangne Mænd rundt om i Landet, som når det i Kap. 37 siges, at den Kongsmand, som ikke på Efterretning om Krig farer hjemmefra, skal betragtes som den, der ikke vil komme Kongen og sine Lavsbrödre (lögunautum) til Hjælp og derved har sagt sig ud af Hirdlavet. De ere således i Lav sammen med de egentlige Hirdmænd, medens Gjæster og Kjertesvende havde, hver Part for sig, deres særlige Lav. Ved Julen indfandt også de håndgangne Mænd sig ved Hoffet og toge Orlov igjen på den 13de Dag i denne. -- Ved selve Hoffet var der ved Siden af Hirdmændene opstået en fornemmere Klasse af Tjenestemænd, de såkaldte Skutilsvende; kun om disse siges det nu, at de med Rette kaldes Riddere (Kap. 23). Dette stemmer overens med, at omtrent på samme Tid Herremændene i Danmark sondrede sig i Riddere og Væbnere, medens de tidligere alle vare blevne kaldte Riddere. Endnu på Magnus Lagabøters Tid lönnedes Hirdmændene med Pengesold, máli (Kap. 49); om deres Tjeneste ved Hof-

[1]) Dog skulde Lendermændenes Tjenestemænd også for Fremtiden kaldes således.

[2]) Se f. Ex. Kap. 19: »Hirdmænd, Gjæster, Kjertesvende og alle Kongsmænd. — Kap. 22: Hird og Gjæster og alle Kongsmænd. — Kap. 26 siges der, at alt det Folk, som tjener Kongen, kaldes hans Hird med et fra Hirdmændene hentet Navn. — Kap. 49: Hvis en Kongsmand forbryder sig mod en Lendermands Huskarl, vil Kongen ikke optage ham i Hirden (játa honum hirdvist), förend han har bødet derfor.

fet gives nöjagtig Oplysning, såvel om den Opvartning og det Følgeskab, som de om Dagen skulde yde Kongen, som om Vagtholdet om Natten. Det gjaldt om dem, som om de danske Vederlagsmænd, at de havde Sæde efter deres Alder i Tjenesten (Kap. 24).

14. Afsluttende Oversigt.

Når vi nu til Slutning sammenligne Knud den Stores såvelsom det 11te og 12te Århundredes Thinglid med det 13de Århundredes Herremandsstand, for at se, om de kunne og må betragtes som den samme Institution, så mener jeg, at dette ligefrem følger af følgende 3 Slutningsled: 1, det Vederlag, hvis Love Absalon og Knud den Sjette lod opskrive og i væsentlige Henseender tilbageføre til den Form, som de havde haft i Knud den Stores Tid, må være det samme som Knud den Stores Vederlag eller Thinglid; — 2, Valdemar den Stores og Knud den Sjettes Ridderstand, således som vi kjende den fra Saxe, kan ikke være forskjellig fra det Vederlag, hvis Love den Sidste fornyede, da vi ellers måtte antage, at der samtidig havde existeret 2 Institutioner af samme Art og med samme Formål, hvilket i dette Tilfælde er urimeligt[1]); — 3, at ovennævnte det 12te Århundredes Ridderstand er den samme som det 13de Århundredes Herremandsstand, vil Ingen, som kjender begge, kunne nægte. Altså må også Thinglid og Herremandsstanden være den samme Institution.

Dette stadfæstes nu fuldkommen ved de mange Overensstemmelser, som findes mellem begge. For det Første nævnes de med det samme Navn nemlig »Vederlaget«, og Medlemmerne som »Vederlagsmænd«. Begge udgjöre de

[1]) Såmeget mere, som Svend Ågesen udtrykkelig siger, at Knud den Stores Thingmænd vare de Samme som hans Tids »milites«, og Saxe tydelig tilkjendegiver det Samme.

Samfund eller Broderskaber med særegne Love og særlig Rettergang i Sager, som angik deres Forhold til hverandre indbyrdes eller til Kongen, og jeg tror at have godtgjort på en fyldestgjörende Måde, at det 13de Århundredes Lovgivning for Herremændene i enhver Henseende hvilede på den ældre og yngre Vederlagsret som på sin Grundvold. Herremandsstanden var en begunstiget, ved Byrd og Formue anset og i nærmere Forhold til Kongen stående Krigerstand; men det var netop dette, som Knud den Store havde bestemt Thinglid til at være. Begge tjente på samme Måde, nemlig tilhest. — Det norske Hirdvæsen har i mange Henseender, som vi have set, Overensstemmelse med det gamle Thinglid, i andre med den danske Herremandsstand, og i Norge er det aldeles tydeligt, hvorledes Adelen udgik fra Kongens Hird; hvorfor skulde det da ikke også være Tilfældet i Danmark. Den eneste væsentlige Forskjel mellem Thinglid og Herremandsstanden skulde være den, at Thingmændene stadig gjorde Tjeneste ved Kongens Hof, medens Herremændene derimod med Undtagelse af et mindre Antal, som tjente i Kongens Gård, sade hjemme på deres egne Gårde; men det er af mig bleven eftervist, at dette Sidste må antages at have været Tilfældet i væsentlig Grad allerede med Thingmændene i det 11te og Begyndelsen af det 12te Århundrede. — Jeg tror således nok, at det kan siges, at alle Grunde tale for, og ingen imod, at den danske Herremandsstand og Adel er udgået fra Knud den Stores Thinglid.